

Tyskere i krigsfangenskap –
Omorganiseringen av Wehrmacht i etterkrigstiden Norge, i
perioden mellom 1945 til 1947.

Germans as Prisoners of War –
The reorganization of the Wehrmacht in post-war Norway, during
the period between 1945 to 1947.

Masteroppgave i Historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap,

Universitetet i Bergen

Hans Kristian Neve Almsbakken

Våren 15. mai 2024

Abstract

The purpose of this master thesis is to explore how the Wehrmacht units stationed in Norway during the onset of peace were reorganized to being organizations for the management and administering of *Disarmed enemy forces* (DEF). This term was created by the allied authorities towards the end of the war to circumvent the POW definition under the Geneva conventions. Under this new term the Allies intended for the remaining German civilian and military authorities to guard, feed, and administer surrendered German soldiers after Victory Day in Europe. Relying on remaining German authorities turned out not to be feasible in central or western Europe due to the breakdown and disbanding of most German authorities, this would not be the case in Norway, where the 20. Gebirgsarmee was reorganized into the prisoner organization *Wehrmacht Befehlshaber Norwegen* (WBHN) later renamed *Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen* (DOBN). Whose new set of responsibilities was to administer and feed Germans in Norway under allied supervision. The reasons given for this necessity in Norway was that Allied authorities could not guarantee the Geneva Convention's protection of rationing, and a lack of personnel to effectively administer the large force of Germans in Norway.

The Germans were transported to predetermined areas called reservations. These reservations were further organized under a regional *zone*. The regional *zone commander* was the main link of communication between the allies and the Germans in each zone and was responsible for the zone's day to day operations. All the zones were subservient to the organization's headquarters at Camp Bogstad outside of Oslo. At its height in June 1945, WBHN (DOBN) was responsible for administering between 365-378 092 individuals. This had already decreased to 35 212 in March 1946, then to 515 in April 1947. The last deadline for the repatriation of Germans from Norway was set to 31. December 1948. No allied country hosted a larger number of internees per capita than Norway, which simultaneously repatriated their prisoners sooner than other allied nations.

During their time in Norway the prisoners were used for both civilian and dangerous applications of labour. They were used in the agriculture sector during season, although there were no large labour demands such as in France. Their expertise was also often utilized by Norwegian authorities for training purposes. The most controversial application of German labour was in connection to Mine clearing, Minesweeping, and dumping of ammunition. By August 1945 there has so far been documented 209 deaths in connection to dangerous labour.

Sammendrag

Formålet med denne masteroppgaven har vært å utforske hvordan Wehrmacht enhetene stasjonert i Norge ved freden, ble omorganisert til en organisasjon for håndteringen og administreringen av *Avvæpnede fiendtlige styrker* (DEF). Dette begrepet ble skapt av de allierte myndighetene mot slutten av krigen, for å omgå det tradisjonelle POW begrepet som var traktatfestet av Genèvekonvensjonene. Under dette nye begrepet var den allierte intensjonen at de gjenværende tyske sivile og militære myndigheter skulle ha ansvaret for å bevokte, forsyne, og administrere overgitte tyske soldater etter *Victory Day* i Europa. Det å ta i bruk gjenværende tyske myndigheter skulle vise seg å ikke være gjennomførbart i sentral og vest Europa, på grunn av avviklingen av de gjenværende tyske myndighetene. Dette var ikke tilfellet i Norge, der 20. Gebirgsarmee ble omorganisert til krigsfangeorganisasjonen *Wehrmacht Befehlshaber Norwegen* (WBHN), senere omdøpt til *Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen* (DOBN). Organisasjonens nye ansvarsområde var å administrere og forsyne tyskere i Norge under alliert oversyn. Grunnene gitt av de allierte for nødvendigheten av dette i Norge, var at de ikke kunne garantere rasjonering etter Genèvekonvensjonene og at de hadde ikke tilstrekkelig mannskap til å effektivt administrere den store tyske styrken i Norge.

Tyskerne ble transportert til forbestemte områder kalt *reservater*. Disse reservatene ble videre organisert under den regionale *sonen*. Den regionale *sonekommandanten* var den viktigste kommunikasjonslinjen mellom de allierte og tyskerne i hver sone, og var ansvarlig sonenes daglige drift. Alle sonene var underlagt organisasjonens hovedkvarter på Bogstad ved Oslo. På sin høyde i juni 1945, var WBHN (DOBN) ansvarlig for å administrere mellom 365-378 092 individer. Dette hadde allerede senket ned til 35 212 i mars 1946, videre til 515 i april 1947. Den siste tidsfristen for repatriering av tyskerne fra Norge var den 31. desember 1948. Ingen andre allierte nasjoner huset et like stort antall krigsfanger per innbygger som Norge, som samtidig repatrierte deres fanger raskere sammenliknet med andre allierte.

Under perioden de befant seg i Norge ble krigsfangene brukt til både sivile og farlige former for arbeid. De arbeidet i jordbruket i høst og vår månedene, men det var aldri en liknende etterspørsel for arbeid som i Frankrike. Deres ekspertise ble også anvendt av norske myndigheter for treningsformål. Den mest kontroversielle bruken av tysk arbeidskraft var i forbindelse med mineryddingen, minesveiping, og ammunisjonsdumping. Opp til august 1945 har det så langt blitt dokumentert 209 dødsfall i forbindelse med farlig arbeid.

Forord

Dette arbeidet representerer slutten på en lang femårig utdanningsreise ved Universitetet i Bergen. Jeg har hatt flaks med valget av tema for dette masterarbeidet, og har gledet meg til å gi noe tilbake til forskermiljøet, sammen med å viderefremme en historie som alt for lenge har blitt sidelagt i den norske historien rundt andre verdenskrig. Det tok mange uker på riksarkivets lesesal, der noen bokser var vanskelige å håndtere og inneholdt lite relevant informasjon, mens andre var gullgruver som fikk meg til å sitte helt til stengetid. For å så deretter tilbringe flere måneder nærmest innestengt i skriveprosessen. Det har vært en lærerik og interessant prosess. Jeg har lært mye fra å skrive lengre tekst, og gjennom erfaringer med det norske arkivverket.

Denne oppgaven har på mange måter vært like mye for meg selv og min familie, som den har vært for det historiske miljøet. Muligheten til å undersøke situasjonen og organisasjonen som min oldefar var en del av etter krigen. Har vært lærerik for oss som en familie, siden denne epoken av livet hans snakket han lite om og vi har hatt lite fysisk informasjon fra de årene han befant seg i Norge etter krigen. Blant annet hva han holdt på med og hvor han ble tatt i bruk av myndighetene. Dette har vi mye bedre svar på nå.

Jeg har lyst til å gi mange takk til min veileder Rolf Hugh Hobson. Ikke bare for hans gode faglige tilbakemeldinger under hele prosessen, men også for hans innsats med å forsikre at språket var på stell.

Jeg har også lyst til å gi mange takk til familie. De har vært en stor kilde både til moralsk støtte, og har vært med på å gi tilbakemeldinger hele veien. Spesielt min kusine Mette for hennes språklige og faglige tilbakemeldinger gjennom hele skriveprosessen.

Innholdsfortegnelse

Innledning: Problemstilling, Litteratur, og kilder	1
Fredens inntog	1
Problemstilling	3
Struktur, kapitlenes innhold og forskningsspørsmål	4
Litteratur og historiografi	5
Norge	6
Internasjonalt	7
Den sovjetiske situasjonen	8
Kilder og arkivet «DOBN»	9
Metode	11
Kapittel 1: Definisjoner, begrep og den juridiske debatten	13
Flere typer krigsfanger	13
DEF – Disarmed Enemy Forces	14
Kartlegging av krigsfange-begreper og rettigheter under britisk-alliert oversyn	17
Kartlegging av rettigheter i overgangen og under norsk oversyn	20
Oppsummering	22
Kapittel 2: Omorganiseringen av 20. Gebirgsarmee, overgangen til å huse og administrere krigsfanger	24
Fra krigsinstitusjon til fangeinstitusjon	24
Fra 20. Gebirgsarme til Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen (DOBN)	25
Soner og sone-kommandanter	29
Reservat og leir	32
Skille tyskere fra ikke-tyskere	35
Fra lederskapet til individet	37
Kapittel 3: Bevegelsen av tyske soldater i perioden fra 1945 til 1948.	39
Fra avvæpning og evakuering til repatriering	39
Del 1: De alliertes inntog	41
Evakuering	44
Avvæpningen	48
Del 2: Leir- og reservatbefolkningen mellom 1945 og 1947	51
Mai 1945	53
Juni 1945	55
August 1945	57
Høsten og vinteren 1945 - 1946	59
Våren 1946	61

August 1946 – 1947	62
Sivile, ikke-tyskere, kvinner og barn	63
Del 3 – Repatrieringen.....	65
Hva de kunne ta med seg og hva de måtte ha med seg.	69
Repatrieringens tempo og tysk-sonetilhørighet	70
De som ble holdt tilbake og de som aldri dro	72
Kapittel 4: Tyskere i arbeid.	75
Norske trengsler, tyske hender.....	75
Farlig arbeid.....	76
Sivilt arbeid	87
Konklusjon	95
Kapittel 5: Legitimeringer og begrunnelser	96
Allierte legitimeringer for dannelsen av DOBN/WBHN og bruken av tyskere i farlig arbeid.	96
Var WBHN/DOBN nødvendig i etterkrigstiden? Rasjonering og styrkeforhold.	97
Forsyningen av WBHN/DOBN	98
Tilgjengeligheten av mannskap for å administrere krigsfangene.....	100
Anvendelse av krigsfanger for farlig arbeid.	101
Lønn og kompensasjon.....	103
Nødvendig med mer forskning	104
Avslutning: Norge i en internasjonal kontekst.	106
Krigsfangebefolkningen i Norge sammenliknet med andre allierte land	106
Norge og omverdenen	106
Antall krigsfanger	107
De forskjellige bevegelsesmønstre	108
Nødvendig med mer forskning	109
Litteraturliste	111
Kildeliste	112

Innledning: Problemstilling, Litteratur, og kilder

Fredens inntog

Den 7. mai 1945 klokken 14.40 ankom det en melding fra Oberkommando der Wehrmacht (OKW) til den tyske armeeoverkommandoen i Norge. Klokken 02.41 samme dag undertegnet admiral Dönitz den endelige betingelsesløse overgivelsen av alle tyske militære enheter og avdelinger på land, på havet og i luften. Kapitulasjonsordren var planlagt å ta effekt ved midnatt den 8. mai, da det ble beordret at alle kamphandlinger, planer og bevegelser skulle innstilles.¹ Krigen som hadde terrorisert og rystet store deler av det europeiske kontinentet siden 1939, hadde endelig kommet til sin slutt i Europa. Selv om dette representerer den formelle avslutningen av kamphandlingene med aksemaktene i Europa, var det også starten på en langvarig prosess som i stor grad skulle vedvare ut 40-tallet. Der begynnelsen på dette tiåret var preget av død og krig, skulle den andre halvdel bli preget av ideologiske uroligheter, gjenoppbyggingsarbeid, bevegelsen av sivile, og organiseringen/hjemsendelsen av avvæpnede kombattanter.

Den tyske militære makten måtte avvæpnes, soldater måtte organiseres inn i krigsfangeleirer, og avdelinger som tidligere hadde administrert bevegelsen av krig, måtte omgjøres til støtte- og tjenesteavdelinger for allokeringen, bevaringen, og forflytningen av krigsfanger og internerte. Krigen hadde bragt med seg katastrofale demografiske ødeleggelser og bevegelser. Sivile og tidligere allierte krigsfanger søkte til sine hjemsteder, tyske sivile flyktet fra den røde hær i øst, og tidligere Wehrmachtsoldater ble tatt til fange eller reiste til sine forbestemte avvæpningsposisjoner. En sentral konsekvens av dette var at det utviklet seg en alvorlig mangel på kapasitet ved de allierte- og tyske logistikk- og handelsnettverkene. Dette kan vi se gjennom fenomener som matmangel og sult. Noe vi som oftest forbinder med selve krigen, forble tvert imot en realitet i de mest krigsrammede og avsideliggende områdene. Blant annet i Norge var matforsyningen til den sivile befolkningen og krigsfangene, både frigjorte og tyske, betydelig usikker i lengre perioder etter krigen. Den allierte skipsfarten var allerede på bristepunktet med å forsyne Europa, og den allierte myndigheten i Norge kunne ikke forsikre at mat ville være tilgjengelig hvis rasjonering ikke ble strengt fulgt opp.²

---

¹ Sæveraas. *Wehrmacht I Norge* (Oslo: Pax Forlag AS, 2021), 409-410.

² RA/RAFA-2197/D/DA/L0002/0002, Scales of German rations, Fra AMJC til Bogstad, 14. juni 1945.

Millioner av soldater fra aksemaktene ble over natten omgjort til krigsfanger eller *avvæpnede fiendtlige styrker* (DEF: Disarmed enemy forces). Den sistnevnte kategorien har blitt mye omdiskutert i samtiden og i den senere historieskrivningen på feltet. Det totale antallet krigsfanger/DEF's som var tatt og samlet av de allierte styrkene den 11. juni 1945 i det nordvestlige Europa, var totalt 7 614 794 mann ifølge SHAEF, og av dette var 3 404 949 klassifisert som DEF, og 4 209 845 som krigsfanger etter det tradisjonelle krigsfangebegrepet.³ I all hovedsak så var det de forskjellige allierte hærmaktene som hadde ansvar for å forsyne mat, husly og vakthold for krigsfangeleirene og de internerte. I Norge var derimot situasjonen noe annerledes, der det var stasjonert 350 000 ved freden i mai ifølge Korsnes og Dybvik.⁴ Denne høye konsentrasjonen av soldater, sammen med Norges relativt isolerte posisjon med vanskelig terreng, skapte stor frykt for at de tyske styrkene skulle fortsette kampen fra et *Festung Norwegen*. Denne frykten ble gjort verre av at Franz Böhme, som var generalen for 20. Gebirgsarmee (hærvæbningen som var plassert i Norge), blant annet ble funnet skyldig for grove krigsforbrytelser i Serbia.⁵ Han blir beskrevet av Sæveraas som en langt mer ideologisk overbevist nazist, der hans meddelelser til soldatene ofte var «gjennomsyret av nazistiske formuleringer og prinsipper».⁶ Det ble aldri noen alliert invasjon, men organiseringen og behandlingen av de tyske krigsfangene skulle bli av en annerledes natur på grunn av de spesielle omstendighetene. Da sommeren kom i 1945, hadde de allierte bare en liten styrke på ~60 000 mann i nord. Dette betydde at de allierte ved freden og ut resten av 1945 var betydelig underlegne både i form av materiale og mannekraft, når vi sammenlikner med både Wehrmacht og senere DOBN.⁷ Konsekvensen ble at den tyske overmakten i Norge hadde langt mer rådighet over egen drift og virksomhet under britisk-alliert tilsyn, der de tyske krigsfangene i stor grad organiserte sine egne leire, matforsyning og vakthold.

Kontinentet rommet tusenvis av militære installasjoner som måtte fjernes, minefelt som måtte ryddes, og mangelen på arbeidskraft i flere hardt rammede land var alvorlig. De tyske krigsfangene skulle spille en essensiell rolle i arbeidssektoren i etterkrigstidens Europa, både i

---

³ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) ltd, 1989), 230.

DEF som kan oversettes til *avvæpnede fiendtlige styrker*, var betegnelsen som ble anvendt av de allierte for å beskrive fanger tatt etter «Victory day»

⁴ Korsnes og Dybvik, «Wehrmacht i Norge», 48.

⁵ Den offisielle tyske rangen var *General der Gebirgstruppe*, som direkte oversettes til «General for fjellstyrkene»

⁶ Sæveraas. *Wehrmacht I Norge* (Oslo: Pax Forlag AS, 2021), 388

⁷ Nilssen og Reitan, *Falstad* (Oslo: Scandinavian academic press, 2021), 163.

Dette gjelder 40 000 nordmenn som ble mobilisert i mai, og i tillegg til de allierte brigadene som ble sendt fra Storbritannia sammen med den allierte ekspedisjonsstyrken.

sivilt- og farlig arbeid. I Frankrike og England var hundretusener av tyske krigsfanger aktive i jordbruket, noe som forblir et sentralt tema i disse landenes historie om perioden. I Danmark forbindes krigsfangene oftest med mineryddingen, og annet farlig arbeid som ble utført. Norge utgjør ingen unntak når det kommer til dette aspektet av krigsfangenes tilværelse. Minefelt og festningsverk var plassert nærmest utover hele den lange norske kystlinjen, og det falt på krigsfangenes skuldre å rydde og avvikle disse. Finnmark, som hadde blitt brent ned som en del av den tyske retretten fra Finland, involverte tusener av krigsfanger i gjenoppbyggings- og rydde-arbeidet. Krigsfangene var også aktive i den sivile arbeidssektoren, der de stod til rådighet for allierte og norske myndigheter når det var behov. Der krigsfangenes rolle i arbeidssektoren, oppryddingen, og gjenoppbyggingen er noen av de mer omtalte fenomenene i den internasjonale historien på feltet, er dette lite omtalt i den norske historiografien. Dette er et problem som dekker hele historien til de tyske krigsfangene i etterkrigstiden Norge, der den forblir lite utforsket og ofte blir oversett til fordel for landssvikoppjøret og de andre rettsakene mot krigskriminelle, som fant sted parallelt med Deutscher oberbefehlshaber Norwegen (DOBN) sin tilstedeværelse i landet.

Problemstilling

Ut ifra denne konteksten, har denne masteroppgaven som hensikt å belyse og undersøke følgende problemstilling:

Hvordan ble den 20. Gerbirgsarmee/DOBN omorganisert i overgangen fra krig til krigsfangenskap? Hvordan ble bevegelsen av krigsfangene organisert, og hvordan utviklet krigsfangebefolkningen seg i perioden 1945 – 1947? Hvordan ble krigsfangene anvendt av de allierte maktene i perioden 1945-1947, og hvilke grunner og legitimeringer blir gitt av alliert og norsk lederskap for deres bruk av krigsfanger til arbeid?

Ut ifra denne problemstillingen kan oppgaven deles inn i tre hovedtemaer. Det første temaet er en undersøkelse av den demografiske utviklingen til krigsfangene og leirene utover perioden 1945-47. Det andre temaet er krigsfangenes rolle i det norske arbeidsmarkedet, gjenoppbyggingsarbeidet, og annet farlig arbeid. Det tredje temaet går inn i den større diskusjonen rundt krigsfangebegrepet i etterkrigstiden, diskusjonen rundt mulige brudd på krigslovene, og et innsyn i den større korrespondansen som foregikk mellom tysk og alliert hærledelse rundt problematikken fra perioden.

Struktur, kapitlenes innhold og forskningsspørsmål

Disse temaene er ikke strukturert kronologisk i oppgaven, eller i rekkefølgen beskrevet over. Oppgaven er delt inn syv kapitler, inkludert innlednings- og metode kapitlet og avslutningen. Slutten av innledningen er dedikert til metode og mer om kildene. Dette kommer til å ta for seg de metodene som har stått sentralt i arbeidet, hvordan arbeidet har blitt utført generelt, mer om de sentrale kildene og hvordan de har blitt bearbeidet for dette prosjektet.

Kapittel 1 og 2 er de første kapitlene som kommer til å ta for seg temaene over. Kapittel 1 handler om hvordan krigsfangene har blitt omdefinert av de allierte myndighetene i den siste fasen av krigen. Her kommer fokuset til å gå inn i den større diskusjonen som finnes rundt tematikken, altså hvilke rettigheter hadde krigsfangene egentlig, og hvordan kommer dette frem i den norske konteksten. I kapittel 3 kommer fokuset til å ligge på den fysiske organiseringen av krigsfangesystemet. Altså hvordan landet var delt inn, hvordan avdelingene var organisert, hvem hadde autoritet og hvordan ble avgjørelser tatt og av hvem. Blant annet kommer samhandlingen mellom tyske-, norske-, og allierte myndigheter til å være sentral i dette kapitlet. Tematikken kommer til å være hovedsakelig begrenset til Norge, og kommer ikke til å strekke seg i stor grad til hvordan disse systemene og organisasjonene underla seg i detalj til den internasjonale strukturen til SHAEF.⁸ Det er av stor nytte at disse kapitlene kommer først, ettersom at de gir kritisk kontekst for å forstå begrepene som blir brukt videre i oppgaven. Altså hva krigsfangebegrepet i denne konteksten egentlig angår, og grunnlaget for hvem som hadde makt i systemet som beskrives og hvordan avgjørelser blir tatt av lederskapet.

Kapittel 3 er det første hovedkapitlet. Dette kommer til å være tredelt og ha følgende forskningsspørsmål i fokus: *Hvordan ble evakueringen til leirene/reservatene organisert? Hvor mange leire og reservater eksisterte under krigsfangenes tilværrelse i landet og hvor stor var befolkningen av krigsfanger og internerte sivile i leirene under hele perioden? Hvordan ble repatrieringen organisert, og hvor lenge varte denne prosessen?* Ut ifra disse spørsmålene er det klart at denne oppgaven ikke er interessert i hvordan forholdene var innad i leirene, eller hvordan behandlingen var om bord i skip eller under selve transporterings prosessen. Oppgaven kommer heller ikke til å rette et stort søkelys på de logistiske aspektene ved leirene. Med dette menes det at det ikke er særlig interessant å undersøke i detalj matmengden

---

⁸ «SHAEF» Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force. Toppledelsen i det allierte krigssystemet under andre verdenskrig.

i leirene, transportvaner for forsyninger, eller detaljer angående sanitetsforhold og medisinnmengder ved lasarettene i leirene. Forholdet til nærmiljøene og sivile autoriteter kommer heller ikke til å være av særlig interesse, med mindre dette påvirker de tre hovedfenomenene som skal undersøkes. Kapitlet kommer hovedsakelig være preget av statistikk relatert til leirene/reservatene og populasjon, sammen med de vedtatte retningslinjene angående evakueringen til leirene ved freden og repatrieringen tilbake til hjemlandene, fra både tyske og allierte myndigheter.

Det neste hovedkapittelet er kapittel 4. Her rettes søkelyset på arbeidssfæren av tilværelsen. *Hvordan og i hvor stort omfang ble de tyske krigsfangene anvendt til arbeid?* Hvordan her betyr hvilke metoder og områder ble tyskerne anmodet til å anvende til arbeid, spesielt i forbindelse med mineryddingen og annet farlig arbeid. Med omfang legges det vekt på hvor mange som deltok i de forskjellige formene for arbeid, hvor utbredt var de forskjellige formene for arbeid (hvor mange miner ble ryddet opp, og hvor mange områder arbeidet de i), hvor mange dødsfall/skadde kan vi identifisere i forbindelse med det farlige arbeidet som ble utført. Selv om minerydding kommer til å bli et stort tema i dette kapitlet, kommer det også til å rettes søkelys på andre former for arbeid som ble utført av krigsfangene. Både i den norske sivile sfæren, og innad i reservatene i seg selv.

Det siste temakapittelet (5) kommer til å handle om dialogen mellom myndighetene involvert, og legitimeringer gitt av de allierte og de tyske myndighetene, særlig i forbindelse med mineryddingen, krigsfangelovene, og krigsfangedefinisjonen. Her vil det også være mulighet for å belyse andre fenomener relatert til forholdet og vandelen mellom hærmaktene, som for eksempel et oversyn over rettsaker og dommer forbundet med krigsrettene i tyskernes *egne* krigsdomstoler, og andre hendelser som fant sted mellom hærmaktene.

Litteratur og historiografi

En av de største utfordringene under dette masterarbeidet har vært mangelen på eksisterende forskning rundt feltet om de tyske krigsfangene i Norge. Det finnes ingen forskning eller litteratur som er opptatt av dette fenomenet i etterkrigstiden. Denne historien er begrenset til et lite antall av kapitler i litteratur dedikert til andre fenomener, der krigsfangenes historie har falt i bakgrunnen til det større landssvikoppgjøret som fant sted samtidig i perioden. Dette har medført at i forbindelse med dette masterarbeidet var det nødvendig å se ut til den internasjonale historiografien på emnet for inspirasjon til problemstilling og fokus til arbeidet, der tematikken er langt mer utforsket og diskutert sammenliknet med Norge.

Norge

I den norske historiografien finner vi hovedsakelig 2(3) litterære verk som tar for seg temaet om Wehrmacht i etterkrigstiden Norge. Den første er Torgeir E. Sæveraas sin bok *Wehrmacht i Norge: På vakt i krigens skjebnesone* (2021). Her er omfanget begrenset til en liten del av det siste kapitlet, der krigsfangene igjen faller i bakgrunnen til andre fenomener.

Informasjonen som faktisk angår krigsfangene, er hovedsakelig begrenset til enkelte førstehånds historier, eller relativt overfladisk informasjon om de forskjellige aspektene. Han vier ikke tid eller plass til å gi detaljer angående evakueringen, tilværelsen, omfanget, eller repatrieringen. Videre ender kapitlet opp med å omtale andre institusjoner i større grad, som blant annet oppsamlingen av landssvikere og andre kriminelle, dette er på tross at Wehrmacht tilsynelatende skal være i fokus. Dette kan oppfattes som en kraftig kritikk av verket, men det er viktig å påpeke at det er klart at krigsfangene ikke er fokuset til boken, selv om bokens tittel og beskrivelse tilsynelatende også skulle dekke denne delen av historien, på lik linje med de andre temaene i verket. Denne mangelen er derimot forståelig, ettersom hvis han skulle dekke hele etterkrigsperioden i like stor detalj, ville en bok som allerede er lang og omfattende, blitt enda større. Sæveraas har satt søkelyset på Wehrmacht under krigsårene, og samhandlingen mellom det norske samfunnet og tyskerne, både i form av ideologi og oppfølging av krigssituasjonen til lands. Dette kommer klart frem i det siste kapitlet, der han vier en større del til å diskutere andre forfatteres oppfatninger av Wehrmacht handlinger under konflikten, der han selv analyserer de ideologiske aspektene. Selv om boken ikke har et rettet søkelys på Wehrmachts situasjon etter freden i stor grad, forblir boken det mest omfattende litteraturen om krigsfange-tematikken i Norge.⁹

Det andre verket som kommer til å nevnes er Trond Risto Nilssens *Da freden brøt løs* (2015) og *Falstad* (2021), der den sistnevnte ble skrevet sammen med Jon Reitan. Hovedårsaken til at disse blir referert til som ett verk, er at det innholdet av bøkene som angår krigsfangene forbundet med Wehrmacht/DOBN, er ord for ord identiske med hverandre. Videre kommer fokuset til å legge på Falstad, ettersom den ble utgitt i nærmere tid. Falstad er preget av de samme begrensningene som vi finner i *Wehrmacht i Norge*. Krigsfangene er ikke bokens fokus, og innholdet relatert til de, er begrenset til et ni siders underkapittel midt i boken. Det virker som temaet bare kommer frem fordi det *må* nevnes, ettersom det kan oppfattes som viktig kontekst. Innholdet er relativt overfladisk, der den forsøker å gå igjennom mange forskjellige temaer på et fåtall sider, og som konsekvens sier relativt lite om hver. Videre så er

---

⁹ Sæveraas, *Wehrmacht I Norge* (Oslo: Pax Forlag AS, 2021), 413-430.

den også preget av enkelt historier, og mye av kapitlet omhandler andre forhold, igjen relatert til oppsamling av krigskriminelle og landssvikere. Det siste som kommer til å påpekes i forbindelse med dette, er til den grad det er oppdagete punkter der forfatteren har misforstått sentrale begreper, som vi ser når han referer til at det var «120 interneringsleirer i Norge», der dette ikke er i nærheten av riktig antall leire, og heller ikke nøyaktig hvis han mente reservater.¹⁰ Der denne tematikken kommer til å være hovedfokuset i kapittel 3.

Internasjonalt

Det er to artikler og en bok fra den internasjonale historiografien som har vært sentrale for inspirasjon for problemstillingen. Den første artikkelen er en artikkel med navnet *Prisoners of the Peace* av Hanna Diamond. Dette verket omhandler hvordan krigsfangene ble anvendt som arbeidere i hovedsakelig det franske jordbruket, men også andre former for arbeid i noe varierende grad. Hovedfokuset i artikkelen derimot, er å beskrive historien til bruken av krigsfanger for slikt arbeid i Frankrike, men også hvordan bruken av de i arbeid, var med på å skape en kulturell endring i den franske befolkningen over tid. Krigsfangene/DEF var med på å normalisere forholdet mellom folkene etter krigen. Hun beskriver også nødvendigheten av arbeidskraften krigsfangene tilbydde, og hvordan franske industrier ble oppfordret til å anmode arbeidskraft fra staten.¹¹ Den andre artikkelen har navnet *Employing the Enemy* og er skrevet av Johann Custodis. I likhet med Diamond setter også Custodis søkelyset på krigsfangenes involvering i arbeidssektoren, både før og etter freden. I motsetning derimot, er artikkelen langt mer kvantitativ i sin metode. Forfatteren har kartlagt populasjonen av krigsfanger som arbeider i jordbruket over perioden 1941-47. Videre går han i detalj når det kommer til hvordan forskjellige nasjonaliteter utviklet seg innad i jordbruket over tid, og hvordan disse hadde forskjellige klassifiseringer og rettigheter. Videre forsøker han å estimere verdien og bidraget krigsfangene gjør til den britiske økonomien.¹²

Det siste verket som kommer til å nevnes, som kilde til inspirasjon, er *Other Losses* av James Bacque. Denne boken forblir meget omdiskutert og bestridt i det historiske miljøet. På en side så gir mange forfattere og historikere positiv bedømmelse til Bacque, for hans arbeid når det angår undersøkelsen av begrepet DEF (Disarmed Enemy Forces), og hvordan de allierte omdefinerte krigsfangene, for å angivelig unngå Genève-traktaten.¹³ Denne tematikken

---

¹⁰ Nilssen og Reitan, *Falstad* (Oslo: Scandinavian academic press, 2021), 165.

¹¹ Diamond, «Prisoners of the Peace», 446.

¹² Custodis, «Employing the Enemy».

¹³ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) ltd, 1989), 27-29.

kommer til å bli utdypet og utforsket videre i kapitel 1. Han mottok også ros for hans undersøkelse av leirtilstandene og om de generelle forholdene krigsfangene befant seg i under sommeren i 1945. Det er bokens andre tema som er kilden til bokens kontroversielle natur. I denne delen forsøkte Bacque å kartlegge antallet av krigsfanger og DEFs. Der oppdaget han hva han mente var en betydelig mangel mellom de forskjellige rapportene. Denne statistiske forskjellen kalte han den «missing million». Han argumenterte basert på uttalelser gitt av flere allierte ledere og denne statistikken, at Eisenhower personlig og med vilje drepte en million tyske krigsfanger gjennom planlagt sult.¹⁴ Det er ikke vanskelig å se hvordan dette skapte reaksjoner, og historikere som Stephen Ambrose og Günther Bischof var raskt ut med å kalle anklagene for ikke basert i fakta. Flere har forsøkt å gjenta Bacques resultater, men uten å lykkes. I forbindelse med denne oppgaven er det ingen grunnlag å si at de allierte gjennomførte noe ukjent massedrap av krigsfanger. Etersom organiseringen var av en helt annen natur, medførte dette at det tyske lederskapet hadde et talerør for å klage, noe som kildematerialet viser at de gjorde ved flere anledninger. Det som har blitt tatt fra Bacques verk, er hans arbeid angående defineringen av krigsfangene, og hvordan han klarte å samle inn en statistisk oversikt over antallet av krigsfanger i Europa, og har ingen intensjoner om å belegge skyld eller anklager mot spesifikk alliert ledelse i Norge.

Gjennom eksemplene fra den internasjonale litteraturen er det åpenbart hvordan problemstillingen i dette arbeidet er preget av den internasjonale historiografien på emnet. Custodis og Diamonds forskning på arbeidssfæren har vært en viktig kilde, der dette kommer til å anvendes til en norsk kontekst, der andre arbeidsformer har gjort seg mer gjeldende. Videre kan vi også se hvordan Bacque har også vært en kilde til inspirasjon, til tross for arbeidets kontroversielle natur. Det viktigste derimot, er at når vi sammenlikner den internasjonale og norske litteraturen på emnet, kan vi klart se hvordan krigsfangenes historie har kritisk lite forskning gjort på feltet, og der de blir nevnt, er i bøker om andre fenomener. Dette er i motsetning til den internasjonale sfæren, der tematikken rundt krigsfangene har egen litteratur og forskning, der de står i fokus.

Den sovjetiske situasjonen

Selv om forskningen rundt de tyske krigsfangene har vært begrenset i den vestlige konteksten, kan ikke det samme sies om krigsfangene som befant seg i Sovjetisk krigsfangenskap. Litteraturen rundt krigsfangene i sovjetisk varetakt utgjør en stor del av den samlede

---

¹⁴ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) ltd, 1989), 55.

litteraturen rundt emnet. Dette vises klart i Rüdiger Overmanns «*Soldaten hinter Stacheldraht*», der de tyske krigsfangene i Sovjetunionen tar opp en markant større del av bokens innhold. På tross av dette har ikke litteratur med vekt i den sovjetiske konteksten utgjort noe betydelig grunnlag, både før og under dette forskningsarbeidet. Dette er hovedsakelig fordi omstendighetene og premisene for hvordan krigsfangene skulle behandles og tas i bruk i Sovjetunionen, er fullstendig forskjellig fra hva som var forventet av de vestlige-allierte maktene. Det er hovedsakelig tre faktorer som ligger i grunne for dette. Det første er at Sovjetunionen var ikke bundet av verken Genèvekonvensjonene av 1929, eller Haag-traktaten, som spiller inn i de to neste poengene. De betydelige verre bo- og arbeidsforholdene, som medførte større dødelighet i de sovjetiske krigsfangeleirene. Den tredje grunnen er tidsperioden krigsfangene tilbragte i Sovjetisk fangenskap, var betydelig lengre sammenliknet med hvor lenge de allierte maktene. Mange krigsfanger befant seg i Sovjetunionen helt til midten av 50-tallet. På bakgrunn av alt dette har det blitt vurdert at det gir lite mening og ta opp Sovjetunionen i dette arbeidet, både i form av sammenlikning eller for å forsøke å forklare hvorfor situasjonen i Norge.¹⁵

Kilder og arkivet «DOBN»

På grunn av den reelle mangelen på forsknings- og annen litteratur, som angår Wehrmacht og de andre tyske institusjonene i etterkrigstiden Norge, kommer dette prosjektet til å hovedsakelig være preget av arkivmateriale fra Riksarkivet, og annet førstehåndsmateriale. Det arkivet som har vært sentralt for å undersøke spørsmålene stilt i problemstillingen, er DOBNs arkiv *Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen*. Arkivet består av 316 bokser, fordelt på 42 serier. Disse er fordelt mellom de forskjellige administrative og militære grenene innad i organisasjonen. Alle de forskjellige geografiske sonene har egne serier, og hovedkvarteret for organisasjonen har sin egen samling av materiale. Denne var plassert på Bogstad. I forbindelse med dette arbeidet ble det valgt å forholde seg til arkivmaterialet fra DOBNs stab på Bogstad, som består av 67 bokser (inkludert luftwaffe). Dette arkivet inneholder hovedsakelig dokumenter fra den tyske toppledelsen. Deres avgjørelser og dialogen mellom de allierte, tyske og norske lederskapet. Dette inkluderer behandlingen av statistikk og andre innrapporteringer som var nødvendig for å styre organisasjonen. Vi finner også alt av informasjon de var pålagt å overgi de allierte, som en del av kapitulasjonsbestemmelsene. Valget med å begrense oppgaven til dette arkivmaterialet, ble bestemt ut ifra hensyn til tid og

---

¹⁵ Overmanns, *Soldaten hinter Stacheldraht* (Berlin: Propyläen, 2000), 15 & 246.

mengde. Arkivet er helt tematisk uordnet, og forblir kategorisert etter de kontorene . Boksene inneholder for det meste løse ark uten noen bestemt rekkefølge, og ofte uten noen form for identifikasjon på mappene den inneholder. Dette har medført at store deler av arbeidet har bestått av nøye undersøkelse av hvert ark og mappe. Dette har vist seg nødvendig, ettersom tilsynelatende ikke-relevante mapper som hovedsakelig består av logistiske forhold (For eksempel olje, trevirke, diesel og bensin), har vist seg å inneholde svært nødvendige dokumenter, som blant annet lengre lister med detaljert oversikt over leire, med enhetene og antall soldater basert innad i dem. Basert på dette arkivmaterialet, har det gjort seg mulig å besvare spørsmålene lagt frem sammen med problemstillingen. Siden hensikten er å forholde seg til de mer overordnede organisatoriske trekkene ved organisasjonen, og ikke dag-til-dag hendelser og enkelt hendelser som preger arkivmateriale fra de forskjellige geografiske sonene. Slikt materiale finnes også i Bogstad-arkivet, men dette er begrenset til selve *Bogstad-leiren* som ledelsen befant seg i, og det er tilgjengelig hvis slik informasjon viser seg nyttig eller nødvendig, uten å måtte utvide kilde mengden til oppgaven.

Selv om DOBNs arkiv kommer til å være kildemateriale som står i fokus, har den fortsatt noen problemer som gjør det nyttig å anvende andre kildeformer. Andre arkiv som for eksempel *Forsvaret*, *Forsvarets overkommando* og *Forsvaret, Forsvarets overkommando/Forsvarsstaben*, har mapper og bokser relatert til krigsfangene, men fra et norsk perspektiv. Dette kommer til å bli nødvendig, ettersom den allierte makten forlot landet i løpet av 1945, og norske myndigheter overtok ansvaret for DOBN. DOBN skulle også senere bli avviklet, ettersom graden av repatriering fjernet nødvendigheten til institusjonen. Det finnes mange enkelt mapper og bokser angående forskjellige aspekter med tyskerne som forble i landet på det tidspunktet, og disse har vært nødvendige for å samle informasjon fra 1946 til 1947, siden DOBNs arkiv er i stor grad begrenset til materiale fra 1945, og det som strekker seg ut til 1946, er av begrenset omfang og relevans. Berit Nøklebys *Fredsgeneralen* er en annen bok som er brukt for å få et bilde av de allierte styrkeforholdene i Norge. Den består av oversatte originalrapporter sendt fra den britiske generalen Andrew Thorne, som var den øverste ansvarlige for den allierte ekspedisjonsstyrken i Norge.

Det siste som kommer til å nevnes når det angår kildemateriale, er i den grad sekundærlitteratur kommer til å tas i bruk videre. Valget med å forholde seg hovedsakelig til arkivmateriale, kom av det faktum at litteratur om emnet er mangelfull, men der litteraturen som eksisterer viser seg nyttig, kommer også dette til å anvendes. Særlig i forbindelse med kapittel 1, rundt definisjonsdebatten der James Bacque er en sentral figur, og i kapittel 5 som

kilde til sammenlikning med andre nasjoner, som i utviklingen av fangebefolkningen i Frankrike og Storbritannia. Det er imidlertid viktig å påpeke at denne oppgaven ikke har til hensikt å utforske eller analysere historiografien rundt temaet, noe mer enn det som allerede har blitt gjort i innledningen så langt.

Metode

Det faktumet at temaet forblir lite utforsket i Norge har hatt stor påvirkning på oppgavens fokus. Det har blitt sett på som ideelt og nødvendig å begynne dette temaet i Norge, med å samle og produsere sentral empirisk fakta på temaet. I tillegg til dette har også arkivets tilstand og innhold medført hvordan materialet måtte anvendes. Dette er på grunn av at arkivet forblir hovedsakelig uordnet og bestående av løse ark. Det har ikke vært godt å vite hva innholdet i hver boks har vært. Dette har medført at det har vært nødvendig å anvende både kvalitative og kvantitative arbeidsmetoder for å besvare problemstillingen. Det har ikke blitt anvendt noen faglige metodiske tilnærminger utøver å arbeide med materialet kvalitativt og kvantitativt. I forbindelse med dette arbeidet har det blitt samlet inn ~1300 dokumenter bestående av 5249 sider fra de tre arkivene presentert i det forrige delkapittelet.

Det å arbeide kvalitativt har stått sentralt gjennom hele oppgaven. Dette preger alle kapitlene. Spesielt kapittel en, to, og 5, er hovedsakelig bestående av den interne dialogen i den tyske krigsfangeorganisasjonen og dialogen mellom de forskjellige myndighetene involvert. Hensikten har vært å danne et kvalitativt grunnlag for meningene og holdningene de forskjellige myndighetene ga uttrykk for.

I kapittel en presenteres det juridiske rammeverket rundt krigsfangene og hvordan det endret seg i perioden. Dette har vært basert på en analyse av dialogen mellom partene, hvilke retningslinjer som ble produsert av allierte og norske myndigheter, og den internasjonale utviklingen på feltet. Her har det ikke vært noen annen anledning enn å analysere dokumenter hver for seg. For å produsere kvalitative svar på disse spørsmålene. I kapittel to rettes søkelyset mot selve krigsfangeorganisasjonen (WBHN/DOBN). Hvordan var denne organisert, og hvilke grunner ble uttrykt for måten den ble organisert? Dette har også krevet en kvalitativ holdning til kildematerialet. Siden det er individers og organisasjoners meninger og holdninger som analyseres. Denne vektleggingen på meninger, holdninger og utsagn er som sagt noe som preger hele arbeidet. Dette gjelder også kapittel 3, 4 og 5.

Det har blitt sett på som nødvendig også å arbeide kvantitativt med arkivmaterialet. Dette er hovedsakelig begrenset til kapittel 3 og 4. I kapittel 3 er dette i forbindelse med utformingen av en helhetlig oversikt over krigsfangebefolkningen mellom 1945 til 1947. Dette har involvert henting av stor mengde tall og statistisk data fra DOBN og Overkommandoens arkiver, for å danne et oversiktlig datasett av krigsfangebefolkningen i alle leirene og reservatene. Det har ikke blitt funnet noen helhetlig oversikt av krigsfangebefolkningen eller mineryddingen over hele perioden de befant seg i Norge. I tillegg jo lengre ut i 1945 vi beveger oss, desto sjeldnere ble det produsert statistikk av tyske myndigheter. I 1945 var de allierte og de norske myndighetene avhengige av tilsendt informasjon fra tyskerne. På grunn av dette produserte ikke de selv oversikter over krigsfangebefolkningen eller tyskernes involvering i arbeid, siden de ikke hadde tilgang til slik informasjon. Selv etter norske myndigheter tok over for de allierte i desember 1945, forblir statistisk data vanskelig å finne fra perioden.

Ut ifra dette har jeg samlet inn reservat-/leirlistor med oppgitt reservat-/leirbefolkning, og andre statistiske oversikter som ligger sporadisk i arkivene. For å danne en statistisk oversikt av bevegelsen og utviklingen av krigsfangebefolkningen i Norge i hele perioden de befant seg i landet. Dette har involvert å analysere den statistiske informasjonen som ble produsert av de forskjellige myndighetene, og presentere dem på en hensiktsmessig måte etter sonetilhørighet og antall fanger etter datoen statistikken ble produsert. På liknende måte har det også blitt dannet tabeller over mineryddingen i kapittel 4, som har også vært like preget av begrensninger i det statistiske materialet.

På grunn av arkivets uordnete situasjon, og at dette arbeidet er begrenset til arkivet fra den tyske ledelsen på Bogstad. Kan det ikke utelukkes at noen dokumenter ikke har kommet med, eller at arkivene på sonenivået kan muligens inneholde mer detaljerte oversikter og statistikk over fangebefolkningen i hver sone. Den statistiske mengden har også hatt stor innflytelse på innholdet og hvilke spørsmål har blitt stil underveis. Det har blant annet ikke blitt funnet noen statistikk for mineryddingen etter sommeren 1945, og informasjon om matforsyningen av importavhengige Norge, og krigsfangene i perioden etter krigen av de allierte.

Kapittel 1: Definisjoner, begrep og den juridiske debatten

Flere typer krigsfanger

Vårmånedene i 1945 som skulle bli krigens slutfase, var preget av store demografiske utviklinger, som skapte flere vanskelige dilemmaer for den allierte øverstkommandoen SHAEF. De store fremrykningene av de allierte inn i hjertet av Tyskland mot slutten av 1944 og i begynnelsen av 1945, blant annet fremrykningene inn i Ruhr-dalen og resten av det nordlige Tyskland, hadde medført omringninger av stadige større formasjoner av utmattede og sultne Wehrmacht soldater. Krigens tilsynelatende slutt rett rundt hjørnet, medførte en stor økning av overgivelser og kapituleringer av tyske soldater, blant annet tusener av sivile i Volkssturm-formasjoner, og andre Wehrmacht-enheter som forsøkte å ta seg vestover i flukt fra den røde hær i øst. Den 30 april var det 2 062 865 krigsfanger i samlet alliert fangenskap i Europa.¹⁶ En måned senere hadde dette antallet totale *internerte* økt til 3 878 537.¹⁷ Det som skiller disse to gruppene derimot, er at de ikke faller under den samme definisjonen av «krigsfange». Der den førstnevnte mengden består av krigsfanger under den tradisjonelle definisjonen fra Genèvekonvensjonene, som videre baserer seg på Haag-traktaten, består den sistnevnte tellingen av 1 200 000 internerte som faller under en rekke andre betegnelser som ble skapt i møte med freden, der den mest vanlige er DEF, eller *Disarmed Enemy Forces*. Denne omdefineringen medførte at fanger som ble tatt etter «Victory Day», ikke lenger kunne forvente traktat-forsikret behandling eller forsvar. Ettersom den tyske hæren i Norge overga seg etter Victory Day, medførte dette at ikke alle krigsfangene som befant seg i Norge var beskyttet av disse traktatene, og som konsekvens var det stor usikkerhet rundt hvilke rettigheter de faktisk hadde.

For å forstå opprinnelsen av begrepet DEF, er det naturlig å se på hvordan dette ble forstått i den internasjonale konteksten. Vi kan se på hvilke argumenter som ble fremmet for å anvende dette begrepet, og hvilke rettigheter som blir omtalt internasjonalt. Den første delen av dette kapitlet kommer til å ta opp dette, med et hovedfokus i James Bacque's «Other Losses» (1989), og Günther Bischof og Stephen Ambrose sin bok «Eisenhower and the German POWs» (1992), ettersom nesten alt av diskusjonen rundt defineringen av de tyske krigsfangene foregikk i forbindelse med utgivelsen av disse bøkene. Den andre delen av

---

¹⁶ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) Ltd, 1989), 35.

¹⁷ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) Ltd, 1989), 54. Det er flere andre rapporter fra SHAEF som viser andre tall, noe som Bacque selv påpeker. Grunnene bak disse forskjellige rapporteringene har vært en stor kilde til debatt og krangel på feltet, noe som ikke er hensikten å ta opp her.

kapitlet kommer til å rette fokuset mot Norge. Er hensikten å undersøke hvordan de allierte- og tyske myndighetene anvendte de forskjellige krigsfange begrepene i dialogen mellom ledelsene, ordre angående arbeid, og andre forhold relatert til krigsfangene. Jeg skal forsøke å kartlegge hvilke rettigheter de tyske krigsfangene hadde og ikke hadde, både under den britiske ekspedisjonsstyrkens oversyn i 1945, og over til norsk oversyn fra og med desember 1945.

DEF – Disarmed Enemy Forces

Begrepet *Disarmed enemy forces* (DEF) eller den britiske varianten *Surrendered Enemy Personell* (SEP), er to offisielle betegnelser på de tyske soldatene og sivile som ble tatt i alliert krigsfangenskap etter *Victory Day*. Begrepene beskriver tropper som avventet dimittering under tysk administrasjon med alliert oversyn.¹⁸ Det førstnevnte begrepet beskriver fanger i amerikansk varetekt (DEF), og den sistnevnte beskriver fanger i britisk varetekt (SEP).¹⁹ Ifølge Bacque ble denne omdefineringen formulert mot slutten av april og han fremhever tre hovedartikler som ble plassert foran Eisenhower.

... B) Tyskere er ansvarlig for å mate og forsyne avvæpnede tyske soldater. C) Vedtatt prosedyre vil ikke gjelde krigsforbrytere og heller ikke andre kategorier av ettersøkt tysk personell, eller ikke til andre personer funnet blant de tyske væpnede styrker som holdes på grunn av sikkerhetsgrunner. De vil fortsette med å fengsle alle slike personer som mistenkte for krigsforbrytelser eller på grunnlag av militær sikkerhet, og ikke som krigsfanger. De vil bli matet, huset og ellers administrert av de allierte. Tyske myndigheter vil ikke utøve noe autoritet over dem på noen måte. D) Det skal ikke være noen offentlig erklæring om status av tyske væpnede styrker eller av avvæpnede tropper.²⁰

Gjennom dette argumenterer Bacque for at Genèvekonvensjonene hadde blitt undergravd av de allierte, men mer spesifikt av Eisenhower personlig. Dette utgjør grunnlaget for mye av resten av boken hans, der han forsøker å beskyldt Eisenhower for å planlegge og utføre et massedrap på 1 million tyske DEF/POW, gjennom en planlagt sultkrise, i det han omtaler som den «Missing Million». Det kommer også frem at det var hendelser der krigsfanger med den offisielle POW-statusen ble overført til DEF status, i forbindelse med en reduksjon i

---

¹⁸ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) Ltd, 1989), 26.

¹⁹ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) Ltd, 1989), 28.

²⁰ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) Ltd, 1989), 27-28.

rasjonene.²¹ Dette problematiserer forskjellen mellom krigsfanger med beskyttelse i kontrast til de uten. Hvis det var mulig å endre klassifiseringen i ettertid, gjør dette at det ikke er en reell diskusjon om det var en teknikalitet med freden som gjorde det mulig for de allierte å anvende en alternativ definisjon, sånn at de ikke trengte å etterkomme konvensjonene. Hvis slike statusendringer skjedde etter freden som Bacque beskriver, hadde det ingenting å gjøre med å ta fanger i «fredstid» slik det blir begrunnet av de allierte, i motsetning til fanger tatt under krigen i kamphandlinger. Omklassifiseringer av tyske fanger etter freden fra POW til DEF/SEP, undergraver hele grunnlaget til hva som skiller DEF juridisk fra POW under Genèvekonvensjonene.

Det tok ikke lang tid før det kom seriøse innvendinger til Bacque's karikatur av Eisenhower og anklagene rettet mot den tidligere lederen for SHAEF. Günther Bischof og Stephen Ambrose kom med kraftig kritikk i deres bok et par år senere, rettet mot Bacques forståelse av kildene og metodene han tok i bruk for å komme med hans konklusjoner. De påpeker at det var en reell nødvendighet med DEF, som kom av at det var seriøs matmangel etter kapitulasjonen i Europa. De allierte kunne ikke forsikre at de var mulighet for å forsyne mat til krigsfangene, på nivået Genèvekonvensjonene stipulerte.²² Videre så fremhever de at det som Bacque beskriver som den «Missing Million», ikke hadde noe med drap og dødsfall å gjøre, siden dette lett kan forklares gjennom hjemsendelsen av yngre og eldre medlemmer av Volkssturm, og presenterer flere førstehånds kilder som beskriver hva «other losses» kategorien faktisk inneholder.²³ På en side er Bacques anklager mot Eisenhower lite overbevisende, og hans forsøk på å anklage Eisenhower for å være ansvarlig for et massedrap av tyskere etter freden, tar bort ifra hans funn rundt de alternative krigsfange-begrepene. Han presenterer ikke tilstrekkelig med bevis som tilsier at 1 million fanger døde i amerikansk fangenskap, og han har ikke noe reelt grunnlag til å anklage Eisenhower personlig for å orkestrere dette, selv om Eisenhower utvilsomt ikke hadde noe elsk for tyskerne.

På den andre siden er det lite overbevisende når Bischof og Ambrose hevder at det ikke var noe «nifst» eller «hemmelig» rundt DEF definisjonen.²⁴ For det første er det klart både i litteraturen, i kildene, og det de selv skriver i boken, at denne definisjonen ble anvendt for å

---

²¹ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) ltd, 1989), 50-51.

²² Bischof og Ambrose, *Eisenhower and the German POWs* (Baton Rouge: Louisiana state university press, 1992), 23.

²³ Bischof og Ambrose, *Eisenhower and the German POWs* (Baton Rouge: Louisiana state university press, 1992), 87.

²⁴ Bischof og Ambrose, *Eisenhower and the German POWs* (Baton Rouge: Louisiana state university press, 1992), 23.

utelate visse rettigheter som krigsfangene hadde krav på under Genèvekonvensjonene.²⁵ Videre så ble faktumet at de «teknisk sett ikke var krigsfanger», anvendt for å legitimere bruken av dem i flere former for farlig arbeid både under fangenskapet og i ettertid, blant annet i forbindelse med mineryddingen.²⁶ De paragrafene i Genève-traktaten som dekker både farlig arbeid og beskrivelsen av hva som tilsier at en soldat har blitt en krigsfange, ble endret etter krigen i 1949, til og ikke gjøre det mulig å omgå traktaten på en likende måte.²⁷ For det andre er det utvilsomt at de allierte ikke ønsket at DEF skulle omtales i stor grad. Dette ser vi både gjennom at problematikken ikke ble reist før mot slutten av 80-tallet med utgivelsen av «Other Losses», og gjennom at de allierte systematisk gjorde det vanskelig for Røde Kors å oppsøke og få tilgang til fangene ved DEF-leirene.²⁸ Sammen med punkt D i artiklene Bacque legger frem, nemlig at det ikke skulle være noen offisiell deklarasjon angående krigsfangenes status fra de allierte, er det vanskelig å ikke kalle DEF/SEP definisjonene «nifse» eller «hemmelige» på et grunnleggende nivå.

En interessant observasjon kan gjøres når vi ser på hovedpunktene Bacque tar opp i forbindelse med endringene som kom med DEF-definisjonen. I motsetning til hvordan situasjonen utviklet seg i Tyskland, der både den sivile og militære organisasjonen i all hovedsak forsvant med freden, er situasjonen som utviklet seg i Norge noe annerledes. Ikke bare forble den tyske millitærmakten Deutsche Landstreitkräfte (senere DOBN), som en organisasjon med myndighet og autoritet over de «avvæpnede tyske styrkene», men de hadde også som ansvar å administrere og forsyne disse med mat og andre livsnødvendigheter. Med dette kan det være mulig å hevde at utviklingen som fant sted i Norge, kan ha vært den originale intensjonen til de allierte, selv i Tyskland. Det er viktig å fremheve derimot at DOBN i stor grad var selvforsynte med mat i lengre perioder, og det var strengt formidlet fra de allierte at det var planlagt at de ikke skulle trenge mer forsyninger ettersom de fulgte rasjoneringen strengt.²⁹ I hvilken grad DEF-betegnelsen kan grunnes med de alliertes kapasitet til å forsyne mat til Norge, er vanskelig når de tyske hærenhetene i Norge i stor grad overlevde på det som eksisterte av forsyninger fra krigsårene. Uansett hva det juridiske grunnlaget for statusen til krigsfangene som befant seg i Norge var, må det poengteres at det

---

²⁵ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) ltd, 1989), 10.

²⁶ Gogstad, «De store utfordringers år», 322.

²⁷ International humanitarian law databases, «Convention (III) relativee to the Treatment of Prisoners of WAR. Geneva, 12 august 1949.»

Fotnoten referer til endringer i definisjonen av begrepet Krigsfange fra 1929 til 1949.

²⁸ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) ltd, 1989), 69-70.

²⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0002, Scales of German Rations, fra AMJC til Bogstad, 14. juni 1945.

varierer kraftig hvordan statusen til krigsfangene beskrives innenfor den norske konteksten. Dette endret seg basert på tematikken som diskuteres, hvem som var involvert blant hærledelsen, og i hvilken periode av etterkrigstiden vi referer til.

Kartlegging av krigsfange-begreper og rettigheter under britisk-alliert oversyn.

For å gjøre begrepet «Avvæpnede fiendtlige styrker» mindre tvetydig, er det viktig å forstå hvordan det har blitt brukt i dokumentene og i dialogen mellom ledelsene i perioden. Det er klare skillelinjer mellom hvordan den britiske ledelsen refererte til krigsfangene og deres rettigheter sammenliknet med hvordan den tyske ledelsen forstod deres egen situasjon. Det er viktig å nevne at det finnes ingen helhetlig oversikt over hvilke rettigheter de tyske internerte hadde eller ikke-hadde i den tidlige perioden av interneringen. På bakgrunn av dette er det vanskelig, og nærmest umulig med dette prosjektets kildegrunnlag å skape en nøyaktig oversikt over rettighetene i perioden fra mai til begynnelsen av desember 1945. De første dokumentene som har blitt oppdaget i forbindelse med denne problematikken, kom med overgangen fra den allierte ekspedisjonsstyrkens oversyn av krigsfangene til norske myndigheter, som fant sted i begynnelsen av desember 1945 og er temaet for neste delkapittel. Konsekvensen har blitt at dette delkapittelet kommer hovedsakelig til å være begrenset til å undersøke om hvordan språket og dialogen som fant sted, kan fortelle oss om krigsfangenes situasjon. Ikke nødvendigvis for å få konkret informasjon angående det juridiske grunnlaget, men for å illustrere hvordan situasjonen var uklar for de som var involvert, og hvordan de allierte i stor grad opptrådte med fri hånd over krigsfangene.

Det er hovedsakelig tre hendelser som dukket opp i kildematerialet, der problematikken rundt krigsfangestatusen og relevansen av traktatene står sentralt. Den 15. juni 1945 svarer Brigader Hilton på en av flere henvendelser fra General Böhmes personlige representant angående krigsfangestatusen til krigsfangene. Han vedlegger en lengre rapport angående et tysk lasarett som huset allierte krigsfanger under krigsårene. Han ber General Böhme, som var den øverste lederen for de tyske styrkene, og de andre sone-kommandantene lese rapporten, og vurdere i hvilken grad Genèvekonvensjonene ble respektert der. Den vedlagte rapporten beskriver flere ulovlige og dystre hendelser som fant sted ved leiren.³⁰ Et problem som oppstår med svaret hans derimot, er at det sier ingenting konkret. Han svarer ikke på den originale henvendelsen med informasjon angående hvordan de allierte så på situasjonen, men han legger opp til at

---

³⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0012/0001, Bericht über das Lazarett im Stalag 11 B., Fra Hilton til Bogstad, 15. juni 1945.

leseren må tyde hans ståsted. Dette kan både bety at «dere fortjener hva dere får», eller at «bare vær glad for at dere ikke får like dårlig behandling», det er ikke vanskelig å se hvordan disse kan oppfattes betydelig forskjellig. Utenom å be den tyske ledelsen om å vurdere det vedlagte dokumentet, tilføyer ikke Hilton noe annen informasjon i selve meldingen, der dette gjør det enda vanskeligere å vurdere intensjonen hans med å svare på denne måten. Uansett hvordan vi tyder dette svaret fra Hilton, er det nokså klart at han ikke hadde mye sympati for situasjonen de tyske soldatene befant seg i. Dette er den eneste instansen fra denne perioden der direkte spørsmål angående krigsfangenes status kom opp i korrespondansen mellom hærledelsene i Norge.

Det er to andre saker der tyskerne forsøkte å anvende konvensjonene i protest mot alliert behandling. En sak er relatert til forholdet mellom tyske og allierte offiserer, og en handler om offiserenes beskyttelse mot nedrangering. Den første saken som fant sted i juni/juli, handler om salutterings-reglene mellom tyske og allierte offiserer. Den 19. juni 1945, som svar til en tidligere ordre angående saluttering av allierte offiserer, spurte Oberst Hess de allierte om bedre retningslinjer angående dette sammen med beskrivelser/bilder av den allierte rangstigen.³¹ 9 dager senere kommer det ut en melding i Bergensonen fra en Generalleutnant De Boer, at tyske offiserer skal saluttere allierte offiserer med likende eller høyere grad.³² Dette blir omgjort av de allierte den 6. juli, der det blir fastgjort at tyske offiserer må saluttere alle allierte offiserer uansett grad.³³ Dette bestrides deretter av Böhme den 21. juli, der han påpeker at artikkel 18 paragraf 3 bare krever saluttering av offiserer med likende eller høyere grad.³⁴ Siden han ikke hadde autoritet til å motsette seg en alliert ordre, forblir dette bare en anmodning om å reversere den tidligere ordren. Det har ikke blitt oppdaget noe videre dialog i dette eksemplet, og det kan antas at ordren fra de allierte forble i kraft.

Den andre saken der de tyske offiserene forsøkte å anvende Genèvekonvensjonene, handler om et tilfelle der en tysk offiser ble nedgradert til menig. Den 23. juli 1945 klagde Oberst Hess igjen på et tilfelle der Genève-traktaten ikke ble etterfulgt, der Hess var en høytrangerende offiser ved ledelsen på Bogstad. I dette tilfellet ble en kaptein Schmidt ved 274 Infanteri-Divisjon i Stavanger sonen, nedgradert til menig etter en beslutning av

---

³¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0004/0001, Saluting allied officers, fra Hess til AMJC, 23. juni 1945.

³² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0001, Teleks 868, fra De Boer til Bogstad, 28. juni 1945.

Tilsvarende norsk grad er Generaløyntant, og tilsvarende britisk grad er Lieutenant General

³³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0002, Saluting, fra AMJC til Bogstad, 6. juli 1945.

³⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0002, Saluting, fra Böhme til AMJC, 21. juli 1945.

krigsretten. Hess protesterte at dette er et brudd på artikkel 49 av Genèvekonvensjonene.³⁵ Denne protesten fikk tilsynelatende ikke noe svar av de allierte, og det er ukjent om nedgraderingen forble gjeldende.

I begge disse hendelsene forsøker det tyske lederskapet å appellere til traktatene uten å lykkes. I arkivet etter hærledelsen på Bogstad, er det flere eksemplarer av traktatene, som oftest Haag-traktaten fra 1909.³⁶ På én side antyder dette at det var stor mangel på kunnskap og kjennskap i den tyske hærledelsen angående hvilke rettigheter de tyske krigsfangene hadde, siden de fortsetter å falle tilbake på traktatene for beskyttelse. Noe som ikke er gjort lettere av de allierte, ettersom deres svar til den tyske hærledelsen varierer fra totalt fraværende, til vage og konfronterende. Denne oppførselen av de allierte gjør det ytterst vanskelig å forsøke å kartlegge noen nøyaktig oversikt over grunnleggende rettigheter tyskerne eventuelt skulle ha hatt i denne tidlige perioden, og det er ingen tegn til at DOBN/Deutsche Landstreitkräfte på noen punkt i denne perioden mottok noen oversikt over retningslinjer fra det allierte angående behandling av krigsfangene. På den andre siden er det klart at den tyske ledelsen hadde kjennskap til at de ikke var krigsfanger etter den tradisjonelle forståelsen. Både Böhme og Hess poengterer dette i begge disse eksemplene, men de fortsetter med å hevde at dette burde ikke medføre at krigsfangene mottar verre behandling på grunn av dette.³⁷

I hvilken grad denne innvendingen er legitim, kan problematiseres i stor grad. Når de anvender denne logikken mot den allierte ledelsen, presenterer de seg selv som *fanger*, uansett forståelsen av dette begrepet. I reservatene derimot er tonen noe annerledes. I flere ordre til de tyske soldatene i leirene, blir det sagt at de er soldater og at det forventes at de skal oppføre seg som soldater og følge de ordrene som har blitt gitt,³⁸ selv de gangene det går imot hva som er forventet av en fange. Dette mønsteret av dobbeltmoral av den tyske ledelsen kan også påpekes når det kommer til eksempelsakene over. Begge disse tilfellene omhandler forhold som berørte det tyske offiserskorpset. Påtvunget saluttering av underordnede soldater gikk utover offiserenes ære og respekt, og den andre var en direkte trussel mot offiserenes sikkerhet og de godene som kom med graden. Det har ikke blitt oppdaget noen forsøk av den tyske ledelsen til å bestride forhold som også var forbudt under traktatene, men som i stor

---

³⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0002, Degradation of Hauptmann Schmidt, fra Hess til AMJC, 23. juli 1945.

³⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DG/L0054/0004, Haag-traktaten av 18. oktober 1907.

³⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0002, Degradation of Hauptmann Schmidt, fra Hess til AMJC, 23. juli 1945. og AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0002, Saluting, fra Böhme til AMJC, 21. juli 1945.

³⁸ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0016/0003, Wietere Beschwerde des Gefr. Offermann, Signert Böhme, 30. juli 1945.

grad berørte de lavere gradene sterkest, som blant annet diverse former for farlig arbeid. Dette er ikke et forsøk på å hevde at ledelsen ikke gjorde innvendinger mot det de så på som mishandling eller uforsvarlige ordre og behandling; men at disse innvendingene ikke hadde opphav i en diskusjon om de alliertes *myndighet* til å beordre fangene til å utføre slike handlinger. Selv med dette sagt, er det fortsatt tilsynelatende riktig å hevde at den tyske militære ledelsen i Norge hadde lite greie på de grunnleggende rettighetene de faktisk hadde, eller om de hadde traktat-baserte rettigheter i det hele tatt. Dette forblir i stor grad på grunn av manglende alliert vilje eller evne til å formidle disse videre på en tilstrekkelig måte.

Kartlegging av rettigheter i overgangen og under norsk oversyn

I forbindelse med overgangen fra britisk oversyn til norsk oversyn i begynnelsen av desember 1945, produserte Major-General Graham et notat med de generelle retningslinjene rundt behandlingen av tyskerne i Norge. Notatet inneholder informasjon angående flere temaer knyttet til tyskernes tilværelse i landet. Blant annet kategorier av tyskere, utøving av kontroll og oppretthold av disiplin, eiendomsrettigheter og privat eiendom. De tre siste temaene i notatet som er sentralt i denne delen av oppgaven, er det som presenteres angående de alliertes holdninger og behandling mot/av tyskerne, og krigsfangenes offisielle status.³⁹

I delen angående allierte holdninger mot tyskerne, poengterer Graham at alle tyske offiserer er underlagt selv den laveste allierte offiseren, og beskriver forholdet mellom dem slik: «*The attitude of the allied officer is that of a senior officer giving orders to a junior officer*».⁴⁰ Det skulle heller ikke foregå noen fraternisering mellom gruppene, men han hevder at vandelen mellom de fortsatt skal være rettferdig og den allierte offiseren skal gi ordre som er rimelige under forholdene. I den neste delen angående behandlingen av tyskerne blir det poengtert at selv om tyskerne er en slått fiende, skal de fortsatt behandles som mennesker. Det skrives også at grunnlaget for behandlingen av de internerte tyskerne, fortsatt var hva som var forventelig for en alminnelig krigsfange. Rimelige forslag til underholdning, trening og andre goder, skulle ideelt opprettholdes for moralen. Liknende skulle det også være muligheter for arbeid, så lenge det ikke skapte arbeidsledighet blant den norske befolkningen. Den siste delen av notatet som kommer til og nevnes er den offisielle statusen på krigsfangene/internerte i Norge. Denne statusen blir formulert slik av Graham: «*The German Wehrmacht are considered to be, and treated as, disarmed German and Austrian personnel*

---

³⁹ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Retningslinjer for behandling av Tyskere i Norge, skriv av General Graham, 5. desember 1945.

⁴⁰ Ibid

and not as Prisoners of war».⁴¹ Dette begrunnes med at dersom tyskerne var krigsfanger i den tradisjonelle forstand, ville det ikke vært mulighet for å regulere rasjonene, og det ville krevet at de allierte måtte ha drevet leirene og de administrative funksjonene knyttet til disse. Det ble sett på som nødvendig og mer økonomisk at de tyske fortsatte å drive disse funksjonene under et mindre alliert oversyn, dette inkluderte de alminnelige administrative enheter og kommunikasjonsenheter, og myndigheten til å straffe de internerte.⁴²

Det er lett å identifisere noen motsetninger innad i notatet, og spesielt når vi sammenlikner det med hendelsene som ble beskrevet i det forrige delkapittelet. Graham beskriver at de hovedsakelig baserte seg på hva som var vanlig behandling av alminnelige krigsfanger, men når vi ser på selve begrunnelsene som ble gitt for statusen til tyskerne, er det spesifikt nevnt at de verken ønsket eller hadde mulighet til å opprettholde rasjoneringen, i tillegg til at han presenterer egne kategorier av tyskere som drev med farlig arbeid. Dette synet på forventet behandling av de internerte, blir også problematisert med tanke på de hendelsene der de allierte ikke ønsket å overholde artikler fra Genèvekonvensjonene, som i stor grad ikke ville vært vanskelige å etterkomme. På bakgrunn av alt dette er det tvilsomt om det er troverdig å hevde at de internerte ville fått liknende behandling dersom de fortsatt var beskyttet av traktatene.

I en orientering angående forhold overfor avvæpnede tyskere den 13. februar 1946, blir alt angående de internerte tyskerne, de administrative enhetene, og samarbeidet med norske enheter presentert i et større hefte. Det er lite i form av oppdateringer fra Grahams notat angående rettighetene til tyskerne. Det presiseres fortsatt at de tyske internerte er «avvæpnede fiendtlige styrker» og ikke har de samme rettighetene som krigsfanger under folkeretten. Det eneste som nevnes av rettigheter handler om «fri» vandring og underholdning i leirene, og muligheten til å motta og lese aviser uhindret, gitt ut av en alliert styrt tysk avis i Norge.⁴³ Det er ingen tegn til noen betydelige juridiske endringer i vintermånedene etter at norske myndigheter tok over ansvaret av den tyske militære makten i landet.

Den 1. mai 1946 ble det sendt et brev fra Røde Kors til Forsvarets overkommando. Den refererer til et møte mellom dem den 30. mars 1946, der de diskuterte bruken av Genèvekonvensjonene på de internerte. Det ble formidlet fra norsk side at man var villig til å

---

⁴¹ Ibid

⁴² Ibid

⁴³ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Orientering om forhold overfor avvæpnede tyskere, signert Sandvik og Michelet, 13. februar 1946.

bevege seg vekk fra begrepet «avvæpnede fiendtlige styrker», dersom de andre allierte var med på dette. Røde Kors formidlet at de skulle ta dette opp med amerikanske og britiske myndigheter.⁴⁴ Den 14. juni 1946 sender Røde Kors-representant Dr. Georg Hoffmann et nytt brev til overkommandoen, der han informerer om at de allierte allerede den 20. mars hadde gått vekk fra betegnelsen «Disarmed Enemy Forces», og at alle tidligere internerte skulle være beskyttet av Genèvekonvensjonene, og at denne var basis i all fremtidig samhandling med krigsfangene.⁴⁵ Den 9. juli 1945 blir det dermed vedtatt på bakgrunn av uttalelsen gitt av overkommandoen i mars, og utviklingen i Europa, at også norske myndigheter skal gå vekk i fra «avvæpne fiendtlig personell/styrker» til å betrakte dem som krigsfanger under Genèvekonvensjonene.⁴⁶

Oppsummering

Dette forsøket på å utforske rettighetsgrunnlaget til krigsfangene og de internerte, har vært sterkt preget av perioden og hvilke myndigheter som er involvert. Under den britiske-allierte ekspedisjonsstyrkens oversyn i landet, er det klart at det rådde mye usikkerhet blant de tyske styrkene, angående deres status og rettighetsgrunnlag. På grunn av manglende korrespondanse mellom de allierte og tyske myndighetene, er det lite i de tyske arkivene som gir oss noe godt oversyn på situasjonen. Når vi beveger oss inn i desember 1945, blir det produsert flere dokumenter i forbindelse med overgangen til norske myndigheter, der denne situasjonen blir langt mer klargjort. Major-General Grahams notat gjør mye for å besvare mange av de spørsmålene som har blitt stilt angående situasjonen. På en side er det mulig at dette notatet kan forstås som å være den allierte posisjonen, selv i sommermånedene i 1945, siden det på mange måter følger logikken til DEF begrepet som Bacque presenterer. På en annen side har vi ikke noe grunnlag til å hevde dette basert på dette kildegrunnlaget. Det er heller ingen antydning at dette notatet ble videresendt til den tyske myndigheten. Om de fikk orientering om dette under det norske oversynet, er det heller ikke dukket opp noe dokumentasjon på. Når vi ser på den norske administrasjonen av krigsfangene etter at de allierte forlot landet, er det klart at de i stor grad videreførte den allierte-doktrinen videre, og de gjorde ingen betydelige endringer i tyskernes rettighetsgrunnlag før sommeren 1946, som også var en reaksjon til endringer de allierte gjorde i Europa. Selv om krigsfangene offisielt sett nå var beskyttet av

---

⁴⁴ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Vedr. anvendelse av genferkonvensjonen av 1929 på avbeinet fiendtlig personell i Norge, 1. mai 1946.

⁴⁵ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Dr. Georg Hoffmann, 14. juni 1945.

⁴⁶ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Krigsfanger, Anvendelse av Genferkonvensjonen av 1929 på avbeinet fiendtlig personell i Norge, 9. juli 1946.

Genøvekonvensjonene, kan det debatteres i hvilken grad dette kom med praktiske endringer. Det representerte ikke slutten på bruken av dem til minesveiping eller minerydding, og ved flere anledninger hadde norske myndigheter fortsatt ikke planer om å gi lønn.⁴⁷

---

⁴⁷ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Possibility of trouble amongst the ex-Kriegsmarine Personell, signert H.T.C Walker, 17. september 1946.
Minesveiping foregikk fortsatt fra norske havner i september 1946

Kapittel 2: Omorganiseringen av 20. Gebirgsarmee, overgangen til å huse og administrere krigsfanger.

Fra krigsinstitusjon til fangeinstitusjon

I forrige kapittel ble det presentert hvordan krigsfangene som ble tatt til fange ved avslutningen av krigen og etter freden ble omdefinert til «avvæpnede fiendtlige styrker», og at de tyske soldatene i Norge ble til krigsfanger under denne alternative definisjonen. I beskrivelsen og bruken av dette begrepet, ble det presentert flere punkter angående rettighetene til denne gruppen fanger. Blant annet presenterte Bacque en rekke punkter for å beskrive forskjellen mellom dette begrepet og det tradisjonelle krigsfange begrepet, der punkt B er sentralt for å forstå institusjonen som ble videreført for å administrere de tyske styrkene under deres tilværelse i Norge. Punkt B sier at «*Tyskere er ansvarlig for å mate og vedlikeholde avvæpnede tyske soldater*».⁴⁸ Dette ble presentert sammen med de norske og allierte beskrivelsene av begrepet som ble presentert fra desember 1945 til juli 1946, der de presiserer nødvendigheten av at de tyske styrkene fortsetter å administrere seg selv. Denne administrasjonen og strukturen knyttet til den, gikk igjennom flere endringer, både i overgangen som fant sted med freden i mai, og jevnt utover 1945 i samsvar med at repatrieringen tilbake til Tyskland begynte å ta fart. Dette gjelder både strukturelle endringer i ansvarsområder; som blant annet dannelsen av reservatene som en ny administrativ enhet og leirene innad i dem; samhandlingen mellom de allierte og tyske myndighetene, opprettelsen av soner og sone kommandanter for begge myndigheter; og hierarkiet innad i det tidligere Wehrmacht.

Selv de begrepene som virker tilsynelatende åpenbare, er også problematiske. Hva er en «tysk soldat»? Europa i 1933 var et annerledes kontinent enn i 1945/46, og helt annerledes enn hvordan vi kjenner det i dag. Begrepet *tysker* var langt mer ukonkret i denne perioden, og før-krigs Europa var preget av langt mer uklare etniske grenser, der flere nasjoner ikke kontrollerte alle områdene som huset *deres* kulturelle gruppe. Dette utgjorde grunnlaget til flere av hendelsene som preget årene før krigen, der blant annet Tyskland annekterte både Østerrike, og Sudettenland fra Tsjekkoslovakia. Videre under krigen skulle Tyskland annektere flere landområder, og Wehrmacht utvikle seg til å bli en mer flerkulturell styrke. Dette betyr at når freden kom, var det stasjonert tusener av *tyske soldater* i Norge, der en

---

⁴⁸ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) ltd, 1989), 27-28.

betydelig del av disse ikke var like lette å identifisere og kategorisere etter hvordan kontinentet hadde utviklet seg, både i form av etnisk tilhørighet og statsborgerskap.

I dette kapittelet kommer fokuset til å ligge på utviklingen og oppbyggingen av organisasjonen *Deutsche Landstreitkräfte (senere DOBN)*, og endringene innad i denne strukturen. Det skal gjøres rede for hva som utgjorde et reservat og en leir, forskjellen mellom dem, og hvordan disse ble organisert. Videre skal det også gjøres rede for hva en *tysker* egentlig betydde ifølge de tyske og allierte myndighetene, og dette skal drøftes i kontekst av endringene som fant sted etter krigen.

Fra 20. Gebirgsarme til Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen (DOBN)

I overgangen fra krigen til freden, var det nødvendig med andre strukturer for å håndtere den store mengden tyske soldater som befant seg i Norge, sammen med de endrende forholdene i Europa og de nye forventningene de allierte hadde av de internerte med overgangen til krigsfangenskap. Dette medførte en stor omstrukturering av *krigsstrukturen* til 20.

Gebirgsarmee og de andre grenene av Wehrmacht, på alle nivåer av administrasjonen. Disse omstruktureringene fant sted utover hele perioden den tyske makten var til stede i landet. De største endringene skjedde i forbindelse med freden i mai 1945. Blant annet forandringer av hierarkiet i Wehrmacht, dannelsen av soner og kontorer forbundet med disse, og opprettelsen av reservatene og leirene. Endringer som fant sted ved senere anledninger var av en betydelig mindre skala, og gjaldt som oftest nedleggelse av leire og offiserposter i forbindelse med repatrieringen, dersom vi ser bort ifra selve avviklingen av organisasjonen.

De tidligste ordrene og dokumentene relatert til overgangen med freden, er informasjon angående det nye hierarkiet blant Wehrmacht-styrkene som befant seg i landet, og endringer av definisjoner og navn. Alle tyskere som befant seg i Norge ble underlagt den tyske *hærens* autoritet med *General der Gebirgstruppe Böhme* som øverste kommandant. Dette medførte at andre organisasjoner som var tidligere likestilt med den tyske hæren, nå var underlagt dens myndighet. Dette gjaldt både de andre militære grenene av Wehrmacht som Luftwaffe og Kriegsmarinen og de «sivile» organisasjonene som tidligere var uavhengige fra krigsapparatet, som Organisation Todt, det tyske politiet, og siviladministrasjonen. Denne nye organisasjonen ble omdefinert til *Deutsche Landstreitkräfte*, der den øverste posisjonen fikk navnet *Wehrmachtbefehlshaber Norwegen*.⁴⁹ Det må poengteres at den tyske krigsmarinen

---

⁴⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0002 - V. ID – 04 432, Auf befehl des Militärbefehlshaber der Alliierten wird angeordnet, signert Böhme, ingen dato.

opererte avskilt fra de andre organisasjonene, der denne fortsatte å være delvis underlagt OKM.⁵⁰ Den var underlagt den tyske makten i Norge når de befant seg på land. Böhme fortsatte også i sin stilling som Oberbefehlshaber der 20. Gebirgsarmee, og fortsatte å signere ordre og andre dokumenter med denne stillingen til juli 1945. Dette antyder at hæren også ble underlagt denne nye organisasjonen, men bare den øverste ledelsen innenfor begge organisasjonene var de samme individene. Organisasjoner forbundet med det tyske nasjonalsosialistiske parti ble også underlagt WBN sin myndighet.⁵¹ De var pliktige til å varetaktsfengsle de som har blitt mistenkt for kriminelle handlinger. Allerede den 10. mai var de i gang med å avvæpne disse organisasjonene, og fengsle ledelsen i dem.⁵² Deretter overgi dem til allierte myndigheter, sånn at de kunne undersøkes for mulige kriminelle handlinger. Tyske myndigheter hadde ingen myndighet over disse, eller for andre individer som var plassert i varetekt for mistanker om krigsforbrytelser, forbrytelser mot menneskeheten, eller andre kriminelle forhold som berørte de allierte.⁵³

Den 25. juli 1945 kom det en ordre fra de allierte til den tyske makten angående endringer av navn og titler knyttet til den tyske makten. Tyskerne skulle ikke lenger anvende ord som *Wehrmacht*, *Armeekorps*, og *division*. Dette medførte at fra og med den 27. juli ble *Wehrmachtsbefehlshaber Norwegen* til *Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen*, forkortet til DOBN. En annen betydelig navneendring som nevnes i dokumentet, var den offisielle fjerningen av 20. Gebirgsarmee, til bare *Deutsche Landstreitkräfte*.⁵⁴ Liknende fant sted innenfor Kriegsmarinen, der stillingene *kommandierender Admiral* og *Kommandant dant der Seeverteidigung* ble avvirket og erstattet med tittelen *Ältester deutscher Marine-Offizier*.⁵⁵ De allierte begrunner ikke navneendringene i noen av dokumentene, men vi kan identifisere noen klare trender basert på hvilke endringer som ble gjort. Det som ble endret og fjernet var hovedsakelig begrep knyttet til krigføring, og den tidligere tyske militærmakten. På denne måten kan hensikten ha vært å lage et tydeligere skille mellom den tyske krigsfangemakten og den tidligere militære makten, som en del av den større avnazifiseringen som fant sted i

---

⁵⁰ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0222/0002, Chain of command of the german forces in Norway.

⁵¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0002, Auf Grund der Befehle des all Militärbefehlshabers ..., 9. mai 1945.

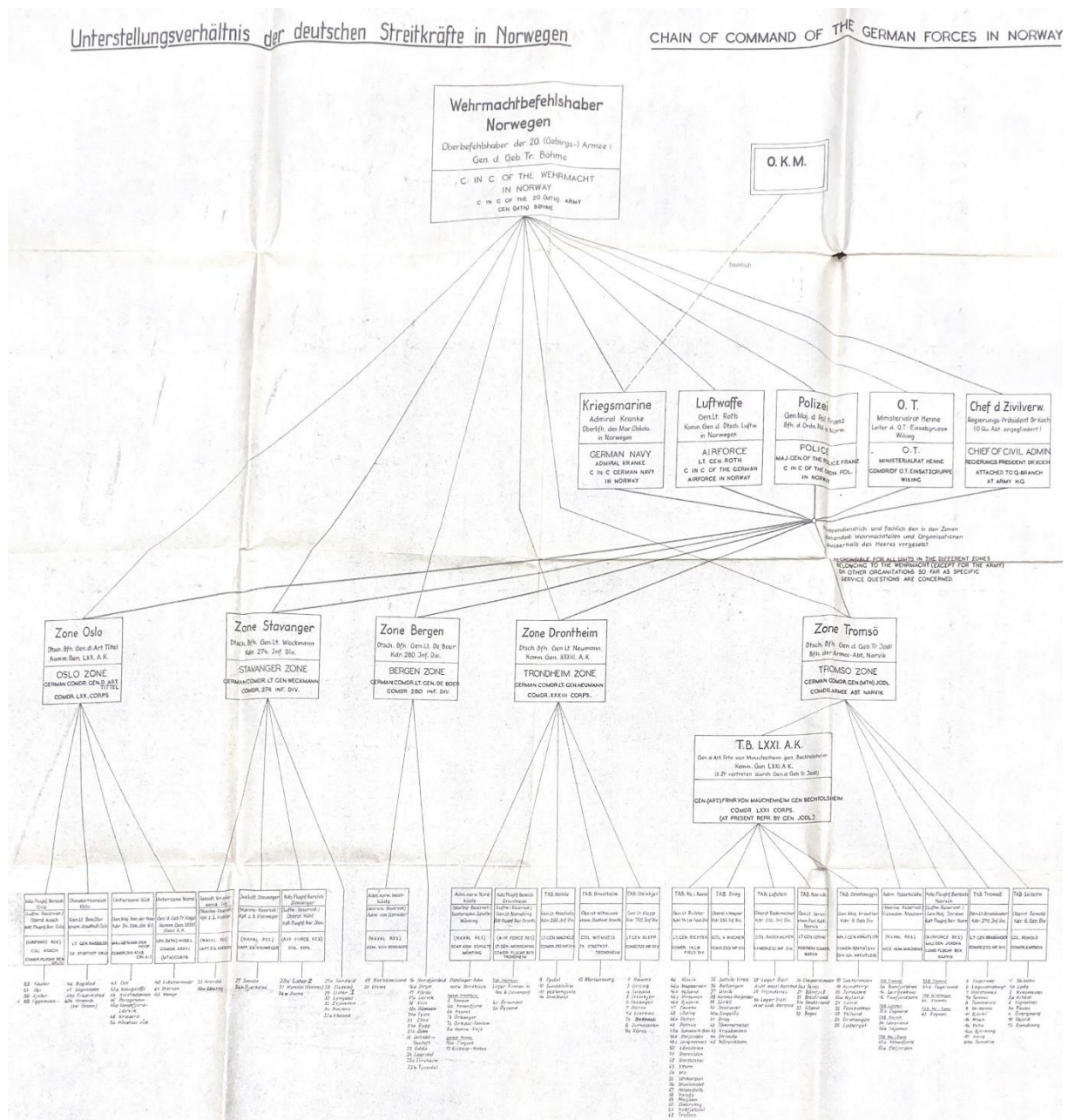
⁵² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0002, WBN durch alliierten Mil.Befehlshaber auferlegte Kapitulationbedingungen ..., 10. mai 1945.

⁵³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0016/0001, Durch Befehl des Oberkommandos, signert Böhme, 30. mai 1945.

⁵⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0014/0001 og 0003, Gemäss schreiben AMJC D/11, signert Hess, 27. juli 1945.

⁵⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0008/0001, Umorganisation bzw, Umbenennung von Dienststellen der Kriegsmarine, signert Kißler, 28. juli 1945.

perioden. Det har ikke blitt oppdaget noen andre endringer knyttet til navneendringene, og de representerer ikke noen praktiske forskjeller i driften av organisasjonene.

IAV/RA-RAFA-1920/DA/L0222/0002, Chain of command of the german forces in Norway.

Når vi tar utgangspunkt i hvordan tidligere strukturer og ansvarsfelt hadde blitt endret med overgangen til freden, og utover tilstedeværelsen i landet, må vi stille spørsmålet: Hvordan var forholdet mellom den tyske makten i Norge og de gjenværende myndighetene i Tyskland? De få dokumenterte tilfellene av korrespondanse med tyske myndigheter utenfor Norge fant sted i begynnelsen av mai. Dette var i form av to ordre fra den tyske overkommandoen og Dönitz til de gjenværende tyske styrkene i Europa. Den ene var videreføring av den

betingelsesløse kapitulasjonen av den tyske overkommandoen til de allierte den 8. mai 1945, og stipulasjonene som kom med den.⁵⁶ Den andre var en stopp ordre gitt av Dönitz den 11. mai. Det ble bestemt at forfremmelser og utgivelser av medaljer skulle stanses inntil videre.⁵⁷

Dette spørsmålet angående den juridiske statusen av WBN som organisasjon, var kilde til noe diskusjon blant lederskapet i organisasjonen. I et dokument fra den 25. mai, som kom i respons til avsettelsen og fengslingen av Dönitz den 23. mai 1945,⁵⁸ blir denne problematikken drøftet av det tyske lederskapet i kontekst av forfremmelser av fangene etter stoppordren. Det blir stilt spørsmål om WBN kunne erklære seg som en etterfølger av den tyske staten, med Böhme som overhode. Dersom dette var tilfelle, ble det stilt spørsmål om han hadde myndigheten til å utvide sin egen makt og gå rundt tidligere ordre fra Tyskland? Det ble konkludert at WBN gjennom lov eller kontrakt ikke hadde arvet den myndigheten fra den tyske staten. Ut ifra dette var konklusjonen at etter Dönitz og hans kabinett gikk av, var den okkuperende makten både den juridiske og faktuelle etterkommeren av den tyske staten, og som konsekvens var WBN fullstendig underlagt den okkuperende makten (de allierte).⁵⁹

Ut ifra disse eksemplene er det klart at det var lite kommunikasjon mellom den tyske makten i Norge og andre tyske grupperinger i Europa i den tidlige perioden etter freden, der disse eksisterte i begrenset grad. *Wehrmachtbefehlshaber Norwegen* var først og fremst underlagt den allierte overkommandoen. Først som en del av den tyske statens betingelsesløse overgivelse, og senere som en egen organisasjon med betydelig autonomi under de allierte. På én side, i den perioden der den tyske staten fortsatt eksisterte under Dönitz og var i stand til å utgi ordre til de tyske styrkene, kan man argumentere for at WBN fortsatt var underlagt den tyske staten fra et juridisk standpunkt. På den andre siden var det ytterst lite kommunikasjon mellom partene. De gangene ordre gikk ut ifra denne myndigheten ble de ikke stående i lengden. General Böhme opphevet selv stopp ordren over forfremmelser i hæren allerede den 31. mai.⁶⁰ Han instruerte videre Generaløyntnant Roth om å ta ansvar for det samme i Luftwaffe etter at medlemmer av Luftwaffe hadde klaget på forskjellsbehandling.⁶¹ Organisasjonen opererte i praksis uavhengig av andre tyske myndigheter selv før Dönitz sin avgang, og de hadde ingen problemer med å oppheve ordre gitt av Dönitz i ettertid. Ut ifra

---

⁵⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Akt der militärischen Übergabe, Keitel, 8. mai 1945.

⁵⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DB/L0028/0003, Teleks 2693, signert Hildemann, 25. mai 1945.

⁵⁸ Store norske leksikon, s.v. «Karl Dönitz», 07.06.2022. https://snl.no/Karl_Dönitz [Hentet 29.01.2024]

⁵⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DB/L0028/0003, Der Führer hat dem Oberbefehlshaber der 20. (Geb.) Armee..., 25. mai 1945.

⁶⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DB/L0028/0003, Offz. Beförderungen, 31. mai 1945.

⁶¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DB/L0028/0003, Herrn Generalleutnant Roth, fra Böhme til Roth 17. juli 1945.

dette er det bedre å se på WBM (Senere DOBN) etter kapitulasjonen, som en hovedsakelig egen uavhengig tysk organisasjon underlagt de allierte med betydelig selvrådighet i egen drift, og ikke som en del av det større Wehrmacht.

Soner og sone-kommandanter

Norge ble delt inn i 5 geografiske områder, som omtales som *soner*. Disse sonene samsvarte i stor grad med samtidens norske fylker og fikk navnet fra de største byene innad i dem. Sone Tromsø utgjorde Troms- og Nordlandfylke; sone Trondheim utgjorde fylkene Nord- og Sør-Trøndelag, Møre og Romsdal, og herredene Lesja og Dovre fra Oppland; Sone Bergen utgjorde Sogn og Fjordane og Hordaland; Sone Stavanger utgjorde Rogaland, Aust- og Vest-Agder. Oslo sonen var noe annerledes, der denne var videre organisert inn i to «undersoner», der undersone Oslo-nord utgjorde områdene Oppland (Utenom Lesja og Dovre), Hedmark, Østfold, og Akershus utenom herredene Aker, Bærum og Asker; Undersone Oslo-sør inneholdt de gjenværende områdene av Akershus, sammen med Buskerud, Vestfold og Telemark.⁶² I tillegg til disse sonene, var Böhme og resten av hans hovedkvarter basert på Bogstad. Denne leiren falt ikke under Oslo-sonens myndighet, ettersom den huset selve ledelsen for hele organisasjonen. Finnmark uteble fra dette systemet, på grunn av at fylket var okkupert av Sovjetunionen ved freden og dermed ikke hadde noen tyskere i fylket.

Hvorfor Oslo-sonen ble organisert annerledes er ikke nevnt. En mulighet kan være at det er på grunn av den geografiske størrelsen til sonen. Det er trolig ikke på grunn av antallet soldater ved freden, der de andre sonene hadde enten større eller tilsvarende mengde soldater. Det har ikke blitt oppdaget noe i kildematerialet som gir noe konkret informasjon om hvorfor denne sonen ble organisert annerledes, og dette forblir dermed bare spekulasjon. Hvorfor de allierte ønsket disse grensene spesifikt er heller ikke nevnt. De ble formulert i forbindelse med kapitulasjonsbestemmelsene, og allerede den 9. mai 1945 ble det spurt om det var mulig å forholde seg til de militære sonene tyskerne hadde operert med under krigsårene.⁶³ Dette ble raskt avvist av Brigader-General Hilton den 13. mai. Han ga ingen definitiv grunn for hvorfor dette ikke var mulig, og hvorfor de allierte ønsket disse grensene spesifikt.⁶⁴ På én side kan det være fordi de ønsket størst mulig samsvar mellom de allierte/tyske sonekommandantene og de norske myndighetene underlagt fylkesmennene, for å effektivisere kommunikasjonen

---

⁶² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0002, Auf befehl des Militärbefehlshaber der Allierten wird angeordnet, signert Böhme, ingen dato.

⁶³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0016/0001, Ic/Ao, dokument med spørsmål fra Bogstad til AMJC, 9. mai 1945.

⁶⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0016/0001, Bezüglich ihres Briefes, svar fra Hilton til Bogstad 12. mai 1945.

mellom gruppene på best mulig måte. På den andre siden virker det som om disse sonegrensene ikke var satt i stein. I samme melding formidler Hilton at dersom det er mer hensiktsmessig med geografiske endringer, skal dette meldes og vurderes fra sak til sak.⁶⁵ Det er også noen eksempler der ansvaret for reservatgrupper har forflyttet seg på tvers av sonegrenser, som for eksempel når reservasjonsgruppe (TAB) Bodø ble plassert under Trondheimsonens ansvar, ettersom repatrieringen fra Nord-Norge var prioritert (det presiseres at Bodø var fortsatt underlagt Tromsø-sonens autoritet).⁶⁶ Selv om slike geografiske endringer tilsynelatende ikke var problematiske, er det ingenting i kildene som antyder at permanente endringer av sonegrensene fant sted, eller ble diskutert mellom partene ved andre anledninger.

I hver sone ble det oppnevnt to sone-kommandanter, en fra den allierte ekspedisjonsstyrken, og en fra den tyske militær makten. Den tyske kommandantens ansvarsområde dekket alle militære formasjoner, leire, og reservater som befant seg i sonene. Dette gjaldt også formasjoner som var en del av Kriegsmarine og Luftwaffe. Sivile som var forbundet med organisasjon Todt, Wehrmacht, og det tidligere Reichskommissariat var også underlagt sonekommandantens myndighet så lenge disse befant seg i reservatene. De tyske sonekommandantene hadde ansvar for alle tyskere og tyske elementer som befant seg i reservatene.⁶⁷ To ansvarsområdet som er mest forbundet med stillingen, var opprettholdelsen av disiplin og moral innad de tyske styrkene. Kanskje den viktigste oppgaven derimot, var ansvaret for oppfølgingen av ordre og planer gitt av de allierte. Disse ordrene kunne blant annet være en del av de originale kapitulasjonsbestemmelsene, eller retningslinjer gitt av SHAEF. Den desidert største kilden til direktiver som den tyske sone-kommandanten måtte utføre, kom fra den allierte sonekommandanten.

Hovedansvaret til den allierte kommandanten var å sørge for at de tyske myndighetene utførte ordrene til de allierte, og eventuelt gi videre ordre om dette var nødvendig. Gjennom dette hadde de allierte kommandantene i stor grad lik myndighet over tyske formasjoner innad i sonene, ettersom den tyske sone ledelsen ble bedt om å følge deres ordre uten spørsmål ved flere anledninger. De allierte kommandantene var basert i byene som sonene fikk navnene sine fra, der disse som regel utgjorde de største/viktigste byene i omlandet.⁶⁸ Flere steder i kildene kommer det frem at ordre og korrespondanse ikke skulle bevege seg vertikalt mellom

---

⁶⁵ Ibid

⁶⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0007/0001, Organisation des Deutschen Befehlsweiges, Tilley, 3. september 1945.

⁶⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0001, lfd.NR 17, Gen. Lt Hölter, 10. mai 1945.

⁶⁸ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0002, Auf befehl des Militärbefehlshaber der Allierten wird angeordnet, signert Böhme.

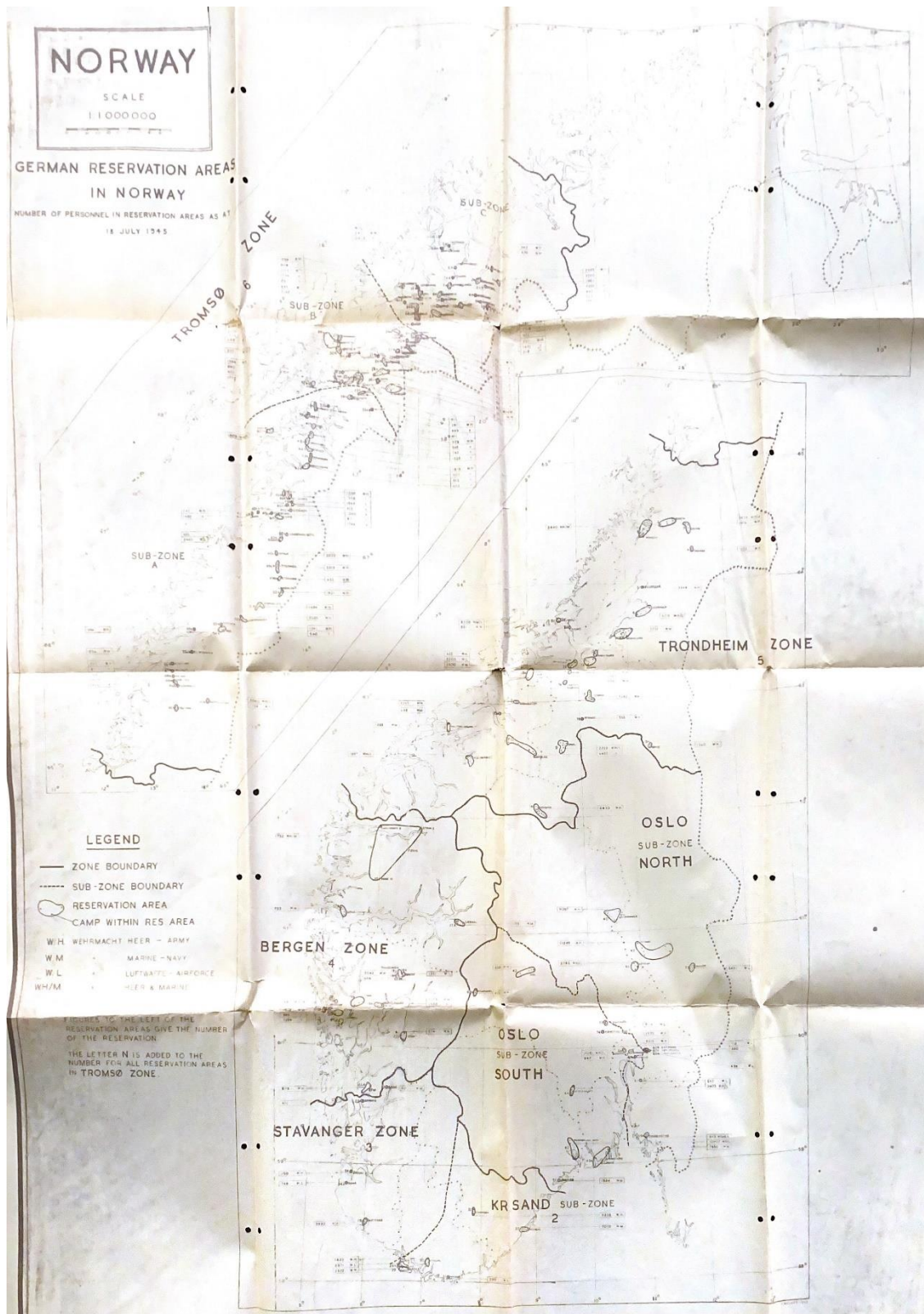
partene. Sone-kommandantene skulle hovedsakelig forholde seg til motparten i sine egne soner, og dersom det oppstod problemer mellom dem, skulle dette videreføres opp i de respektive myndighetene, for å så bli tatt opp mellom toppledelsen i SHAEF og Deutsche Landstreitkräfte. Flere ganger blir henvendelser fra de tyske sone-ledelsene sendt tilbake, med streng beskjed om å ta opp slike forhold med den lokale allierte kommandanten.

Sonene og soneledelsen representerte det viktigste leddet i den daglige styringen av de tyske styrkene i landet. Det er lite å dokumentere om utviklingen av embete utover perioden den tyske makten befant seg i landet. Posisjonen vedvarte i det minste til norske myndigheter tok over ansvaret, og det har ikke blitt oppdaget noe dokument i dette kildegrunnlaget som sier nøyaktig når sonene ble avskaffet, men dette skjedde trolig i samsvar med repatrieringen og nødvendigheten av en egen tysk administrasjon. Sonekommandantens ansvarsområde forble uforandret under hele posisjonens eksistens. Det er sjeldent at det blir stilt spørsmål om det er nødvendig å endre de tyske sone-kommandantens myndighet. Dette spørsmålet ble blant annet stilt til det tyske lederskapet i juni 1945. Dette er et av få tilfeller slike spørsmål kommer opp i kildematerialet, og dette ble besvart av Böhme. Han mente at det ikke var nødvendig med endringer, ettersom kommandantene allerede var den øverste militære og geografiske ledelsen i sonene. De hadde allerede myndighet til å utøve disiplin over både militære og sivile enheter. Sammen med at de hadde det endelige ansvaret over alle forhold i leirene og reservatene. Ut ifra dette så han ingen nødvendighet for å endre maktgrunnlaget til sone-kommandantene, og at de allerede hadde et betydelig ansvarsfelt å håndtere.⁶⁹

---

⁶⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0004/0001, Chain of command, disciplinary power and jurisdiction, signert Böhme, 30. juni 1945.

Reservat og leir

2AV/RA-RAFA-1920/DA/L0222/0002, German reservation areas in Norway, 18. juli 1945.

En av stipulasjonene i kapitulasjonsbestemmelsene, var at de tyske soldatene i Norge skulle organisere seg inn i reservater og leire i de forskjellige sonene. Disse to begrepene har i litteraturen blitt noe misforstått, og blir ofte tatt i bruk som synonymer om hverandre. I «Wehrmacht i Norge» blir reservat og leir brukt om hverandre. På én side skiller Sæveraas mellom reservater og andre forlegninger når han skriver «... *der alle tyskere hadde fått streng beskjed om å holde seg på reservatene eller i forlegningene for å hindre provokasjoner*». ⁷⁰ På en annen side derimot, tar i han i bruk begrepet reservat for å beskrive forhold som hovedsakelig fant sted i leirene, som filmkvelder og sportsarrangementer. ⁷¹ På liknende måte misforstår også Nilssen forskjellen mellom disse to begrepene. Der han på side 165 i «Falstad» skriver «*Soldatene fra Wehrmacht ble fordelt på 120 interneringsleire i Norge*». ⁷² I denne sammenhengen er det feil å anvende begrepet *leir*. Dette er fordi det eksisterte betydelige flere enn 120 leire i denne perioden, og tallet han nevner er nærmere mengden reservater som eksisterte landsdekkende, selv om mengden fortsatt er feil. Ut ifra disse to eksemplene er det klart at det er nødvendig å stadfeste den nøyaktige forskjellen mellom disse to begrepene.

Begrepet *reservat* beskriver et geografisk område, som var bestående av en eller flere leirer. Reservatene var det administrative leddet som kom direkte under sonene. Det har ikke blitt oppdaget noen dokumentasjon i kildemateriale som direkte beskriver ansvarsområde dette leddet hadde eller som konkret definerer begrepet i seg selv. Ut ifra dette har denne beskrivelsen blitt basert på de gangene reservatene har gått igjennom endring, eller når lister av reservater har blitt produsert for de allierte. Reservatene varierte stort i befolkning og geografisk omfang. Fra å være et område som kunne romme flere norske kommuner, til å være på størrelse med nabolag, ⁷³ der størrelsen ofte samsvarte med populasjonen og området de befant seg i. Det eksisterte ingen standardisering i form av mengden av krigsfanger innad i hvert reservat. Noen reservater inneholdt bare et par hundre soldater, i motsetning til de største som kunne romme opp til ti tusen individer. ⁷⁴ Reservatene ble videre organisert inn i *reservatgrupper*. Størrelsen på disse gruppene varierte i stor grad, der TAB Drontheim

---

⁷⁰ Sæveraas. *Wehrmacht I Norge* (Oslo: Pax Forlag AS, 2021), 414.

⁷¹ Sæveraas. *Wehrmacht I Norge* (Oslo: Pax Forlag AS, 2021), 418 – 419.

⁷² Nilssen og Reitan, *Falstad* (Oslo: Scandinavian academic press, 2021), 165.

⁷³ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0222/0002, German reservation areas in Norway as of 18. juli 1945.

⁷⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0005/0001, Fernmündliche zum 3.6.45 angeforderte neue überprüfung der Tagesmeldungen, 2. juni 1945.

utgjorde den minste «gruppen» på 1 reservat, mens TAB Mo i Rana var den største med 25 reservater i perioden juni-juli 1945.⁷⁵

Hver reservatgruppe ble ledet av en kommandant. Det er noe uklart om det eksisterte noen annen autoritet mellom nivåene leir og reservatgruppe. Reservatgruppe-kommandantene hadde tilsvarende autoritet som kontoret og rangen ville gitt han i krigstid, der de allierte ved noen anledninger kritiserte kommandantene for å ta i bruk reservatene nærmest som sine egne len. Reservatene var de områdene der tyskerne hadde lov til å forholde seg uten alliert detaljstyring. De kunne reise relativt fritt innenfor dens grenser, og tyske myndigheter kunne utøve betydelig mer myndighet uavhengig av de allierte. Leirene innad i reservatene var ofte koblet sammen av veier, og de tyske soldatene hadde lov til å oppholde seg fritt innenfor 1 km fra leiren. Denne friheten forsvant den 31. august 1945, da koblingene innad i reservatene ble fjernet, og tyskere ikke hadde lov til å forlate leirene uten alliert tillatelse.⁷⁶ De tyske myndighetene hadde heller ikke lov til å endre reservatene på noen måte uten alliert samtykke.⁷⁷ Selv om dette virker åpenbart, ettersom de allierte aldri ville gått med på utvidelser av tysk selvrådighet, er det fortsatt slik at tyskerne ikke kunne gjøre det motsatte heller, altså gi områder tilbake uten videre. De allierte gir ingen begrunnelse på hvorfor dette var så strengt. Det kan være på grunn av at reservat-grensene var preget av kontroll-punkter og plasseringen av vakthold, slik at hver mulig endring måtte være godt argumentert for og planlagt på forhånd, siden dette sannsynlig ville medføre bevegelsen og mobiliseringen av flere ressurser på begge sider. Enhver forflyttelse av soldater på tvers av reservater skulle også alltid rapporteres inn til de allierte myndighetene i sonene, slik at de kunne oppdatere deres egen informasjon angående tyske plasseringer og styrkeforhold.⁷⁸

En leir kan i denne situasjonen forstås ut ifra den vanlige militære bruken av begrepet. En inngjerdet/begrenset tett bebyggelse av brakker for å huse en militær avdeling. Dette er intet unntak i WBN. Leirene var i all hovedsak organisert etter Wehrmachts-avdelingene fra krigen, og senere *splittergrupper* som oppstod for å håndtere de nye arbeidsoppgavene og utfordringene som kom med freden.⁷⁹ Antall mennesker i hver leir varierte kraftig, der noen leire kunne inneholde så lite som 20 mann, mens større leire huset flere tusen.⁸⁰ Hver leir ble

---

⁷⁵ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0222/0002, Chain of command of the german forces in Norway

⁷⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0002, Lagerbereiche, fra Hooper til Bogstad, 31. august 1945.

⁷⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0002, 7. juli 1945.

⁷⁸ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Kriegsgliederung, fra Hooper til Bogstad, 12. juni 1945.

⁷⁹ WBN hadde lov til å danne nye avdelinger etter freden, men de måtte fortsatt rapportere inn mannskapet etter de originale avdelingene. Disse nye enhetene ble kalt «splittergrupper».

⁸⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DF/L053/0002, Von deutscher seite gebaute Truppenlager in Norwegen, 23. juni 1945

ledet av en tilsvarende Leir-kommandant. Han blir beskrevet som den «absolutte føreren» innenfor leiren og alle aspekter innenfor leirlivet.⁸¹ Dette gjaldt både utøvingen av disiplin, og som opprettholder av moral gjennom flere leir-aktiviteter. Vi kan se flere eksempler av dette i den regelmessige utgivelsen av *Lagerbefehl* i hver leir. Disse inneholdt blant annet oppdatert informasjon til soldatene fra ledelsen om retningslinjer knyttet til hjemreise og andre liknende forhold; informasjon om sosiale aktiviteter som sjakkklubber, kino, og fysisk trening; og oppdateringer angående regelverk og straff.⁸² Det var flere typer leire innenfor den tyske organisasjonen. Det fantes blant annet dedikerte leire for sivile, og for ektepar og deres barn.⁸³ Soldater forbundet med Luftwaffe og Kriegsmarine ble organisert inn i sine egne leire og reservater.⁸⁴ Leirene ble videre fordelt på de forskjellige etniske gruppene som hadde tjenestegjort i Wehrmacht. Disse ble skilt ut og plassert i leire bestående av ikke-tyskere. Hver sone inneholdt også en *transittleir*, som var et stoppepunkt for alle soldater som skulle repatrieres tilbake til Tyskland.⁸⁵

Skille tyskere fra ikke-tyskere

I en rapport til det allierte lederskapet den 23. juni 1945, blir det lagt frem statistikk over individer med tilhørighet til Wehrmacht som befant seg i Norge på det tidspunktet, videre brutt ned på nasjonalitet og kjønn. Ut ifra et samlet antall på 365 549 individer, utgjorde individer med annen nasjonalitet enn tysk 67 727. Av disse var 1483 kvinner.⁸⁶ Denne gruppen «ikke-tyskere» er noe vanskelig å definere etter datidens landegrenser, og med tanke på at etnisitet og statsborgerskap ikke alltid samsvarer. Dette ser vi fort når vi undersøker flere av disse rapportene som ble sendt til de allierte. I en oversikt gitt til den allierte overkommandoen den 10. juli 1945 fra Tromsø-sonen, kan vi se dette problemet. I rapporten listes opp antallet ikke-tyskere med nasjonalitet. Vi har blant annet de forventede nasjonalitetene fra landene som ble okkupert, som nederlendere, belgiere osv.; men vi har også beskrivelser som danzigere og memelländere.⁸⁷ Selv om disse beskrivelsene kan virke veldig spesifikke, forblir noen nasjonaliteter meget tvetydige og uklare. Det er uklart hvor stort område de referer til med kategoriene danzigere og sudettysk, ettersom det gjøres klart flere steder i dokumentene, at en betydelig del av de som falt under kategoriene polsk og

---

⁸¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DI/L0067/0002, Führungsabteilung Brb.nr.59/45, 9. juni 1945.

⁸² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0012/0001, Mappen inneholder flere eksempler på *Lagerbefehle*.

⁸³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0009/0001, Unterkunft, del av et dokument med andre ordre, 5. september 1945.

⁸⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0001, signert av Gen.Lt. Hölter, 12. mai 1945.

⁸⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0014/0001 og 0003, Liste over reservater og leire, 4. august 1945.

⁸⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0007/0002, Summary subdivided as to German and Non-german, 23. juni 1945.

⁸⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0004, Anlage «A» zu Tromsö Zone 00 Nr. 2, 10. juli 1945.

tsjekkisk var av tysk bakgrunn. Ut ifra dette er det vanskelig å si hvor grensene går og hva nasjonalitetene faktisk beskriver i dokumentene. Nasjonalitet og stabsborgerskap var viktig siden dette i stor grad bestemte hvor og når de skulle repatrieres. Det var også viktig ettersom disse gruppene skulle fraskilles WBN/DOBN, og huset i egne leire underlagt den allierte sone-kommandanten i hver sone. Dette gjaldt både nasjonaliteter fra omstridte områder, sovjetiske borgere, og allierte borgere⁸⁸

Problemet med nasjonalitet ble raskt anerkjent av det allierte lederskapet, og det ble beordret den 17. juni, at man skulle forholde seg til statsborgerskap fra 1. januar 1938.⁸⁹ Dette skapte reaksjoner fra hele det tyske lederskapet. I et brev den 27. juni poengterer Böhme at flertallet av de som falt under kategoriene polsk, tsjekker og danziger, hovedsakelig er etniske tyskere (Volksdeutsche), der disse og deres familie opplever forfølgelse i deres hjemterritorier, og risikerer deportering dersom de sendes tilbake til disse landene. Han ønsker at disse individene inntil videre kan forholde seg til sine originale tyske enheter, i det minste til situasjonen i hjemlandet er avklart.⁹⁰ Likende holdninger kommer fram i et annet brev Böhme skrev den 14. juli, der han videre spør om allierte garantier for at disse soldatene vil ha muligheten til å returnere til deres bosteder, og fortsette deres liv med familiene sine uten å føle frykt for represalier. Han går også inn for muligheten av kontakt med soldatenes familier for å undersøke situasjonen i hjemlandet.⁹¹ En liknende holdning finner vi også i et brev fra Oberst Hess, der han poengterer at mange av disse gruppene ble sett på som statsborgere i Nazi-Tyskland. De var ut ifra dette vernepliktige, og måtte tjenestegjøre i det tyske militæret. Dersom de ble sendt tilbake til landene sine, risikerte de dødsstraff eller deportasjon som resultat av denne tjenestetiden i Wehrmacht. Tyskerne fra områder utenfor Tyskland hadde ikke interesse av å reise tilbake til disse områdene om det bare resulterte i umiddelbar deportasjon til Tyskland uansett. Han ønsker at de forblir med sine enheter, inntil disse sentrale problemene er klargjort.⁹²

I et annet brev til den allierte ledelsen der Hess forsøker å klargjøre de formelle kriteriene og begrepene som tas i bruk, anmoder han om at tyskere som falt utenfor tysk statsborgerskap, skulle markeres som «av tysk opphav», for å separere dem fra etnisiteter knyttet til

---

⁸⁸ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0224/Uklar mappe, Shoot 3, 3. Disputed Persons, signert Major PWX.

⁸⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0005/0001, Deutsche fremder Staatsangehörigkeit, Böhme, 27. juni 1945.

⁹⁰ Ibid

⁹¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0001, Soldiers from the eastern provinces of the German Reich, singert Böhme, 14. juli 1945.

⁹² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0001, Registration and segregation of non-German citizens; survey of dislocation of Germans abroad, singert Hess, 6. juli 1945.

statsborgerskapet. Han hevder at den tyske sone-kommandanten i Trondheim allerede hadde gjennomført dette på eget initiativ.⁹³ De allierte gikk med på denne endringen den 12. juli, der de poengterer at alle tyskere som fortsatt anerkjenner deres tyske opphav, og ønsker å forbli tyskere, skal vises separat i alle rapporter. Det presiseres at dette ikke representerer noen endelig konklusjon fra de allierte, og at hvert individ må intervjues og godkjennes av leirledelsen. På tross av dette skulle de fortsatt segregeres inn i egne leire, og bli underlagt den allierte myndigheten.⁹⁴

Fra lederskapet til individet.

Den tyske militære administrasjonen gikk gjennom betydelige endringer med freden, og utover dens kortvarige eksistens i etter-krigstiden. Dette inkluderte alt fra navneendringer, opprettelsen av nye administrative enheter, og omformuleringer av nasjonalitetstilhørighet. Omorganiseringen ved freden påvirket alle nivåer av organisasjonen. De grunnleggende endringene rundt organisasjonens ansvarsområde og underleggelsen av tidligere uavhengige enheter, omgjorde WBN (senere DOBN), til den eneste tyske myndigheten i Norge. Denne myndighet ble gitt av den allierte okkupasjonsmakten som ble sett på som den juridiske etterkommeren av Nazi-Tyskland. Dannelsen av den nye sone-administrasjonen og reservatene, representerer nødvendigheten av nye strukturer ment for å administrere, huse, og forsørge krigsfanger. *Wehrmachtsbefehlhaber Norwegen* ble omorganisert fra en avdeling ment for krigføring og okkupasjon, til en administrasjon for vedlikehold av krigsfanger. Alle lag av organisasjonen gikk gjennom endring, og dette gjaldt også de individuelle soldatene. Gjennom å forholde seg til statsborgerskap fra januar 1938, ble det lettere for de allierte å organisere repatrieringen tilbake til de respektive statene, men også kartlegge utbredelsen av allierte statsborgere som kjempet for tyske myndigheter. Kartleggingen av nasjonalitet var også viktig når det kom til arbeid. Siden ikke-tyskere som ble organisert inn i segregerte leire ikke skulle ta del i minerydding.⁹⁵ Det forble vanskelig å skille mellom tyskere og ikke-tyskere, og dette forble en kilde til komplikasjoner ut 1945. Den endelige korrekte plasseringen og destinasjonen av ikke-tyskere med tysk tilhørighet forble noe usikkert i dokumentasjonen. Selv om denne distinksjonen hovedsakelig forblir basert på statsborgerskap, er det klart at hva som faktisk ligger i beskrivelsen av «ikke-tysker»,

---

⁹³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0002, Counting and segregation of the non-german citizens, til AMJC fra Hess 4. juli 1945.

⁹⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0001, Citizenship and origin, signert Hess, 12. juli 1945.

⁹⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0002, Mine clearance by non-Germans and Austrians 29. juni 1945.

forandrer seg noe fra dokument til dokument. Noen dokumenter forstår begrepet ut ifra statsborgerskap, mens i andre virker det tydelig at de referer til etnisitet. Ut ifra dette er det viktig å være forsiktig når terminlogien blir brukt uten videre informasjon.

Kapittel 3: Bevegelsen av tyske soldater i perioden fra 1945 til 1948.

Fra avvæpning og evakuering til repatriering

I perioden mellom freden i 1945, til de siste rapporteringene i 1947/1948, gikk den tyske krigsfangeorganisasjonen gjennom flere forskjellige faser knyttet til utviklingen av fangebefolkningen og den politiske situasjonen i Norge og resten av Europa. Dette innebar blant annet evakueringen fra tidligere kampposisjoner til reservatene og avvæpningen av de tyske soldatene i mai og juni 1945, men også formuleringen av retningslinjer for hvordan repatrieringen skulle organiseres, hva fangene kunne ta med seg tilbake til hjemlandene, og hvor fangene til slutt skulle sendes. Alle disse punktene var preget av stor grad av dialog mellom hærledelsene. Hva som ble planlagt derimot, ble ofte ikke nødvendigvis det endelige resultatet, på grunn av hvordan forholdene utviklet seg på kontinentet. De alliertes forhold til Sovjetunionen preget i stor grad tempoet av repatrieringen av krigsfangene. Deres kapasitet for å forsyne og huse repatrierte fra Norge påvirket organisasjonen av og tempoet i repatrieringen. Etterspørselen etter tysk arbeidskraft i gjenoppbyggingsarbeidet og organiseringen i Tyskland, og etter annet arbeid de allierte hadde behov for, var også med på å påvirke den demografiske utviklingen i Norge.

Beskrivelsene av evakueringen og avvæpningen som fant sted tidlig i mai 1945, varierer kraftig i litteraturen. På den ene siden beskriver Sæveraas evakueringen til reservatene med tyskernes egne selvrappoteringer. Det hadde ikke vært noen spesielle hendelser med den norske befolkningen, tyskerne hadde fulgt ordren til «*siste bokstav*», og «*Nordmennene er veldig imponert over den disiplinerte og raske evakueringen av byene*».⁹⁶ Sæveraas nevner ingen problemer ved rettetten til reservatene, med unntak av å nevne et par tilfeller der tyskerne henrettet sine egne.⁹⁷ På den andre siden beskriver Nilssen den tidligere perioden på en helt annerledes måte. Han maler et langt mer kaotisk bilde, der de tyske styrkene forlot stasjoner med militært utstyr liggende, destruerte våpen og sprengte minefelt uten tillatelse fra de allierte. Han går videre med å beskrive situasjonen i de første fredsdagene i mai: «*Tyskernes ødeleggelse i den første fasen etter kapitulasjonen var omfattende og en risiko for folk*».⁹⁸ Når vi ser på disse to fremstillingene er det klart at den tidlige situasjonen forblir

---

⁹⁶ Sæveraas. *Wehrmacht I Norge* (Oslo: Pax Forlag AS, 2021), 414 – 415.

⁹⁷ Sæveraas. *Wehrmacht I Norge* (Oslo: Pax Forlag AS, 2021), 416.

⁹⁸ Nilssen og Reitan, *Falstad* (Oslo: Scandinavian academic press, 2021), 168 – 169.

noe uklar. Beskrivelsene gitt av de to forfatterne gir betydelige forskjellige forestillinger av situasjonen i perioden. Dette viser nødvendigheten av å kartlegge ordrene gitt av partene, og utviklingen som fant sted i forbindelse med evakueringen og avvæpningen av de tyske soldatene, for å se om denne overgangen kan beskrives som hovedsakelig ordnet eller kaotisk. Avvæpningen og evakueringen inn i reservatene representerer to begivenheter som fant sted i samme tidsrom, der progresjonen og sluttdatoen til disse forblir noe uklart i litteraturen.

Perioden mellom organiseringen inn i reservatene til den endelige hjemsendelsen, som representerer perioden mellom 1945 og 1947 (1948), kom med en gradvis nedskalering og omorganisering av de tyske styrkene. Denne utviklingen varierte kraftig fra sone til sone, der reservatene ble ryddet og prioritert for repatrieringer i forskjellige tempoer. I kapittel 2 ble selve definisjonene av leir og reservat gjort rede for. Antallet av krigsfanger i disse systemene varierte basert på geografisk lokalisasjon, sammen med at det ble forskjellige klassifikasjoner av leire, der de som ikke var forbundet direkte med Wehrmacht fra krigsårene, fortsatt var klassifisert som sivile og ble organisert inn i egne leire. Mengden av krigsfanger, reservater og leire utviklet seg i samsvar med repatrieringen, og strategiske beslutninger gjort av de allierte rundt hvor de ønsket at de tyske mannskapene skulle være sentralisert. Antall leire i landet varierte gjennom perioden. Det gikk fra å være 828 individuelle leire den 23. juni 1945,⁹⁹ til de siste to leirene som huset alminnelige krigsfanger i 1947, under navnene Düsseldorf og Schwarzenborn, og de var lokalisert i Skien-Porsgrunn området.¹⁰⁰ Den gradvise nedskaleringen av leirene og reservatene over en to-tre-års periode, kom som et resultat av at krigsfangene også gradvis var sendt tilbake til Tyskland. Antallet krigsfanger gikk fra å være 378 092 i juni 1945¹⁰¹, til å være 515 den 19. april 1947.¹⁰²

Perioden etter freden var preget av en pågående stor omorganisering og forflytning av krigsfanger fra Norge, både internt og eksternt over en treårs periode. Den første tiden var preget av inntoget av de allierte styrkene, sammen med evakueringen og avvæpningen av de tyske styrkene i mai 1945. Deretter skjedde den gradvise organiseringen og omorganiseringen av leire/reservater over en lengre periode. Repatrieringen tilbake til Tyskland fant sted

---

⁹⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DF/L0053/0002, Von deutscher Seite gebaute Truppenlager in Norwegen, til AMJC fra Bogstad, 23. juni 1945.

¹⁰⁰ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Overføring av tyske krigsfanger, krigsforbrytere, vitner m.v. til Justisdepartementet, fra Forsvarsdepartementet til Justisdepartementet, 19. april 1947.

¹⁰¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DF/L0053/0002, Von deutscher Seite gebaute Truppenlager in Norwegen, til AMJC fra Bogstad, 23. juni 1945.

¹⁰² AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Overføring av tyske krigsfanger, krigsforbrytere, vitner m.v. til Justisdepartementet, fra Forsvarsdepartementet til Justisdepartementet, 19. april 1947.

gjennom hele perioden, sammen med utforminger av stadige endrede retningslinjer og håndteringer av utfordringer knyttet til hjemsendelsen. Alle disse prosessene fant sted samtidig og overlappet i stor grad. Dette kapittelet kommer til å gjøre rede for evakueringen og avvæpningen av de tyske styrkene, for deretter å presentere en oversikt over befolkningen av krigsfanger og leire/reservater som eksisterte på forskjellige tidspunkt mellom 1945 og 1948. Til slutt skal det gjøres rede for retningslinjene for, og organiseringen av, repatrieringen tilbake til Tyskland. Det skal også stilles spørsmål rundt muligheten for at tyskere forbundet med den tidligere tyske styrkene forble i landet i ettertid og mottok statsborgerskap, der det kommer til og presenteres et eksempel på en som ble holdt tilbake og invitert til å bosette seg i Norge.

Del 1: De alliertes inntog

Den 9. mai 1945 kommer det en ordre til kommandanten i Oslo fra Generalløytnant Baessler. De tyske styrkene skulle ikke lenge yte motstand mot de allierte fra og med klokken 12 samme dag og fikk ordre om ikke å bekjempe de norske politi styrkene som begynte å krysse grensen fra Sverige. Soldatene fikk strenge ordre om ikke å forlate sine posisjoner, og de tilfellene der offiserene måtte forlate forlegningene, krevde dette autorisering og besittelse av spesielle ID-kort. Den tyske overkommandoen ønsket å unngå all risiko for sammenstøt med allierte og norske styrker, og patruljer bestående av offiserer med klart identifiserbar bekledning fikk som oppgave å samarbeide med de allierte for å unngå mulige sammenstøt med andre tyske styrker, med bruk av blankskudd og deretter varsling med høyttalere. På dagen ble alle offiserer som kunne snakke norsk eller engelsk automatisk omgjort til tolkere.

103

På et par timer hadde den tidligere militære strukturen blitt snudd på hodet. I et dokument fra de første timene poengterer og hamrer Baessler viktigheten av opprettholdelsen av disiplin i disse timer, og at *«den tyske soldat må utmerke seg eksternt og internt gjennom verdig oppførsel, ethvert angrep på norsk eiendom eller interesser vil bli håndtert med ytterst alvorlighet»*.¹⁰⁴ Den umiddelbare perioden etter freden var preget av flere slike appeller til den alminnelige tyske soldat. Blant annet kom generalen for de tyske styrkene i Norge, Böhme med liknende uttalelser til fangene i leirene. Han legger skylden for den udisiplinerte vandelen på de enhetene som har fått dårlig lederskap med freden, og hevder at den vanlige

---

¹⁰³ AV/RA-RAFA-2197/D/DF/L0053/0010, Kdt. Vert. Unterabschnitt 1., signert Gez. Baessler, 9. Mai 1945.

¹⁰⁴ Ibid.

tyskeren har oppført seg med ære, og kjempet mot umulige odds i en årrekke. Han hevder også at den tyske æren er uberørt, og han skjønner hvilken bitterhet de må føle, siden deres styrker stod ubeseiret i Norge. Alle soldater som ikke oppførte seg, syndet mot det å være en soldat, og bare hvis disiplinen ble opprettholdt, kunne Böhme og hans offiserer kjempe for soldatenes rettigheter.¹⁰⁵

Når vi tar utgangspunkt i antallet av appeller gitt til soldatene i denne tidlige perioden, virker det som om de tyske myndighetene var noe bekymret for hvordan soldatene skulle reagere på den allierte overtakelsen. Det var en reell frykt for represalier mot norsk eiendom og individer, og for et sammenbrudd i disiplinen som ville medført økt fare for mytteri i leirene og massedesertering til Sverige. Dette reflekteres gjennom at en av de tidligste ordrene i denne perioden var blant annet at alle som ble tatt i forsøk på å gjemme seg blant nordmenn i uniform eller sivil bekledning, skulle overgis til den tyske makten for å bli dømt av dem. Dette gjaldt også de som forsøkte å flykte til Sverige.¹⁰⁶ Disse bekymringene rundt et forfall i disiplinen var ikke helt grunnløse. Sæveraas presenterer selv et av de få dokumenterte tilfellene av et opprør som fant sted ved freden. I et forsøk på å ta seg til Sverige, myrdet 52 mann sine offiserer og forlot stillingene sine. De støtte på en annen avdeling på veien, som klarte å ta 11 av dem til fange. 4 underoffiserer ble raskt dømt til døden, og ble henrettet den 10. mai.¹⁰⁷ Sæveraas skriver at dette fant sted i Signaldalen, men den tyske dokumentasjonen referer bare til 11 desertører fra leir Skibotn, som var en annen leir på andre siden av kommunen.¹⁰⁸ I tillegg til disse 4 som ble henrettet, var også 18 andre blitt dømt til døden for desertering fra hæren over hele landet i mai. To hadde blitt henrettet før freden, og 16 hadde blitt dømt til døden in absentia.¹⁰⁹ Det er ikke grunnlag for å trekke noen konklusjoner om disse 16 tilfellene er tilknyttet forhold fra før eller etter freden. Det blir også nevnt om opprør i reservat nummer 44 rundt slutten av mai til begynnelsen av juni, men her blir skylden lagt på dårlig lederskap og disiplinering av kommandanten.¹¹⁰

Det eksisterer veldig lite i arkivmaterialet angående andre opprør i forbindelse med de første månedene i reservatene. Selv det som finnes av dokumentasjon ved staben i Bogstad

---

¹⁰⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0012/0002, Führungshinweis vom 14. mai 1945, signert Böhme.

¹⁰⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0012/0001, Teleks 548, signert Giesdorf, 18. mai 1945.

¹⁰⁷ Sæveraas, *Wehrmacht I Norge* (Oslo: Pax Forlag AS, 2021), 416.

¹⁰⁸ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0002, Beschuldigte Meuterer in der Zone Tromsø, fra AMJC til Bogstad, 17. juli 1945.

¹⁰⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DE/L0048/0004, Übersicht über abgeschlossene Strafverfshren im Bereich der 20.(Gebirgs-)Armee für Monat mai 1945, 20. juli 1945.

¹¹⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0016/0003, Vorgänge beim A.K.P. 463, Heistadmoen, 17. juni 1945.

angående hendelsene ved Skibotn og reservat nr 44 forblir noe uklart, og beskrivelsene av hendelsesforløpet er som oftest vage. Ut ifra dette virker det som om det var sjeldent at slike forhold fant sted. Det som oftest dukker opp i straffesakene og i disiplineringsrapportene fra denne perioden, er oppførselen til enkelte individer. Blant disse er saken rundt Wilhelm Grimburg, som tok seg til Sverige den 8. mai, etter at han drepte sin offiser og stjal offiserens uniform.¹¹¹ Saken ble en uke senere sendt til svenske myndigheter, men om han ble til slutt fanget forblir ukjent.¹¹² Slike voldelige kriminelle forhold var som regel unntaket, der de mest vanlige hovedsakelig involverte ordrenekt, som tilfellet til Peter Offerman den 17. juli. Han argumenterte med at han ikke trengte å etterkomme militær etikette, siden han var en krigsfange og sivil.¹¹³

Selv om utbredelsen av ulydighet og opprør forblir noe uklart, er det ingen antydning til at de første ukene etter freden var preget av utbredt urolighet eller kaos i de tyske rekkene. Vi kan få et noe skeivt bilde av situasjonen, når vi setter søkelyset på enkelttilfeller og eksempler som blir presentert i litteraturen og i avsnittene over. Når vi ser på den helhetlige statistikken angående utøvd disiplinering og andre krigsrettsaker i leirene, utgjør disse tilfellene av spesielle hendelser en svært liten del av den samlede fangepopulasjonen, der det var 23 dokumenterte tilfeller av dødsdommer ut av 378 092 individer med tilkobling til Deutsche Landstreitkräfte. Mai forblir den eneste måneden med dokumenterte tilfeller av utførte dødsdommer.¹¹⁴ Når vi sammenlikner mai med juli ser vi at det heller ikke er et stort fall av andre kategorier av straffesaker, der det forekom 497 straffesaker i mai,¹¹⁵ i motsetning til 469 tilfeller i juli.¹¹⁶ Ut ifra dette er det klart at overgangen til freden, sammen med evakueringen til leirene, og avvæpningen som fant sted, ikke medførte en betydelig økning av opprør og andre kriminelle forhold utøvd av individer med tilknytning til den tyske militære makten. Da gjenstår det å spørre, hvordan ble denne evakueringen og avvæpningen faktisk gjennomført?

---

¹¹¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0016/0001, Wilhelm Grimburg, fra Hölter til AMJC, 15. mai 1945.

¹¹² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0016/0001, Ref KR HLAX 1370 15/5 the case of Obgefr Wilhelm Grimburg, fra AMJC til Bogstad, 16. May 1945.

¹¹³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0016/0003, Gefr. Peter Offerman, 28. juli 1945.

¹¹⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DE/L0048/0004, Übersicht über abgeschlossene Strafverfshren der Gerichte des Marineoberkommando Norwegen für den Monat Mai 1945. Det er dokumentert en dødsdom i Kriegsmarinen, dødsdommen var ikke utført når rapporten ble skrevet.

¹¹⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DE/L0048/0004, Übersicht über abgeschlossene Strafverfshren. 20. Juli 1945. Gjelder oversikter over 20. Gebirgsarmee, Luftwaffe, og Kriegsmarinen.

¹¹⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0008/0001, Truppendisziplin, Übersicht über abgeschlossene strafverfahren der Gerichte der deutschen Landstreitkräfte in Norwegen für den Monat Juli 45, 6. august 1945.

Evakuering

Den opprinnelige listen av planlagte reservat områder de tyske styrkene skulle forholde seg til inneholdt 92 individuelle reservater, som hadde blitt dannet som en del av kapitulasjonsbestemmelsene.¹¹⁷ Det har allerede blitt etablert hvordan tyske styrker ble fortalt om å forholde seg ved sine tjenestesteder, og dette utviklet seg samme dag til å involvere et totalforbud mot å befinne seg ute på gatene i Oslo-by.¹¹⁸ De første områdene som tyskerne fikk rådighet over, virker til å ha vært allerede etablerte leirområder og kampposisjoner, som allerede var brukt av tyske styrker under krigsårene, siden det ikke finnes dokumentasjon angående bygging av nye leire i de første dagene, eller noen rapporter om store bevegelser av styrker i periferien. De første ordrene angående evakuering av de tyske styrkene omtaler hovedsakelig norske byer og andre tettbygde strøk, og forflyttingen av soldater ut av disse områdene.

Den offisielle ordren angående evakueringen ut av byområdene kom også den 9. mai. Dette gjaldt 48 tettbygde strøk, fordelt på 5 soner, der dette ikke nødvendigvis korrelerte med byens størrelse, men heller hvor de tyske styrkene var stasjonert og konsentrert. Dette ser vi gjennom at sone Tromsø, der det var plassert flest tyskere etter freden på grunn av tilbaketrekningen fra Finland, dekket 18 byer og tettsteder. Sone Tromsø og sone Oslo alene utgjorde 38 av byene og tettstedene der de tyske myndighetene mottok ordre om å forlate sine stillinger. Evakueringen av byene fant sted samtidig med at kyst- og flakinstallasjoner ble beordret til og evakueres.¹¹⁹ Denne ordren gjaldt alle tyskere som befant seg i disse områdene, både sivile og militære grupperinger, der de eneste unntakene for denne ordren var individer som hadde mottatt spesiell tillatelse av den allierte overkommandoen til å forbli for å utføre forskjellige oppgaver. Hva som var grunnlaget for å motta tillatelse kunne variere. Kurer og offiserer som arbeidet sammen med de allierte myndighetene mottok slik tillatelse etter behov, men det finnes også eksempler på individer som forble lenge i byene for tilsynelatende arbeidsrelaterte grunner. I et dokument fra Bergensonen fikk 11 sivile bli ved kontorene sine, 173 tyske verftsarbeidere forble på havnen, og 466 tyskere med tilknytning til handelsflåten skulle også inntil videre bli i Bergen. Grunnlaget for hvorfor noen grupper forble unntak for evakueringsordren er ikke alltid gjort rede for. I Bergen ble det ikke gitt noen formell grunn for hvorfor de 11 sivile og 173 verftsarbeidere skulle bli stående, men de 466 med tilknytning

---

¹¹⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DF/L0052/0002, Lagerbereiche für die Deutschen, i et større hefte, 10. mai 1945.

¹¹⁸ AV/RA-RAFA-2197/D/DI/L00062/0004, signert Gez. Baeßler Gen. LT, 9. mai 1945.

¹¹⁹ Ibid.

til handelsflåten ble begrunnet med transportproblemer, og de skulle flyttes ved en senere anledning.¹²⁰ Det faktum at dokumentet rett ut begrunner et av tilfellene med transportproblemer, men unnlater å bruke det med de andre kategoriene, antyder at de måtte bli for andre formål.

Hvor langt unna de evakuerte måtte reise til sine nye brakker, varierte også i stor grad. Ettersom det var forskjellige typer leire, som huset forskjellige grupperinger av fanger, medførte dette at reisedistansen for de evakuerte varierte fra å være en kort marsj ut av byen, til forflytning helt til en annen landsdel. Hovedsakelig var de nye reservatområdene i nærheten av byene de evakuerte fra. I for eksempel Oslo ble det opprettet reservatområder rundt Bogstad og Sognsvann, der Bogstad ble destinasjonen for kvinner og senere hovedkvarteret til WBH, og den designerte leiren for herrer lå ved Sognsvann.¹²¹ Dette gjaldt ikke nødvendigvis alle som ble evakuert, siden det også var anledninger der noen grupperinger måtte reise langt til sine designerte reservater. Noen grupper av sivile fra Oslo måtte finne veien ned til reservatene rundt Skien og Porsgrunn. Det var også en forventning fra de tyske myndighetenes side at evakueringen, og senere repatrieringen, ville komme til å involvere fotgange over lengre distanser. Ut ifra denne så de det som nødvendig å anbefale de allierte myndighetene å danne forsyningspunkter langs de viktigste knutepunktene for de som måtte marsjere lengre distanser.¹²²

Den endelige fristen for evakueringen varierer, i Stavanger var det tilsynelatende den 10. mai mellom klokken 13:00 og 15:00. Det endelige klokkeslettet varierer forskjellige steder i dokumentene og avhenger av hvilken ordre som ble etterfulgt, der det var flere motstridende ordre. I Oslo strakk fristen for forflytningen seg til den 11. mai klokken 24:00, og 15. mai klokken 12:00 for sivile.¹²³ Alle tyskere som befant seg i byene etter denne tidsfristen uten gyldig grunn ville bli arrestert.¹²⁴ I rapportene fra de forskjellige sonekommandantene som organiserte evakueringen til reservatene, blir det ikke nevnt noen betydelige utfordringer med denne forflyttelsen. Det vektlegges i noen grad at de etablerte reservatområdene og leirene innad i dem ikke kommer til å være tilstrekkelige for å huse det nye antallet av ankommende

---

¹²⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0004/0001, Report of the German zone Commander in Bergen, ingen dato.

¹²¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0012/0001, aus Räumungsbefehl Kommandant von Oslo, signert Baessler, 11. mai 1945.

¹²² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0004/0001, Fussmarsch zum nächstgelegenen Hafen, ingen dato eller signatur.

¹²³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0012/0001, aus Räumungsbefehl Kommandant von Oslo, signert Baessler, 11. mai 1945.

¹²⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0012/0001, An al 1e Abschnittskommandanten, Kommandant von Oslo, 14. mai 1945.

soldater. Dette skulle rapporteres inn det tyske lederskapet, slik at de kunne ta det opp med allierte myndigheter, men hovedansvaret for å ordne husly for ankommende soldater og sivile falt på sone- og reservatkommandantene sine skuldre.¹²⁵

Evakueringen blir hovedsakelig beskrevet som en fredelig operasjon i både dokumentene og litteraturen, men det var noen problemer som oppstod i sammenheng med å reise og forlate de tidligere stillingene. De allierte klaget ofte utover de første månedene over forlatte stillinger som ikke hadde blitt ryddet for våpen og ammunisjon. I Steinstø nord for Bergen ble blant annet en mitraljøseposisjon funnet av Brigadier Hilton, og han hevdet i et brev til den tyske ledelsen at dette «*satte et mørkt lys på Wehrmachts lovede disiplin*».¹²⁶ Det var også tilfeller av at tyske enheter destruerte kampstoff, og kvittet seg med byggemateriale uten tillatelse, noe som var strengt forbudt ifølge kapitulasjonsbestemmelsene, der dette materiale skulle overgis til de allierte.¹²⁷ I forbindelse med fangenes forflytning til reservatene, kom det også rapporter om at det ble kastet våpen i veikanten, og at tyskerne byttehandlet våpnene sine med nordmenn for mat, penger og andre forsyninger.¹²⁸ Det har ikke blitt funnet noen rapporter eller dokumenter som beskriver noen voldelige sammenstøt mellom tyske og norsk-allierte styrker etter den 8. mai i forbindelse med tilbaketrekningen til reservatene.

Det er vanskelig å etablere en nøyaktig dato for når hele organisasjonen hadde blitt plassert inn i reservatene. På den ene siden var det etablerte frister i de forskjellige byene og landsdelene for når operasjonene skulle være ferdige. På den andre siden er det mye motstridende dokumentasjon rundt hvordan reisen ble organisert, hvilke enheter måtte etterkomme tidsfristene, og at disse hovedsakelig gjaldt når troppene måtte være *ute* av et område, og sier ingenting om hvor lang tid reisen til reservatene endte opp med å vare. Hvis vi går tilbake til Oslo, der den endelige fristen ble tidligere nevnt å være den 11. mai, antyder dokumentene fra perioden at evakueringen av byen var noe mer sporadisk enn hva denne fristen tilsier. I et dokument fra den 24. mai blir enheter forbundet med Luftwaffe beordret til å forlate Oslo.¹²⁹ Dette viser at det fortsatt var tyskere gjenværende i byen hele 2 uker etter begynnelsen på freden, og 13 dager etter fristen som ble satt. Det kan være tilfellet at den

---

¹²⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, fra Brigader General Hilton til Bogstad, 12/13. mai 1945.

¹²⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0001, Vorfälle, fra Hilton til Bogstad, 26. Juni 1945.

¹²⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, fra Lt. Col. O'Connor til den tyske kommandanten for oslosonen, 18. mai 1945.

¹²⁸ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0012/0001, Teleks 535 Deutsche soldaten warfen Waffen und Ausrustungsstuecke in den Strassengraben, 18. mai 1945.

¹²⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DI/L0062/0003 eller 0005, Evakuierung Oslos, fra C. S. Bennet til AAFJC, 24. mai 1945.

originale fristen bare skulle gjelde enheter forbundet med hæren, men det er ingen direkte beskrivelser av dette i kildene, og ordbruken som anvendes antyder tvert imot at dette skulle gjelde *alle* tyskere, ikke bare spesifikke grener. Det er også problematisk å beskrive hvor disse tidsfristene gjaldt, siden det ikke er alltid like lett å plassere en grense basert på bare «Oslo». I leir-avisen *Kurier* blir det fortalt at nordmennene tok over Fornebu den 16. mai.¹³⁰ Dette sammen med at de nye leirene ble opprettet ved Sognsvann og ved Bogstad, som da var plassert i daværende Aker herred, men fortsatt innenfor det som ble sett på som Oslos urbane område, gjør det vanskelig å definere nøyaktig hvilke områder tyske styrker måtte evakuere i Oslo området i forbindelse med ordren fra den 9. mai, men trenden indikerer tilsynelatende at det hovedsakelig gjaldt de kommunale grenselinjene.

Den 25. mai sendte Luftwaffe inn en evalueringsrapport som viser progresjonen av forflytningen opp til da. Av 50 379 var 7 395 fortsatt ikke blitt plassert i reservatene. Dette begrunnes med at de fortsatt var stasjonert ved luftverninstallasjonene, og gjorde oppgaver for de allierte.¹³¹ Nøyaktig hvorfor Luftwaffe fortsatte å befinne seg ved disse installasjonene, på tross av ordren den 9. mai, er ikke gjort kjent. Den beste forklaringen på dette kan være at disse stillingene skulle direkte overgis fysisk, slik at det kan forsikres at det ikke ble forlatt ammunisjon, våpen og annet kampstoff uten tilsyn. Tyske soldater fikk ordre om å holde vakthold over en ammunisjonsdump ved Raufoss våpenfabrikk til de kunne bli avløst av den norske hjemmefronten dagen etter.¹³² Overgivelsen av leire og tidligere stillinger til de allierte var ikke alltid like knirkefritt. I forbindelse med overgivelsen av en leir i Oslo-området, klaget de allierte over at de tyske styrkene hadde forlatt leiren uten videre, og sivile kunne ses i gatene vandrende med våpen. Tyskerne mente at dette var feil, ettersom de hadde gitt leiren til den norske hjemmefronten, men at de forlot leiren før soldater fra ekspedisjonsstyrken hadde ankommet. Dette eksemplet tegner et godt bilde på hvordan de tre maktene som befant seg i landet, ikke til alle tider var like gode til å kommunisere med hverandre, og dette var en kilde til motstridene informasjon og unødvendig spenning mellom partene.

Den 27. mai kom den første rapporten over reservatbefolkningen og konsentreringsprogresjonen. Rapporten viser at den 20 mai var det fortsatt 100 500 som ikke hadde ankommet reservatene, noe som videre hadde sunket til 47 000 etter fem dager. Rapporten viser også at det var en betydelig gruppe som ble unntatt evakuering inntil videre. Disse

---

¹³⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0016/0002, Nr. 6 Donnerstag, 17. mai 1945.

¹³¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0004, Abschlussmeldung der Luftwaffe, signert Eichhorn, 25. mai 1945.

¹³² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0001, Guards Relief, fra O'Connor til den tyske sonekommandanten i Oslosonen, 24. mai 1945.

utgjorde 20 779 den 25. mai. Det er ukjent hvor stor andel av krigsmakten som ikke allerede befant seg i reservatene ved freden, men når bare 50% av de som var planlagt ankommet til reservatene kom etter 5 dager, antyder dette enten at det var betydelige reisedistanser for noen grupper, eller at det ikke var tilstrekkelig med transportmidler. Med den 27. mai befant det seg minst 233 950 i reservatområdene.

Klokken 20:00	20. mai	21. mai	22. mai	23. mai	24. mai	25. mai
Styrke ankommet reservatene	181 500	206 800	220 050	232 250	235 950	233 950
Styrke på vei til reservatene	100 500	91 700	76 300	65 900	43 300	47 000
Styrker unntatt konsentrering	19 993	23 993	25 193	26 393	20 979	20 779
Total	301 993	322 493	321 543	324 543	302 229	301 729

I AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002 – Übergabebefehle 5, Concentration Progress Reports 27. mai 1945.

Det må påpekes at Lt. Colonel Hooper setter store spørsmålstegn ved de innsendte rapportene fra de tyske kommandantene. Han hevder at tallene «*kan ikke være nøyaktige*». Vi kan se dette på tabellen over, der det totale antallet av soldater varierer med 20 000 mann fra den 20 til den 21. mai. Dette er sammen med at det totale antallet av fanger som blir rapportert, er betydelig lavere enn andre tall gitt til de allierte. Det er ikke inntrykk av at Hooper tror at tallene i seg selv er oppdiktet, men bare at det er avvik i hvordan tyskerne rapporterer inn enheter. Han beordrer at alle fremtidige rapporter skal inneholde *alle* styrker og formasjoner med forbindelse til *Wehrmachtbefehlshaber Norwegen*.¹³³ Etter en halv måned var minimum 47 000 fanger uten spesielle omstendigheter fortsatt ikke ankommet reservatene.

Avvæpningen

Evakueringen av byene og forflyttingen til reservatene var preget av flere andre prosesser som begynte i perioden. Blant disse var avvæpningen av de tyske styrkene. Dette fant sted rundt samme tidspunkt og representerte en av de første oppgavene som ble gitt ved ankomsten til

¹³³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0001, Concentration Progress Reports, fra Hooper til Bogstad, 27. mai 1945.

reservatene. Den 15. mai kommer den første meldingen fra Brigadier Hilton. Han gir ordre om å begynne avvæpningen av «bevæpnede tyskere», og dette skulle utføres av sonemyndighetene landsdekkende. Det generelle prinsippet var at tyskerne skulle avvæpne seg selv. På utsiden av hver leir ble det opprettet en våpendump bestående av alt krigsmateriell i leiren, og leirkommandanten hadde ansvar for å opprettholde vakthold over dumpen til de allierte tok over.¹³⁴ Våpendumpene ble markert med navnet til den militære enheten som våpnene var knyttet til.¹³⁵ Det var viktig å forsikre at alle enhetene gjennomførte avvæpningen, og at våpnene kunne spores til enheten ved oppsamling, for å forsikre at våpen ikke ble skjult av soldatene eller solgt videre. Det ble presisert av Colonel Hay at det var viktig at de oppsamlede våpnene forble i god stand. Alle våpen som ble plassert under åpen himmel måtte være godt oljet og smurt, men det var ikke nødvendig med videre vedlikehold av våpnene.¹³⁶ Avvæpningen gjaldt også tyskere som var unntatt den originale evakueringsordren. Også disse måtte overgi våpnene sine i alle byene.¹³⁷ Norges rolle i avvæpningen var begrenset til de gangene tyske styrker spurte om hjelp til å avvæpne styrker forbundet med norske SS og formasjoner bestående av nordmenn.¹³⁸

Kravet om avvæpningen av de tyske soldatene ble ikke møtt med mye ivrighet fra Böhme. Han hadde håpet at de tyske soldatene kunne beholde sine personlige våpen til de forlot Norge, siden en «*soldat uten hans våpen, er som en mann uten en arm*». Han advarte de allierte om de mulige virkningene av å fjerne våpnene fra reservatene. Siden humøret og moralen var dårlig blant enhetene, ikke kunne offiserene opprettholde disiplin uten muligheten til å ta i bruk fysiske midler. Med utgangspunkt i dette anmodet han den allierte myndigheten om at det var nødvendig at offiserer og spesielle enheter, som til sammen skulle utgjøre 10% av den totale styrken, måtte forbli bevæpnet for å opprettholde disiplin.¹³⁹ På tross av Böhmes innvendinger ble avvæpning satt i gang og gjennomført, men han fikk medhold i noen av forslagene han la fram angående individer som kunne beholde våpnene sine.

---

¹³⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0002, fra Brigadier Hilton til Bogstad, 15. mai 1945.

¹³⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0001, Collection of Arms 23. mai 1945.

¹³⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, DA 19 fra Colonel Hay til Bogstad, 20. mai 1945.

¹³⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, fra Oberstleutnant O'Connor til den tyske kommandanten for oslosonen, 18. mai 1945.

¹³⁸ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0016/0001, Schutzhaft von Angehörigen norwegischer NS- und SS-Organisationen, 12. mai 1945.

¹³⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0016/0004, Entwaffung, til AMJC fra Böhme, 15. mai 1945.

Avvæpningsordren gjaldt ikke alle forbundet med WBH, og det eksisterte unntak for hvem som kunne forbli bevæpnet. Tyske offiserer var en av kategoriene som Böhme ønsket å holde bevæpnet. Hilton ga medhold i dette ønsket, og tyske offiserer fikk beholde sine tjenestepistoler.¹⁴⁰ Det kan være flere grunner til dette. Den første kan være å opprettholde æren til den tyske offiser, der dette kan tolkes som en symbolsk representasjon av hvordan den tyske hæren i Norge fortsatt eksisterte, og at soldatene fortsatt var underlagt militær disiplin. Andre grunner kan være mer praktiske, der de allierte ønsket at offiserer fortsatt hadde tilgang til fysiske maktmidler for å utøve disiplin dersom det var nødvendig. I sekundærkildene blir ofte den førstnevnte grunnen vektlagt, men det har ikke blitt oppdaget noen direkte grunn i dialogen fra tiden for hvorfor de allierte gikk med på dette. Hvis vi også ser på det faktumet at Böhme forhandlet frem dette en uke etter kapitulasjonen, indikerer dette at ikke var noe som var en del av kapitulasjonsbestemmelsene.

I samme dokument den 17. mai ga Hilton tillatelse til enhetene om å beholde 20 rifler med 10 patroner hver per 1000 mann i reservatene.¹⁴¹ Dette var også noe Böhme ønsket. Formålet var å opprettholde disiplin og utføre vaktoppdrag, selv om dette var et betydelig lavere antall i forhold til det han opprinnelig spurte om, som var at 10 % av styrkene skulle fortsatt være bevæpnet. Rundt akkurat dette punktet var det også motstridende ordre som kom fra den allierte ledelsen. Hay hadde formidlet at tyskerne kunne beholde 1 rifle per tusen mann den 16. mai.¹⁴² Det er ukjent om Hay gjorde dette på egenhånd, eller om han hadde videreformidlet en skrivefeil ved Hiltons tidligere ordre. Hiltons ordre fra den 16. nevner denne skrivefeilen i en annen ordre fra den 15. mai. Selv om det var visse grupper av tyskere som fikk beholde våpnene, hadde de fortsatt ikke lov til å ta med seg disse inn i byene. Fra og med den 19. mai 1945 var det forbudt å ha med seg våpen inn til evakuerte byer, selv for tyskere med tillatelse til å besøke dem for arbeid og administrative oppdrag. De ble bedt om å legge fra seg våpnene i reservatene. Unntaket var vaktposisjoner som hadde blitt godkjent av de allierte, der vaktholdet hadde tilgang til 3 rifler.¹⁴³

De allierte opprettet *mobile disarmament units* (mobile avvæpningsenheter) for å gjennomføre inspeksjoner av leire og håndtere overgitt krigsmateriale. Ved inspeksjon av våpendumpene ble alle våpnene sjekket av de allierte offiserene, og deretter overtok de ansvaret for dumpen.

---

¹⁴⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Disarmanent, til Bogstad fra Hilton, 17. mai 1945.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Entwaffung, fra Oberst Hay til Bogstad, 16. mai 1945.

¹⁴³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Fernspruch von Oblt. Graf von Moltke, til Bogstad fra AMJC, 18. mai 1945.

Etter inspeksjonen skulle våpnene fraktes vekk fra leiren til den nærmeste togstasjonen. Selv om de allierte hadde ansvaret for våpnene i denne delen av prosessen, var sjåførene i lastebilene tyskere. Både ved lasting og lossing ble tyske fanger brukt for fysisk arbeid.¹⁴⁴ Ut ifra rapportene rundt de forskjellige inspeksjonene i reservatene, er inntrykket at disse mobile enhetene ikke besto av tilstrekkelig mannskap for å gjøre disse oppgavene på egenhånd, der deres rolle heller er å ta over ansvaret fra den tyske kommandanten i leiren. Det eksisterer lite dokumentasjon rundt disse enhetene i Bogstads arkiver, noe som er forventet, ettersom det var ikke mye kommunikasjon mellom disse enhetene og den tyske ledelsen.

Del 2: Leir- og reservatbefolkningen mellom 1945 og 1947

Antallet leire og reservater, sammen med befolkningen av tyskere, var preget av en stadig nedgang i forbindelse med hjemsendelsen og returneringen til normale fredstilstander. De tyske leirkommandantene var pålagt av de allierte å sende inn rapporter angående styrkeforholdene i leiren. Rapportene ble sendt til ledelsen i begge hærledelsene. I mai og juni ble disse sendt inn rundt en til to ganger i måneden, til de allierte beordret at disse skulle sendes inn ukentlig.¹⁴⁵ Det ble utformet en mal av de allierte for hvordan dette skulle gjøres og hvilken informasjon de ønsket at leirkommandantene skulle videreføre. Informasjonen som ble sendt inn ble utformet til et hefte som inneholdt en totaloversikt over WBH/DOBNs styrkeforhold landsdekkende.¹⁴⁶ Disse heftene ble produsert månedlig i den tidlige perioden, men ble mer sporadiske i sammenheng med repatrieringen tilbake til Tyskland, og avviklingen av hovedkvarteret på Bogstad mot årets slutt. Disse heftene ble sendt til alle etater og enheter som trengte oppdaterte tall rundt befolkningen av tyskere og deres plassering i landet. Denne regelmessige innrapporteringen har lagt igjen flere av disse heftene i arkivmaterialet, og ut ifra dette kan vi lage en relativ god oversikt over leirpopulasjonen over tiden de tyske krigsfangene befant seg i Norge.

De oversiktene som ble produsert av DOBN og SHAEF, dekker alle tyskere som ble holdt i de tyske reservatene og leirene. På én side utgjorde dette det store flertallet av alle tyskere i landet i perioden mellom 1945-1948. På den andre siden betyr dette at ingen av oversiktene gir direkte svar på hvor mange tyskere det faktisk befant seg i Norge. Dette er fordi alle individer som var mistenkt for krigsforbrytelser befant seg i norsk-alliert varetekt. Den tyske

---

¹⁴⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0001, Collection of arms, til den tyske kommandanten for Oslosonen fra O'Connor, 26. mai 1945.

¹⁴⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0001, Kriegsgliderung D/23 (1), 28. juni 1945.

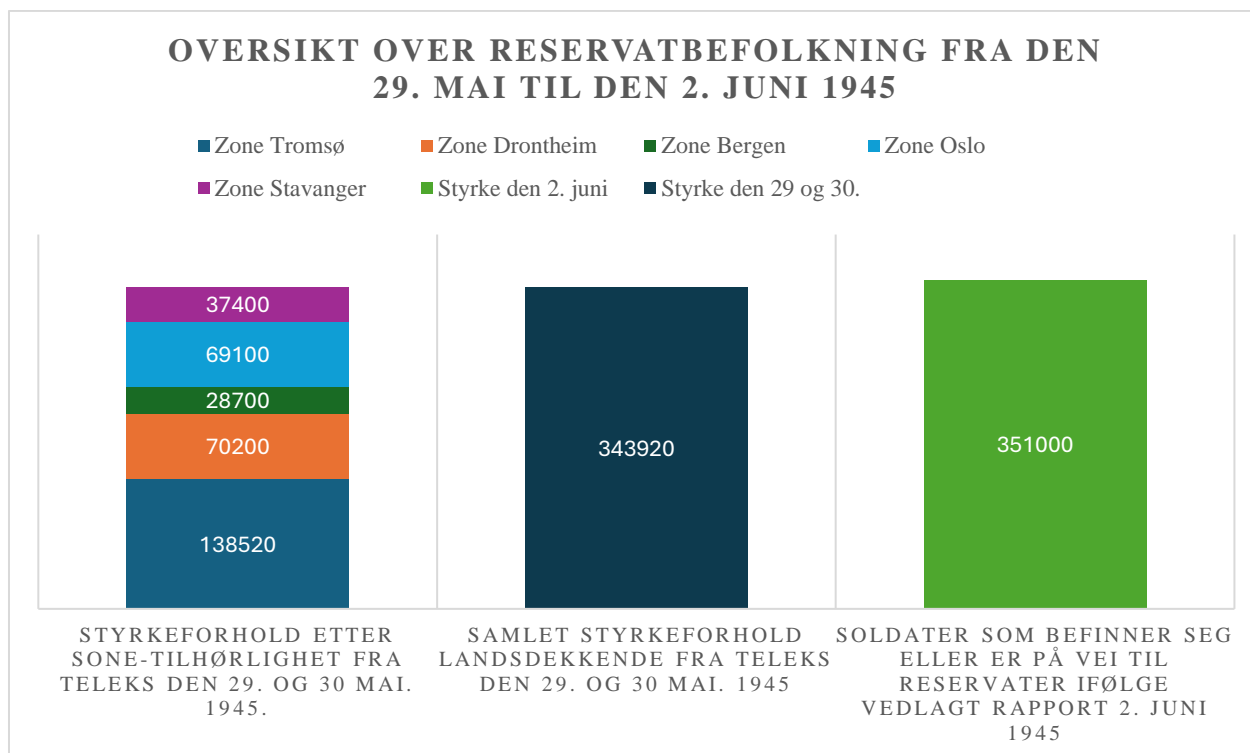
¹⁴⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0001, Kriegsgliderung D/23 (2), 28. juni 1945.

makten hadde ingen myndighet over disse, og de ble ikke regnet med i disse oversiktene. For øyeblikket eksisterer det ingen kilde som dekker begge disse grupperingene. Det har ikke blitt oppdaget noen referanser til antallet av Wehrmachts tilhørige som stod under en slik mistanke i Bogstads arkiver fra perioden i 1945. Ut ifra dette er det viktig å merke seg at tallene som blir fokuset i denne delen ikke utgjør alle tyskere i Norge, men at det var en liten andel som ikke nevnes i rapportene. I dokumentene fra den norske overkommandoen blir denne kategorien nevnt i 1946 og 1947, men hovedfokuset kommer til å ligge på krigsfangene som ikke var mistenkt for kriminelle forhold, som utgjorde over 99 % av alle tyskere som befant seg i landet.

Antallet leir og reservater kommer til å bli et sidefokus i denne delen. Dette kommer av at oversiktene ofte tar med reservatene og leirene. Det er betydelige forskjeller basert på tidspunktene oversiktene ble produsert. De tidlige heftene inneholder ikke bare den totale befolkningen i sonene, men også hvilken leir og reservat de tilhører. Denne detaljen forsvinner relativt raskt utover høsten i 1945, dette kan muligens være på grunn av tempoet i repatrieringen, noe som medførte stadige nedleggelse av leire når de ble tømt for mannskap. I 1946 og 1947 blir leirene igjen nevnt av norske myndigheter, men bare fordi antallet tyskere hadde krympet til det punkt, der det totale antallet leire bare utgjorde et halvt dusin landsdekkende. I all hovedsak kommer det til å settes et søkelys på sone-tilhørigheten over tid. Det siste problemet som kommer til å nevnes i relasjon til rapportene, er hvordan tallene ble produsert. Leirkommandantene ble bedt om å runde tallet til nærmeste hundretall, og som resultat representerer ingen av rapportene det faktiske antallet i leirene. Selv om dette kan virke problematisk, er det ingen bevis på at dette har medført store avvik, siden dette ville blitt merket av de allierte etter alt hadde blitt samlet, og vi kan anta at det ble rundet opp like ofte som det ble rundet ned. Alle forflytninger av personell mellom reservatene måtte rapporteres, med unntak av overføringer av syke til lasarett, dersom hensikten var at disse skulle returnere til samme reservat etter behandling. Hvis det var ikke planlagt for at den syke skulle returnere til det originale reservatet, måtte dette også rapporteres som en overføring til det reservatet som lasarettet befant seg i.¹⁴⁷ Ut ifra dette kan vi med noe sikkerhet stole på at de regionale styrkeforholdene var nøyaktige, og ikke basert på gamle rapporteringer eller på repatrieringsprosessen.

---

¹⁴⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Kriegsgliderung, 12. juni 1945.

3 AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Fernmündliche zum 3.6.45 angeforderte neue Überprüfung der Tagesmeldungen, 2. juni 1945.

Den 2. juni 1945 ble den første oversikten over reservatene og befolkningen innad i dem produsert for allierte myndigheter. I rapporten kommer det frem at det befant seg 351 000 individer i reservatene landsdekkende. Selve listen som rapporten baserer seg på, bryter dette tallet videre ned til de spesifikke reservatene og hvilke geografiske soner disse tilhørte. I Oslosonen befant det seg 69 100 mennesker fordelt på 19 reservater. I Stavanger sonen var det 37 400 fordelt på 9 reservater. I Bergen befant det seg 28 700 fordelt på 15 reservater. Sone-Drontheim hadde 25 reservater som huset 70 200 individer. Til slutt utgjorde Tromsøsonen den desiderte mest befolkede sonen både i form av mannskap og utbredelsen av reservatene, der 138 520 individer var fordelt på 87 reservater. Grunnen til at Tromsøsonen var betydelig mer befolket en de andre tyske sonene, kommer av tilbaketrekingen fra Finland, og kamphandlingene som fant sted i sluttmånedene i Finnmark. Når vi vektlegger geografi og nærhet til nordfronten i vurderingen av demografien i de andre sonene, er det ingen sone som skiller seg ut.

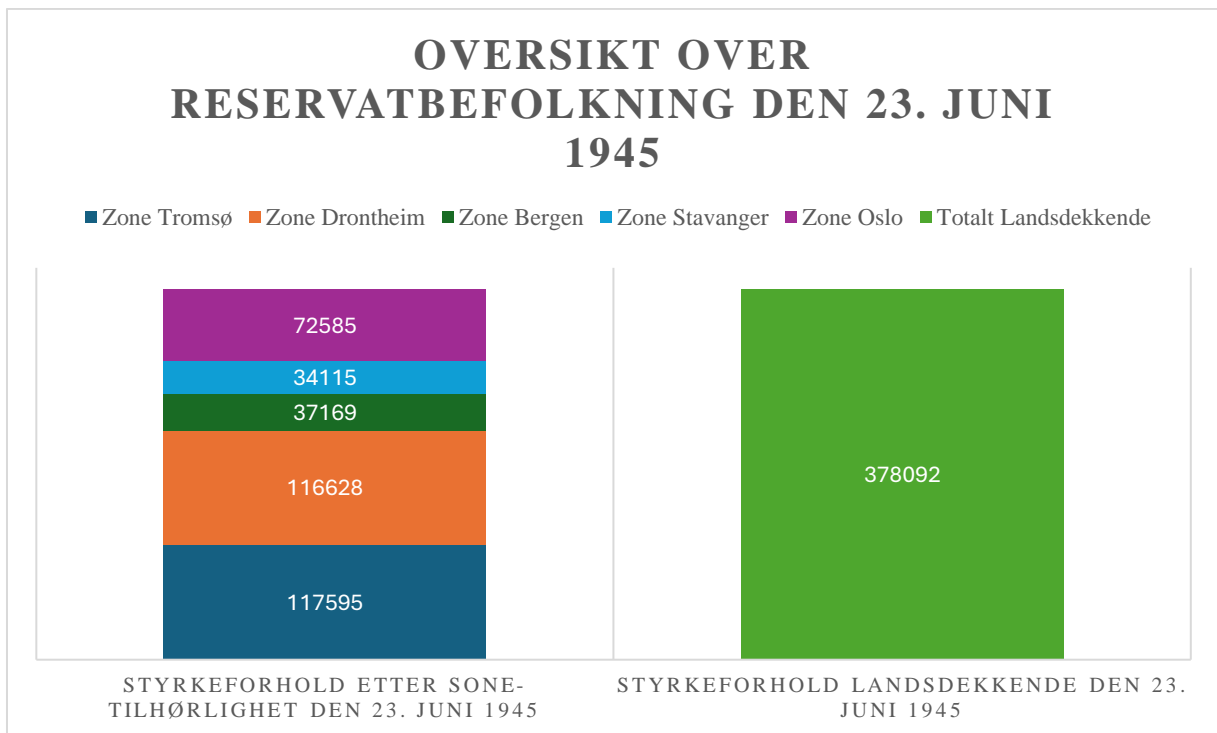
Det totale antallet reservater i slutten av mai og begynnelsen av juni er noe vanskelig å tolke, da denne listen ikke oppgir navnene på anleggene, og flere av reservatene i listen har den samme nummeringen som andre reservater. Som for eksempel reservat 49, 49a, 49b, og 49c.

Det er ikke kjent hvorfor de har blitt nummerert på denne måten, men ettersom de listes opp separat, ofte med betydelige individuelle befolkninger, er det sannsynlig at dette kan være nærliggende reservater. Dette forblir imidlertid spekulasjon. Hvis vi kun forholder oss til reservater med en unik nummerering, ligger antallet på rundt 116 reservater.¹⁴⁸ Uansett hvordan disse tallene kan forstås, ser vi en betydelig økning av reservatområder fra kapitulasjonen, som ble presentert i underkapitlet om evakueringen, der dette lå på 92 reservater, i motsetning til 155 reservater sammenlagt i oversikten for juni.

Den relativt store økningen fra det totale antallet som lå på 301 729 i tabell A, er ikke direkte begrunnet noe sted i rapporten. Rapporten baserer seg på en teleks som ble sendt inn den 29. og 30. mai, og rapporten bekrefter en annen rapport utformet den 25. mai, der det ble lagt fram at det totale antallet lå på 351 000 hoder. Forskjellen mellom tallene som oppstår i figuren og i rapporten, blir forklart gjennom at enheter forbundet med Kriegsmarine fortsatt ikke fullstendig hadde ankommet reservatområdene, og det var ikke kjent om disse skulle gå i land i Norge eller andre europeiske havner. Det er ikke gitt noen grunn til hvorfor dette antallet avviker veldig fra tallene som ble gitt til Hilton mellom den 20. og 25. mai, som vi kan se i tabell A. Det er vanskelig å si hvorfor tallene fra denne perioden varierte i så stor grad. Det er liten grunn til å tro at de tyske styrkene ga feilaktige tall til de allierte, ettersom dette preget hvordan rasjoneringen av mat og andre ressurser ble gjennomført. Det er heller ingen hemmelighet at de allierte i denne perioden hadde lite tålmodighet for tyskerne, der dårlig arbeid og unnasluntring bare ville medføre mer bry for begge partene. Dette gjør Hiltons teori om forskjellige rapporteringsvaner mer sannsynlig, sammen med dårlige informasjonskanaler og språklige problemer mellom tyskerne og de allierte. Når de allierte spurte om oversikter over tyske formasjoner, er det ikke nødvendigvis åpenbart fra offiserene knyttet til Wehrmacht og mer spesifikt hæren at de også har overtatt ansvaret for enheter forbundet med sivile etater, og tidligere uavhengige militære grener.

---

¹⁴⁸AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098, Fernmündliche zum 3.6.45 angeforderte neue Überprüfung der Tagesmeldungen 2. juni 1945.

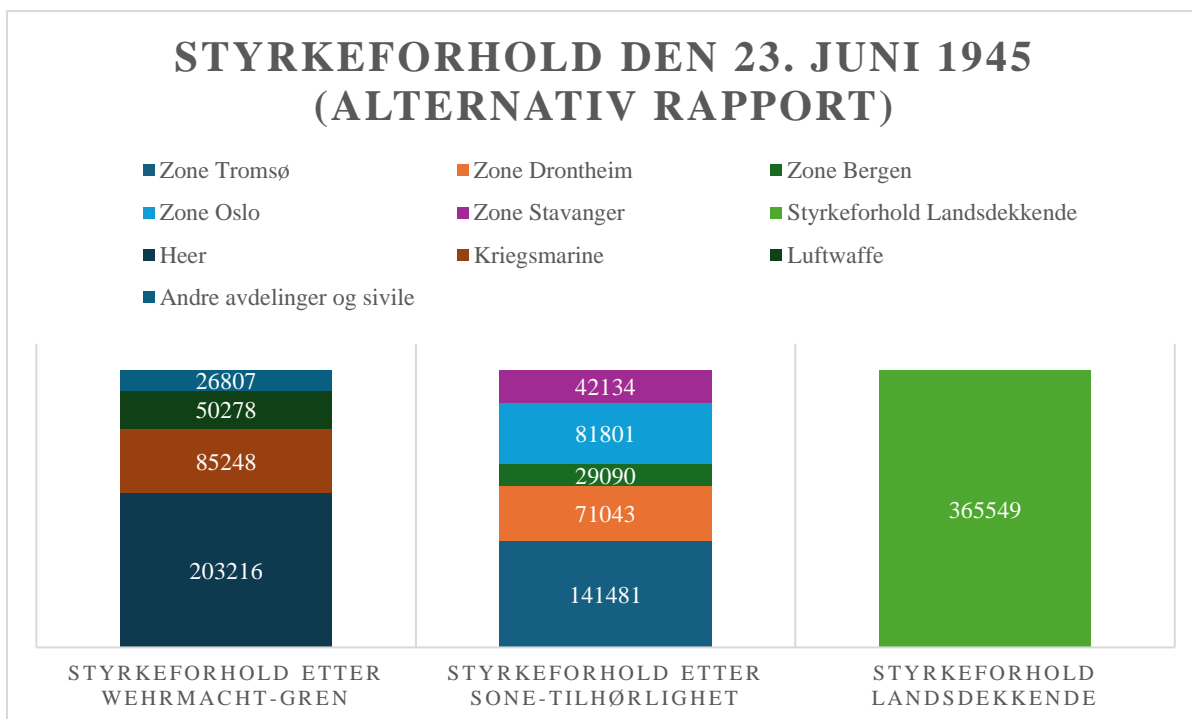

4 AV/RA-RAFA-2197/D/DF/L0053/0002, Von deutscher Seite gebaute Truppenlager in Norwegen 23. Juni 1945.

Oversikten som kom den 23. juni 1945 var den første som listet opp alle permanente forlegninger tyskerne hadde bygget, og befolkningen innad i dem. I denne konteksten betyr forlegning en eller flere brakker som huset en eller flere avdelinger. Rapporten inkluderte ikke bebyggelser som ikke kan kalles en «troppeleir». Ifølge rapporten befant det seg 378 092 individer med tilknytning til WBH i Norge. Dette representerer en betydelig økning på 27 092 fra rapporten som ble laget i begynnelsen av juni (Figur 1). Det nevnes ikke noen spesifikk grunn til hvorfor tallene i rapportene fra denne perioden varierer fra rapport til rapport, selv for oversikter som ble laget innenfor et relativt kort tidsrom mot slutten av juni. Det er vanskelig å forklare denne forskjellen, ettersom ingen av rapportene nevner hvilke kilder de er basert på, eller hvem som har laget oversiktene og nøyaktig når. Ut ifra dette er det sannsynlig at de baserer seg på forskjellige innrapporteringer, sammen med å inneholde forskjellige enheter og avdelinger. Rapporten som figur 2 er basert på er den mest detaljerte oversikten som eksisterer. Den inneholder tall i forbindelse med sone-tilhørighet, leire, befolkningen ved hver leir, og leire for sivile avdelinger. Det eneste som ikke nevnes er selve reservatene, men det er lite grunnlag for å tro at antall reservater har økt fra begynnelsen av juni.

Mot slutten av juni har befolkningen av krigsfanger i reservatene nådd sitt høyeste punkt i hele etterkrigsperioden. I Tromsø-sonen var det 117 595 fordelt på 77 forlegninger. I

Drontheim-sonen befant det seg 116 628 ved 321 forlegninger. I Bergen-sonen var det 37 169 fordelt på 205 forlegninger. Stavanger-sonen inneholdt 41 forlegninger med en befolkning på 34 115. I Oslo-sonen var det 72 585 personer fordelt på 181 forlegninger. Totalt var det 828 individuelle bebyggelser som huset tyskere forbundet med krigsmakten den 23. juni 1945.¹⁴⁹ Rapporten viser hvordan det ikke var noe forhold mellom antall soldater i sonen og antall bebyggelser. Tromsø-sonen hadde et relativt lavt antall leire som huset betydelig større formasjoner. I motsetning hadde Drontheim-sonen størst antall individuelle bebyggelser, men disse var av betydelig mindre størrelse, der flere leire huset alt fra et par dusin og sjeldent mer enn tusen individer. Dette er på tross av at Tromsø-sonen hadde flere reservater enn de sørlige sonene. Ut ifra dette er det sannsynlig at reservatene i nord inneholdt færre leire per reservat og hver leir baserte et større antall fanger. I motsetning til reservatene i sør, der disse dekket et større geografisk område og inneholdt flere små leire per reservat. En ting som skiller seg ut er at mengden fanger i Tromsø sonen gikk ned i denne rapporten, mens det motsatte skjedde i de sørlige sonene, der Drontheim så en betydelig økning fra forrige oversikt. Dette kan indikere at soldatene allerede i juni begynte å bli sendt sørover. Det er vanskelig å si hvor nøyaktig dette er, ettersom en annen rapport med tall fra den 23. juni inneholder motstridende informasjon for sone-tilhørighet.

5 AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0007/0002, Segregation of total strength, 23. juni 1945.

¹⁴⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DF/L0053/0002, Von deutscher Seite gebaute Truppenlager in Norwegen 23. Juni 1945.

I oversikten ovenfor, som også ble produsert mot slutten av juni, blir det hevdet at det befant seg 365 549 individer med tilknytning til Wehrmacht i Norge, noe som er rundt 13 000 færre enn den forrige oversikten. Det er vanskelig å si hvilken av oversiktene som er korrekt. Muligheten for at de baserer seg på forskjellige rapporter, eller at de inneholder forskjellige avdelinger forblir. Det er ikke noe informasjon om hvor rapportene henter sin informasjon, eller hvilke enheter de velger å inkludere.

Den største forskjellen mellom oversiktene er hovedsakelig tallene forbundet med Tromsø og Drontheim-sonene. Det var bevegelser av soldater i denne perioden i forbindelse med gjenoppbygningen av Finnmark, som hadde begynt allerede i mai. Det var også en prioritering om å repatriere fanger fra de nordlige områdene før de sørlige, men om dette fant sted allerede i juni og i så stor skala som dokumentene antyder, er det ikke funnet bevis for i kildematerialet. Det virker noe usannsynlig at 30 000 hadde marsjert sørover uten noen beskrivelser av dette, og med tanke på kapasitet-problemene innenfor skipsfarten i de første månedene, fremstår videre reise over vann som usannsynlig. Basert på de samme premisene virker det også usannsynlig at antallet i nord ville ha økt med 3000, som den sistnevnte rapporten hevder.

Denne rapporten er den første som gir en helhetlig oversikt over tallene tilknyttet de individuelle avdelingene til WBH. Hæren utgjorde den største militære grenen på 203 216 menn, Kriegsmarinen hadde 85 248, og Luftwaffe hadde 50 278.¹⁵⁰ Den nevner også fordelinger av kvinner og andre sivile avdelinger, men dette kommer til å bli relevant senere i kapitlet.

August 1945

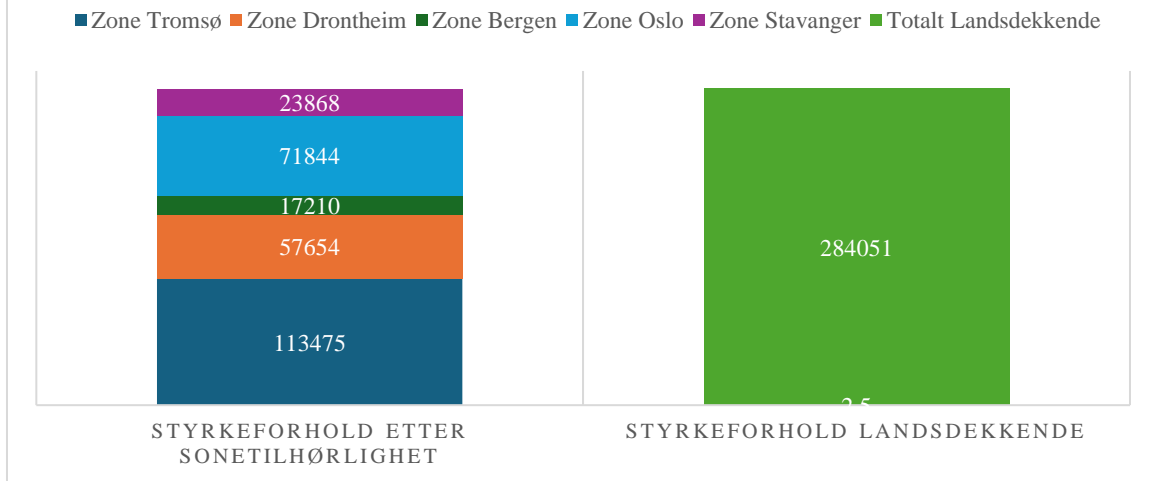
I oversikten som ble gitt ut for august, ser vi de første tegnene til at repatrieringen hadde begynt. Rapporten i seg selv er stemplet med den 14. august, men i likhet med de andre oversiktene som har blitt produsert, må vi forvente at disse tallene er fra tidligere i måneden, minst en uke i forveien. Dokumentet er preget av skader og skrivemaskinfeil, som har gjort noen av tallene vanskelig å tyde, noe som betyr at dette er et konservativt estimat for perioden.

---

¹⁵⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0007/0002, Segregation of total strength 23. juni 1945.

OVERSIKT OVER RESERVATBEFOLNINGEN DEN 14. AUGUST 1945

6 AV/RA-RAFA-1920/DA/L0222/0002, List of Reservation Areas and Camps giving Location and number of personnel 14. august 1945.

I praksis representerer figuren forholdene i de første dagene av august. Sonene Stavanger og Bergen er de som så størst prosentvis nedgang, der begge befolkningene var halvert fra forrige oversikt. Dronheim er også en av sonene som så en betydelig reduksjon av fanger. Tromsø-sonen står med en marginal nedgang, mens Oslo-sonen er den eneste som fikk en økning i reservatbefolkningen. Det er vanskelig å si om dette er på grunn av at repatrieringen ble fokusert i noen områder, eller om det var betydelige forflytninger på tvers av sonegrensene i perioden. På én side indikerer økningen i Oslo-sonen at dette var tilfelle, sammen med at de siste leirene befant seg på Østlandet. På en annen side er det ingen dokumentasjon i Bogstadarkivet om store forflytninger fra Vestlandet i denne perioden. Befolkningen i reservatene i Tromsø kan virke snodig, i lys av det som ble hevdet angående prioriteringer i repatrieringen, men det er viktig å påpeke at en betydelig andel var fanger øremerket for gjenoppbyggings- og rydde arbeid i Finnmark.¹⁵¹ I en annen rapport fra den 28. september, blir det formidlet at den 21. august ble 61 300 personer forsynt fra tyske matlagre i sone 6 (Tromsø). Ut ifra dette er det klart at repatrieringen fra Nord-Norge økte i omfang tidlig i august.¹⁵²

¹⁵¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0001, Zum Antrag MOK auf Reduzierung der nach Finnmark Abzustellenden Kräfte.

¹⁵² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0001, German supplies 28. september 1945.

Oversikten gir navnet og plasseringen til 159 individuelle reservater, noe som er 4 flere en oversikten i juni. Om dette er på grunn av feil med denne oversikten, om rapporten i juni ikke fikk med alle reservatene, eller om det var nødvendig med flere reservater i perioden mellom tidlig juni til tidlig august, er vanskelig å si. Fordelingen av reservatene er relativt likt, der Oslosonen er den eneste som så en økning på 6 reservater, mens de andre økte eller gikk ned med 1.¹⁵³

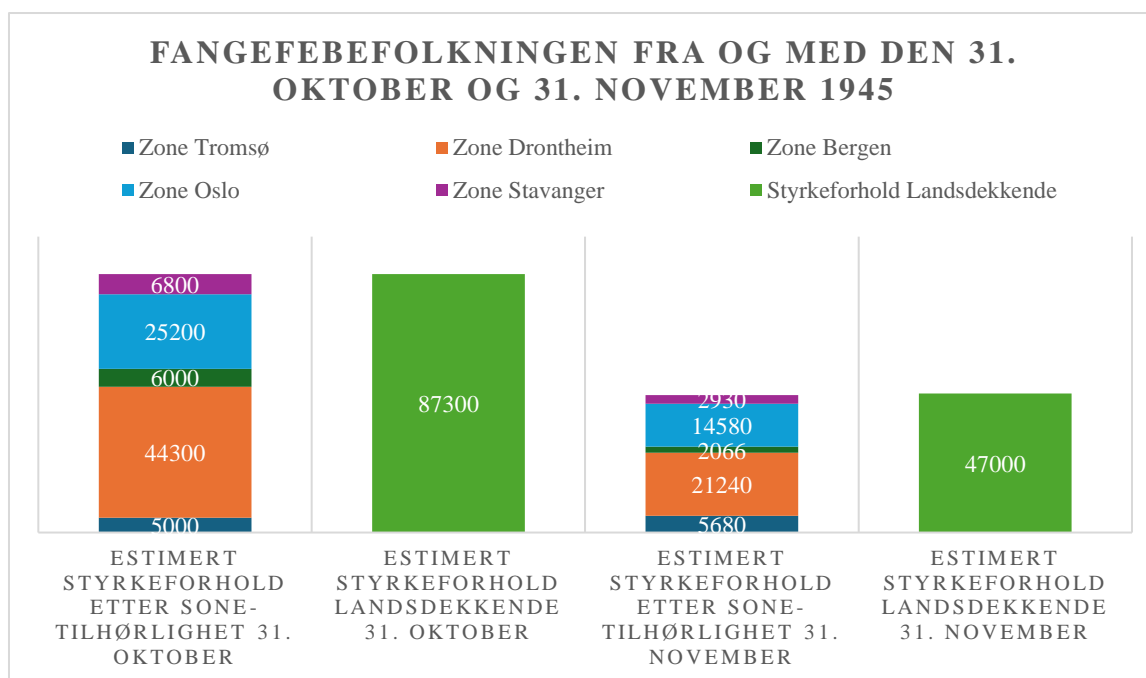
Høsten og vinteren 1945 - 1946

Oversikten for august er den siste som ble oppdaget i Bogstad og den norske overkommandoens arkiver, der det gis en helhetlig oversikt over både befolkningen av tyskere, og over reservatene og leirene i hver sone. Det har ikke blitt funnet noen innrapporteringer av leire eller befolkning utover høsten 1945, eller vinteren inn til februar i 1946. Tall fra denne perioden er basert på planleggingen av matforsyning av tyskerne over vinteren, der det blir nevnt antall hoder som forventes å måtte forsynes. Den 7. september blir den tyske myndigheten bedt om å danne en forsyningsplan for oktober og månedene etter, og de planlegger for et estimat på rundt 101 000.¹⁵⁴ Denne planen ble sendt inn den 25. september og ble prinsipielt godkjent, men de måtte endre planen til heller å dekke et nytt beregnet styrkehold, og denne planen skulle gjelde fra og med den 31. oktober 1945. Den nye beregningen er illustrert nedenfor. Det er viktig å påpeke at dette forblir beregninger basert på den pågående repatrieringen, og de virkelige forholdene kan ha vært noe annerledes. Likevel er utviklingen i tråd med de andre oversiktene gitt både før og etter.

---

¹⁵³ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0222/0002, List of Reservation Areas and Camps giving Location and nuber of personell 14. august 1945.

¹⁵⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0002, Maintenance during winter, til Bogstad fra AMJC, 7. september 1945.

Figur 7 AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002, Winter maintenance plan, til Bogstad fra AMJC, 28. september 1945. og AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Estimated position of Germans and Austrians remaining as at 30. november 1945, 10 november 1945.

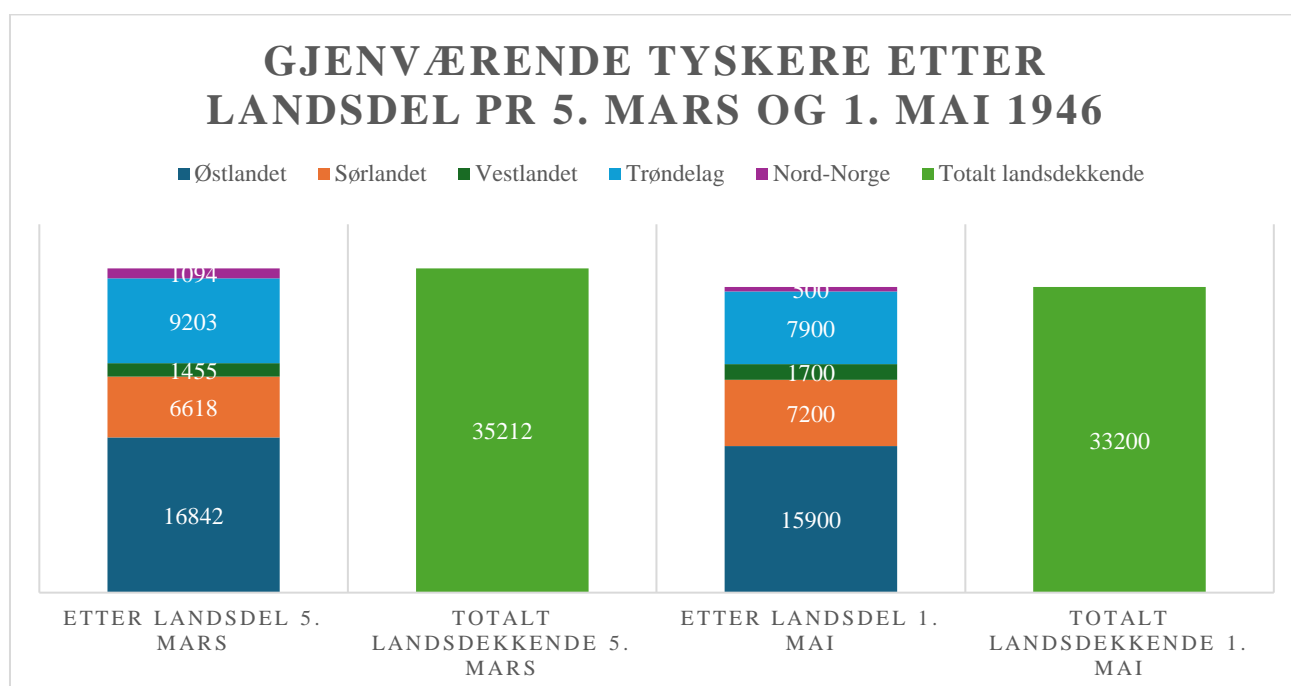
I planen ser vi hvordan flertallet av tyskerne allerede hadde blitt repatriert i løpet av høsten, og den totale styrken landsdekkende var kommet under 100 000. Sonene på Vestlandet var blitt redusert til 12 800 sammenlagt. Oslo-sonen hadde blitt redusert med nærmest 75 %, mens Drontheim-sonen var den som så minst nedgang fra forrige rapport. Den store utviklingen er det som skjedde i nord. Sonen som pleide å huse den desidert største andelen av tyskere, hadde nå blitt redusert til en liten styrke på 5000 mann. Det er noe uklart om Tromsø-sonen også dekket Finnmark i denne planen. Den tidligere anmodningen om å danne en plan for vinteren, hadde arbeidsinnsatsen i Finnmark plassert under Tromsø-sonens ansvar.¹⁵⁵ I et dokument relatert til repatrieringen som fant sted i perioden, blir det hevdet at det var 70-75 000 menn underlagt DOBN den 28. september 1945. Dette var sendt inn samme dag som forsyningsestimaten. Den gir ingen videre informasjon som informerer om sonetilhørighet, utenom noen detaljer relatert til Tromsø-sonen. Det blir nevnt at alle landstyrker enten hadde blitt repatriert fra sonen eller har blitt forflyttet til Drontheim-sonen. Dette underbygger ideen om at Nord-Norge ble prioritert, og at fangene ble forflyttet vekk fra noen soner til andre.¹⁵⁶ Det er vanskelig å vurdere hvilke tall som er riktige, uten mer informasjon om kildegrunnet.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0008/0001, Vortragsnotis: Stand der evakuierungm, 28. september 1945.

Den siste rapporten som inneholder informasjon angående mengden gjenværende tyskere i Norge i 1945, var en rapport produsert av den norske militærmisjonen, for å klargjøre hvor mange tyskere som ville forbli værende i Norge over vinteren. Tallene som ble gitt til norske myndigheter den 10. november, estimerte at det fortsatt ville være 47 000 tyskere og østerrikere i de forskjellige landsdelene den 31. november 1945.¹⁵⁷ Dette estimatet var i verste mulige scenario, og når vi beveger oss inn til våren 1946, er det mulig at dette endte opp med å bli noe mindre enn estimert.

Våren 1946

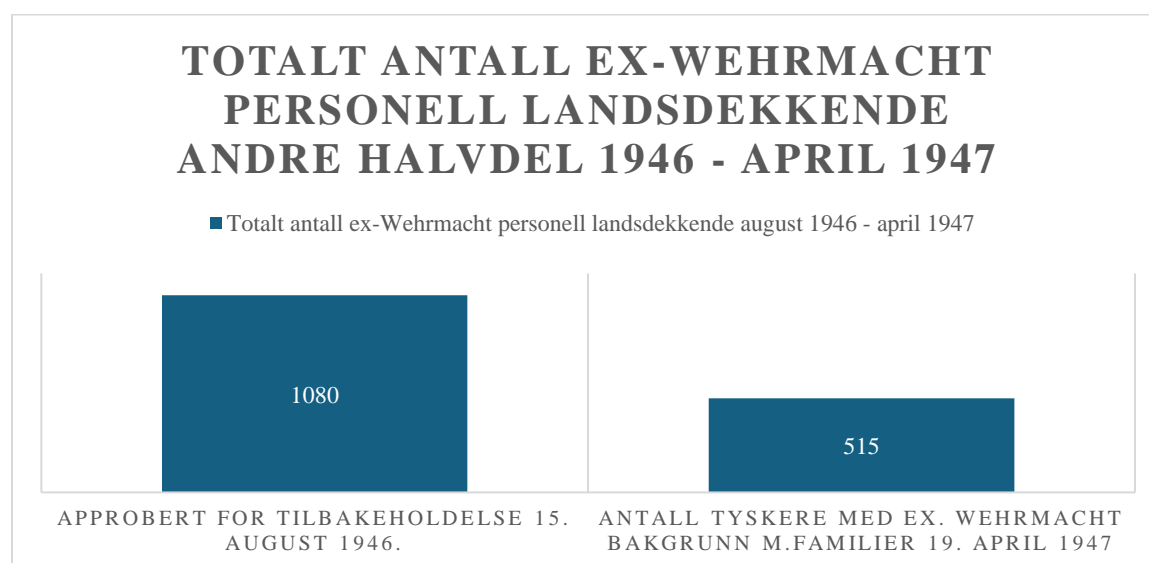
Figur 6 AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, St. prp. nr.55 Om å sette ca. 7000 tyske krigsfanger i arbeid i skogen, 3. mai 1946. og AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Bruk av tyske og østerrikske fanger og displaced persons til arbeid i Norge, 5. mars 1946

Etter SHAEF og den allierte ekspedisjonsstyrkens exit fra Norge i desember 1945, overtok norske myndigheter ansvaret for de gjenværende tyske fangene. Tilsynelatende medførte dette at de tidligere soknestrukturene ble avvirket, og at tyske myndigheter ikke lenger opererte med en uavhengig ledelse. Dette er basert på at alle oversikter og rapporter over antall tyskere etter 1945 kommer fra den norske overkommandoens arkiver, samt at de ytterst sjeldent anvender begreper som sone eller reservat, med unntak av beskrivelser av situasjonen som preget de alliertes tilstedeværelse. Det første dokumentet som gir oss noe informasjon angående antallet av tyskere i perioden etter den norske overtakelsen, er dokumenter relatert

¹⁵⁷ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Estimated position of Germans and Austrians remaining as at 30. november 1945, fra AMJC til den norske militærmisjonen, 10 november 1945.

til Forsvarsdepartementets tilråding om å sette 7000 krigsfanger til arbeid i skogen, der de i dokumentet lister opp krigsfangebefolkningen etter landsdel og antall leirer de var fordelt på. Den totale befolkningen hadde gått ned med 13 800 siden estimatet gitt i november 1945. Det er ukjent nøyaktig når disse ble repatriert, men dette fant sted mest sannsynlig mot slutten av november, da vinteren førte til en stans i repatrieringen på grunn av skipsfarten. Tallene mellom mars og mai er relativt like. Det er noe variasjon hvor i landet de befinner seg, og antall leire knyttet til hver landsdel. Siden rapportene er skilt med 2 måneder, utgjør dette ikke en betydelig forskjell, og trenden forblir den samme. Den 1. mai var Østlandet den mest befolkede landsdelen med hele 15 900 individer fordelt på 30 leire. På Sørlandet var det 8 leire med 7200 tyskere. I Trøndelag befant det seg 7900 fanger fordelt på 7 leire. Nord-Norge hadde blitt nærmest tømt, og hadde bare 500 individer, disse var fordelt på 6 leire. Til slutt befant det seg 1700 individer på 7 leire på Vestlandet.¹⁵⁸

August 1946 – 1947

Figur 7 AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Overføring av tyske krigsfanger, krigsforbrytere, vidner m.v. til Justisdepartementet, fra Forsvarsdepartementet til Justisdepartementet, 3. mai 1947. og AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Tilbakeholding av tysk personell i Norge, signert H. Pettersen, 15. august 1946.

Oversikter over antall tyskere etter juni 1946 forblir meget sporadisk. Den 15. august blir det bestemt at 1080 tyskere skal holdes tilbake, sammen med familie dersom disse også er i Norge. Dette betyr ikke at dette representerer et nøyaktig tall for perioden, bare at i løpet av 1946 skulle dette antallet holdes tilbake. Dette betyr at det er mulig at det befant seg betydelig

¹⁵⁸ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, St. prp. nr.55 Om å sette ca. 7000 tyske krigsfanger i arbeid i skogen, 3. mai 1946.

flere ut 1946 basert på tempoet til repatrieringen. Rapporten gjelder ikke minesveipere underlagt SOK, og den nevner ikke hvor mange minesveipere som var basert i Norge.¹⁵⁹ Den første innrapporteringen i 1947 av tall forbundet med krigsfangene, ble mottatt av forsvarsstaben den 3. mai 1947 og handler om befolkningen den 19. april. Den dekker tyskere av alle kategorier. I rapporten kommer det frem at det totalt befant seg 1138 tyskere i landet. Blant disse var 515 tyske krigsfanger med tidligere tilhørighet til Wehrmacht. Den andre gruppen på ca. 223 var individer tilknyttet rettsakene mot krigsforbryterne, der dette utgjorde både vitner og de mistenkte. Den siste gruppen besto av ca. 400 individer som ble holdt av Flyktnings- og Fangedirektoratet. I rapporten står de 515 listet opp som «m. familier», men det er ukjent om det er snakk om 515 individer og familiene, eller om tallet dekket begge gruppene sammenlagt. Det var totalt 7 leire som holdt tyskere av alle kategorier. Leir Schwarzenborn ved Skien huset de 515 eks-Wehrmacht fangene.¹⁶⁰ Den siste rapporten som nevner denne gruppen krigsfanger etter mai, er en oversikt gitt ut den 15. september. Den nevner 20 tyskere som arbeidet for norske myndigheter. Rapporten innrømmer at det ikke lar seg gjøre å lage en oversikt over alle krigsfangene, men den hevder med noe sikkerhet at det fortsatt befant seg mellom 200 og 250 i Norge.¹⁶¹ Intet dokument som gir informasjon angående gjenværende antall krigsfanger eller tyskere i 1948, har blitt funnet.

Sivile, ikke-tyskere, kvinner og barn

I alle oversiktene over den tyske befolkningen i reservatene og leirene, faller andre grupperinger under begrepet tysker, som i seg selv like gjerne kunne vært et analyseobjekt. Kvinner og barn er kanskje to kategorier som ofte faller i glemmeboken, og blir ofte av mange ikke forbundet med krigsfangenskap eller den tyske krigsmakten under andre verdenskrig. Allikevel befant deg seg tusener av kvinner i krigsfangeleirene, under hele den tyske tilværelsen i Norge mellom 1945 og 1948. På høyden av fangebefolkningen i juni 1945, var det totalt 7874 kvinner i reservatene. Blant disse var 6799 forbundet med Wehrmacht, og andre organisasjoner som Organisation Todt og Reichkommissariat. 1075 var kategorisert som sivile.¹⁶² 1483 kvinner var fra områder som befant seg utenfor Tyskland i 1938, og ble ansett

---

¹⁵⁹ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Tilbakeholding av tysk personell i Norge, signert H. Pettersen, 15. august 1946.

¹⁶⁰ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Overføring av tyske krigsfanger, krigsforbrytere, vidner m.v. til Justisdepartementet, fra Forsvarsdepartementet til Justisdepartementet, 3. mai 1947.

¹⁶¹ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Hjemsendelse av tyske krigsfanger, signert Berg og Pettersen, 15. september 1947.

¹⁶² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0007/0002, Segregation of total strenght, 23. juni 1945.

som «ikke-tyskere».¹⁶³ Det er ikke like lett å estimere befolkningen av kvinner utover resten av 1945, der de ofte blir bare omtalt som «sivile», men det blir nevnt kategorier som «ugifte gravide kvinner», «ektepar», eller «gravide gifte kvinner» i estimatet gitt for november 1945. I likhet er det intet dokument som direkte informerer om hvor mange barn som befant seg i landet, der dette ofte sammenslås med kvinne- eller familiekategorien i flere av dokumentene.¹⁶⁴ I forbindelse med bevilgingen til skogsarbeid, blir det også oppsummert antall kvinner og barn i leirene den 5. mars 1946, der dette antallet lå på 2417. Det kommer også frem at dette var tidligere norske kvinner, som hadde mistet statsborgerskapet på grunn av ekteskap med tyskerne.¹⁶⁵ Det er ingen dokumentasjon som klargjør spesifikt hvor mange tysk-fødte kvinner som befant seg i landet ved tidligere anledninger. Den siste rapporten som nevner at det fortsatt var kvinner og barn i leirene, var oversikten fra april 1947, der denne «familie kategorien» nevnes. Problemet med denne betegnelsen forblir.

Begrepet sivil var et begrep som også dekket kvinner i denne perioden, men de utgjorde en relativt liten del av det samlede antallet sivile tyskere som befant seg i landet. Den 23. juni befant det seg 9218 sivile i reservatene landsdekkende, og de ble gitt sine egne leirer.¹⁶⁶ I november blir 2061 individer plassert i kategorien sivil.¹⁶⁷ Den siste gangen sivile blir nevnt som en egen gruppe, var i forbindelse med oversikten som kom ut i april 1946. Rapporten nevner at det befant seg 3000 sivile tyskere og «displaced persons» i sosialdepartementets varetekt.¹⁶⁸

Den siste kategorien som kommer til å nevnes, er andelen som ble klassifisert som «ikke-tyskere». Dette betyr mennesker som hadde statsborgerskap tilknyttet til et annet land basert på landegrensene fra begynnelsen av 1938. Den 23. juni utgjorde mennesker med ikke-tysk tilhørighet en gruppe på 67 727 personer, blant den totale fangebefolkningen på 365 549.¹⁶⁹ Den eneste grupperingen av ikke-tyskere som forblir nevnt i de nasjonale oversiktene etter dette tidspunktet var mennesker fra Østerrike. I estimatet gitt for den 31. november, var 3690

---

¹⁶³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0007/0002, Summary subdivided as to German and Non-German, 23. juni 1945.

¹⁶⁴ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Estimated position of Germans and Austrians remaining as at 30. november 1945, fra AMJC til den norske Militærmisjonen, 10 november 1945.

¹⁶⁵ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Bruk av tyske og østerrikske fanger og displaced persons til arbeid i Norge, 5. mars 1946.

¹⁶⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0007/0002, Segregation of total strenght, 23. juni 1945.

¹⁶⁷ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Estimated position of Germans and Austrians remaining as at 30. november 1945, fra AMJC til den norske militærmisjonen, 10 november 1945.

¹⁶⁸ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Bruk av tyske og østerrikske fanger og displaced persons til arbeid i Norge, 5. mars 1946.

¹⁶⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0007/0002, Summary subdivided as to German and Non-German, 23. juni 1945.

klassifisert som østerrikere.¹⁷⁰ Den siste gangen Østerrike og andre nasjonalitet blir nevnt i oversiktene, var igjen i forbindelse med forslaget om skogsarbeid i mars, men det blir ikke nevnt noen spesifikke tall i forbindelse med dette.

Del 3 – Repatrieringen

Det siste stadiet i overgangen til normale tilstander, var repatrieringen av alle som var forbundet med den tyske krigsmakten. Dette var en prosess som var preget av den internasjonale situasjonen, både i form av tilgjengelig kapasitet i den allierte skipsfarten, og stormaktenes forhold til hverandre, der spesielt forholdet til Sovjetunionen gjorde arbeidet med hjemsendelsen mer krevende. I pressen ble det hevdet at «det skulle bare ta oppimot 4 måneder å få repatriert 4 millioner tyskere tilbake til Tyskland», og at de 400 000 tyskerne i Norge skulle være sendt hjem i løpet av 3-4 måneder etter konsentreringen var gjennomført i juni.¹⁷¹ I realiteten ble dette en prosess som i Norge varte helt til de siste desemberdagene i 1948.

De første dokumentene som begynte å planlegge hvordan repatrieringen skulle gjennomføres, ble ikke produsert før mot slutten av juni 1945, etter at alle hadde ankommet reservatene. Den 25. juni, i et svar til en tysk henvendelse, beskrev Hooper den gjeldende situasjonen rundt repatrieringen til den tyske overkommandoen, der han antyder at de kanskje var nødvendig til å ta i bruk en *viss* kategori av tyskere fra Oslo-sonen for å legge til rette for mat og transport. Mer informasjon og ordre angående hvordan repatrieringen skulle foregå, skulle komme ettersom planene ble ferdig utformet.¹⁷² Disse planene og ordrene kom den 3. juli 1945. De tyske sone-kommandantene fikk beskjed om å kartlegge enheter forbundet med logistikk, som blant annet forsyning-, sanitet-, informasjon-, ingeniør-, og andre enheter som hadde liknende spesialisering. Dette skulle da rapporteres videre til både den tyske og allierte ledelsen. Ut ifra dette skulle det avgjøres hvilke enheter var tilgjengelige for og sendes i forveien for å forsikre forsynings- og informasjonslinjer i Tyskland, for innkommende fanger fra Norge. Dette gjaldt ikke alle ledige enheter, siden Hooper presiserte viktigheten av at sone-kommandantene beholder et tilstrekkelig antall i sonene, for å sikre forsyningslinjene i Norge og en trygg hjemsendelsesprosess.¹⁷³ Dette gjaldt bare *tilgjengelige* enheter innfor disse feltene. Soldater

---

¹⁷⁰ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Estimated position of Germans and Austrians remaining as at 30. november 1945, fra AMJC til den norske militærmisjonen, 10 november 1945.

¹⁷¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0016/0002, Kürier, 31. mai 1945

¹⁷² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Evakuierung von Deutschen aus Norwegen, fra Hooper til Bogstad, 25. juni 1945

¹⁷³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Evakuierung der Deutschen, fra Hooper til Bogstad, 3. juli 1945

som blant annet var opptatt med diverse former for arbeid de allierte så på som nødvendig, var ikke tilgjengelig for slike oppgaver eller repatriering mens arbeidet pågikk. De fangene som ble gjenværende for disse oppgavene, var en av de siste gruppene som ble sendt tilbake til Tyskland.

I hver sone ble det opprettet flere såkalte transittleirer, for å administrere og registrere personer som hadde blitt klargjort for repatriering. Det ble opprettet mange transittleirer over hele landet, både for tyskere og ikke-tyskere, og det var flere i hver sone ettersom repatrieringen skjedde som oftest på sone-nivået. Sammenlagt var det 47 leire som ble anvendt for repatrierings-formål, der sonens geografi i stor grad bestemte utbredelsen. Dette var på grunn av at soner med lengre kystlinjer gjorde det raskere å hente soldater nærmere deres originale leire, uten å måtte marsjere over lengre strekninger. For eksempel i Oslo-sonen var det bare 5 transittleirer, i motsetning til 20 i Tromsø-sonen og 15 i Drontheim-sonen.¹⁷⁴ Oslo sonen hadde en mindre kystlinje og større havner til rådighet, men dette kom med konsekvensen av at soldater fra de nordlige områdene i sonen måtte marsjere helt sør til kysten før de ble repatriert. Leir Terningsmoen på utsiden av Elverum var den designerte transittleiren i Oslo-sonens undersone-nord. Den 9. juli kom det en ordre om å opprette en ny leir i nærheten av Terningsmoen for repatrieringsformål. Tyskere som befant seg i nærheten av de designerte transittleirene, måtte flyttes til en annen del av leiren eller andre reservater. Terningsmoens infrastruktur ble oppgradert til en kapasitet på 4000 fanger. Brakker og latriner ble bygget, og det ble satt opp et 6500 meter langt og 2 meter høyt piggrådsgjerde rundt det designerte område.¹⁷⁵

På andre siden av sonen var leir Heistadmoen på utsiden av Kongsberg blitt den designerte transittleiren i undersone sør. Alle tyskere på vei ut av landet måtte innom en transittleir for registrering, og etter noen dager ble disse sendt videre til nærliggende havner som hadde kapasitet og tilgjengelighet for både og midlertidig huse fanger, og ta imot større skip. På Østlandet var blant annet havnen i Drammen siste stopp i Norge for mange soldater på veien hjem, noe som viser at det ikke nødvendigvis var byens størrelse som bestemte hvor fangene ble sentrert og sendt ut. Likende historier finner vi i alle de større havnebyene rundt om i sonene.

---

¹⁷⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0014/0001 og 0003, Liste over reservasjoner og leire, 7. august 1945.

¹⁷⁵ AVRA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0002, Errichtung eines Durchgangslagers Terningsmoen, 9. juli 1945

Repatrieringen ble gjennomført både til vanns, over land, og i luften. Selv om skipsfarten utgjorde en særdeles sentral del av denne prosessen, spesielt i de nordlige og vestlige sonene, ble også soldater sendt hjem med fly over Skagerrak, og med jernbanen gjennom Sverige. Muligheten for å transportere fanger til Tyskland gjennom Sverige hadde blitt vurdert av SHAEF tidligere, men de ga raskt opp tanken på å anvende svensk infrastruktur for denne prosessen. Norske myndigheter var ikke fornøyd med planene gitt av de allierte angående hvor rask repatrieringen kom til å være, og det utviklet seg en frykt rundt faren med å huse 150 000 fanger over vinteren. Ut ifra dette kontaktet daværende statsminister Gerhardsen sin svenske motpart Hansson, og spurte formelt om muligheten for å danne et midlertidig anlegg på svensk jord for 30 - 40 000 tyskere, og tillatelse til å ta i bruk jernbanen.¹⁷⁶ Det er ukjent hva de endelige resultatene av disse samtalene var, men det indikeres i noen dokumenter at svenske jernbaner ble tatt i bruk, og at det var transittleirer dedikert for jernbanen.¹⁷⁷ I et dokument angående hjemsendelsen av kvinner i august, blir det nevnt at det var tog bemannet av svensk personell.¹⁷⁸

Antallet tyskere som ble sendt gjennom Sverige er noe vanskelig å beregne, ettersom det ikke har blitt oppdaget noe dokument som gir oversikt over hvilke transportmetoder som ble tatt i bruk under repatrieringen. De få dokumentene vi har, indikerer at det utgjorde en betydelig men liten del av den totale mengden. Det var også tilfellet at mindre grupper ble repatriert med fly, i forbindelse med at flyene til Luftwaffe ble sendt tilbake til Tyskland.¹⁷⁹ Her er det heller ikke klart hvor mange som ble repatriert på denne måten, men ettersom det ikke fortelles om noen luftbro mellom Norge og Tyskland, kan vi anta at dette utgjorde en mindre gruppe. Det store flertallet ble fraktet med båt fra forskjellige havner rundt om i Norge.

Det er vanskelig å plassere nøyaktig når repatrieringen offisielt startet. De første skipene med tyskere ble sendt i juli, men om enhetene med oppgave om å danne forsyningslinjer ble sendt før opprettelsen av transittleirene er uklart. Repatrieringen av de alminnelige fangene må ha begynt etter at transittleirene og de første planene ble opprettet. Dette setter startdatoen tidligst til etter den 3. juli, og ettersom transittleirene ble opprettet i de diverse sonene. Et av de første dokumentene som varsler begynnelsen av repatrieringen kom den 19. juli, der det

---

¹⁷⁶ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Hjemtransport av de tyske tropper fra Norge, Forsvarsdepartementet, 27. juli 1945.

¹⁷⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0014/0001 og 0003, Liste over reservasjoner og leire, 7. august 1945.

¹⁷⁸ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0007/0001, Heimsendung deutscher Frauen aus Norwegen, til Bogstad fra Hooper, 26 august 1945.

¹⁷⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DI/L0066/0001, Überführungsaktion nach Deutschland, signert Stamm, 23. oktober 1945.

blir formidlet at *evakueringen* fra Tromsø-sonen hadde begynt, sammen med segregeringen av ikke-tyskere. Ut ifra dette hadde Oberst Hess fremmet bekymringer rundt samholdet i de forskjellige enhetene, ettersom tapet på mannskap medførte at de ble ute av stand til å utføre sine funksjoner.¹⁸⁰ Den tyske ledelsen fikk beskjed om at ingen skulle holdes tilbake for å utføre administrative funksjoner, og at DOBN hadde myndigheten til å avvikle enheter eller danne nye dersom dette var nødvendig. Dette plasserer startpunktet rundt midten av juli, men dette gjaldt ikke alle grupperinger i reservatene.

Den første instansen der det blir nevnt at kvinner skulle repatrieres, var forbundet med det som ble presentert over, angående de svenske jernbanene i slutten av august. Allerede tidlig i juli ble det bestemt at det var ønskelig at tyske ektepar skulle repatrieres sammen. Dette begrunnes med at dersom de skulle sendes separat, ville dette medført vanskeligheter med å koble dem sammen ved ankomst, i tillegg til at det å dele familier kunne sette mor og barn i fare. Dette utgjorde 927 ektepar i juli 1945.¹⁸¹ Det var ikke før den 30. august at det ble gjort grunnlag for begynnelsen på å repatriere ektepar, og repatrieringen av disse fant hovedsakelig sted i oktober og november.¹⁸² Liknende var det også for sårede og syke, der disse ble kartlagt og gitt grønt lys for transport til Tyskland, men de ble ikke transportert før oktober og november.¹⁸³ Det er mye motstridende informasjon angående nøyaktig når de forskjellige gruppene ble frigjort for utsendelse. Dette gjøres klart blant annet for individer kategorisert som sivil. I en *sonderbefehl* den 14. august blir det hevdet at kvinner og sivile hadde blitt frigjort for repatriering.¹⁸⁴ Dette blir direkte motsagt i en ordre fra den 25. august som hevder at sivile fortsatt ikke hadde tillatelse til å bli repatriert.¹⁸⁵ Nærmest alle de forskjellige enhetene og kategorier av tyskere hadde blitt frigjort for repatriering i løpet av september. Det største unntaket var tyskere med forbindelse til den sovjetiske okkupasjonssonen i Tyskland, men det var også flere grupper som hadde blitt holdt tilbake av norske og allierte myndigheter for deres kompetanse og for å utføre mange former for arbeid.

---

¹⁸⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0002, Formation of new units in Tromsø zone, til AMJC fra Hess, 19. juli 1945.

¹⁸¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0002, German married couples in Norway, til AMJC fra Hess, 22. juli 1945.

¹⁸² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0007/0001, Heimsendung von Ehepaaren, til Bogstad fra Hooper, 30. august 1945.

¹⁸³ AV/RA-RAFA-2197/D/DF/L053/0007, Abtransport von Verwundeten und Kranken aus Deutschen Lazaretten, til AMJC fra Hörst, 2. september 1945

¹⁸⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DB/L00018/0003, Rückführung, signert Oberst Steinmetz, 14. august 1945.

¹⁸⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0007/0001, Heimsendung des Personals vom Telegraphenbevollmächtigten und Postbeauftragten, til Bogstad fra Hooper, 25. august 1945.

Hva de kunne ta med seg og hva de måtte ha med seg.

I forbindelse med reisen hjem var det begrensninger på hva tyskerne kunne ta med seg til Tyskland og hvor mye de kunne ta med seg. I tillegg var det ting de måtte ha klare ved ankomst til transittleirene, og under hele hjemsendelsesprosessen. I Wehrmacht var soldatenes «*Soldbuch*» deres sentrale identifiseringsdokument, som også blir omtalt med beskrivelser som *pass* eller *pengebok* i arkivmaterialet. Siden en av de sentrale oppgavene til transittleirene var å registrere soldatene som ankom for repatriering, var det påkrevet at tyskerne hadde dette dokumentet klart ved ankomst for å bevise sin identitet. På én side var dette et dokument som ble gitt til alle tyske soldater, der det inneholder tjenestehistorie sammen med lønningsnotater, noe som gjorde det ideelt som identitetsdokument, siden informasjonen kan kryssrefereres med DOBNs egne dokumenter. På den andre siden hadde tilbakegangen fra Finland og senere Finnmark, sammen med evakueringen til reservatene i mai og juni, medført at mange soldater hadde mistet dokumentene sine, der flere ankom transittleirene uten evne til å bevise egen identitet.¹⁸⁶ En betydelig del av arkivmaterialet til Bogstad er dedikert til utsendingen av nye dokumenter til soldatene, sånn at de kunne repatrieres. Inntrykket disse boksene gir var at denne tidlige perioden var noe mer kaotisk enn dokumentasjonen antyder. En betydelig del av de utsendte passene ble sendt tilbake på grunn av at individer enten ikke befant seg i Norge ved freden, hadde blitt drept under krigen, eller allerede hadde blitt sendt tilbake. Dette viser at DOBNs egne soldatoversikter var preget av feil og avvik, men hvor utbredt dette egentlig var er umulig å hevde noe sikkert om. Alle passene som hadde blitt sendt ut til disse gruppene ble sendt tilbake til DOBN.¹⁸⁷

Planene for hva tyskerne kunne ha med seg av eiendeler, utgjorde en av de tidligste i dialogen angående repatrieringen. Det var klare begrensninger i hva hvert individ kunne ta med seg tilbake til Tyskland av personlig eiendeler, og hva som utgjorde eierskap av disse. Det var forskjellige satser for kvinner, menn og barn i hva de kunne ta med seg av hver type bekledning. Hver person hadde muligheten til å ta med seg samlet mengde bagasje på en vekt opp til 50 lbs (~22.68 kg).¹⁸⁸ De hadde tillatelse til å ta med seg det de eide av sivile klær, og dersom de ikke hadde bra nok tøy til reisen, ble dette ofte anskaffet før utreise. Tyske soldater og arbeidere fikk også lov til å beholde personlig arbeidsrelatert utstyr. Det var ikke lov derimot, å ta med gjenstander som var eid eller var stemplet av Wehrmacht, da dette ble sett

---

¹⁸⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DB/L0020/0001, Wehrpässe, signert Biedermann, 26. august 1945.

¹⁸⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DB/L0018-L0020, Disse boksene inneholder alt om disse dokumentene.

¹⁸⁸ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0001, Evacuation of Germans from Norway, til AMJC fra Hess, 10. juli 1945.

på som krigsbytte av de allierte. Det var heller ikke lov å ta med seg utstyr som hadde norsk opprinnelse.¹⁸⁹ Dersom det var tvil rundt dette, var det en forventning at fangene måtte bevise deres eierskap til alle artikler.¹⁹⁰ Offiserer fikk beholde våpnene sine helt til de ankom Tyskland.¹⁹¹ Det er ikke nevnt om de ble avvæpnet ved ankomst. Norske kvinner som hadde inngått ekteskap med tyske soldater og mistet sitt norske statsborgerskap som konsekvens, ble fortalt at de kunne ta med seg så mye som de *klarte å bære*. Dette kom etter at flere hadde ankommet transittleirene med alt av det de eide, uten at det var lagt til rette for transport av eiendeler utover kvoten som var satt.¹⁹² Det var ingen forventning at fangene skulle ta med egen mat for turen. DOBN mottok flere ordre om å sikre forsyninger til fartøy som ble brukt til repatriering, og det ble fortalt at de mottok mat ved ankomst i Tyskland etter 7 dager sjøreise.¹⁹³ Det er ikke nevnt hvilke myndigheter som stod for dette ved ankomsten.

Repatrieringens tempo og tysk-sonetilhørighet

Måned	Planlagt rute for gjenværende antall fanger i Norge.	Estimert antall av tyskere gjenværende i Norge ved bestemte datoer.
Juni	320,800 (30. Juni)	365,549 (23. Juni)
Juli	268,100 (31. Juli)	
August	110,100 (31. august)	284,051 (14. August)
September	58,900 (30. September)	
Oktober		87,300 (31. oktober)
November		47,000 (31. november)

2 AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Summary of German and Austrian nationals of wehrmacht left in Norway, Juli 1945.

I forbindelse med planleggingen av hjemsendelsen av de tyske fangene, ble det utformet av de allierte for norske myndigheter en planlagt tidsramme for hvor lang tid repatrieringen var planlagt til å ta, og hvor mange det ville være igjen på slutten av månedene. Når vi sammenlikner tallene med alle oversiktene som ble presentert i det forrige delkapittelet, kan vi se at repatrieringen av de fleste tyske soldatene tok 2 måneder lenger for å nå de siste ~50 000. Dette er tilsynelatende på grunn av optimistisk planlegging fra alliert side, sammen med problemene rundt å få sendt fanger til den russiske okkupasjonssonen. Det store flertallet av de gjenværende i november hadde denne sonen som destinasjon. Problemet var å få tillatelse

¹⁸⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0014/0001 og 0003, Lagerbefehl Nr. 20, 3. august 1945.

¹⁹⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DB/L00018/0003, Lagerbefehle Nr. 10, 29. juni 1945.

¹⁹¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0014/0001 og 0003, Lagerbefehl Nr. 17, 22. juli 1945.

¹⁹² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0009/0001, Rückführungsgepäck für norweg. Frauen, die mit deutschen verheiratet sind, signert D.K.O, 8. juli 1945.

¹⁹³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0009/0001, Verpflegung für die Rückführung, signert A.S.Z.C, 22. september 1945.

til å ta i bruk sovjetisk-kontrollerte havner og hvordan soldatene skulle transporteres til sonen dersom dette ikke ble gitt. Det ble anmodet at Utenriksdepartementet måtte ta tak i problemet.¹⁹⁴ Den 20. oktober stod fortsatt problemet på vent, men det var ventet svar de neste dagene fra General Ratov angående riktig prosedyre for repatriering til sovjetiske områder.¹⁹⁵ Repatrieringen tok som sagt en pause under vintermånedene, og begynte ikke for fullt igjen før en gang på sommeren i 1946. Siden hovedkvarteret på Bogstad på denne tiden hadde mistet sin rolle, har det ikke blitt oppdaget noen dokumenter som gir noen liknende oversikt over repatrieringen i deres arkivbokser. Det har heller ikke blitt oppdaget noen liknende oversikter i boksene fra den norske overkommandoen. Repatrieringen av de gjenværende var på en individuell basis, og dermed har det ikke blitt oppdaget noen dokumenter angående denne prosessen. I et møte med Moskva ble det bestemt at den endelige sluttdatoen for hjemsendelsen av krigsfangene, skulle være den 31. desember 1948.¹⁹⁶

Norge Sone	Britiske sone	Amerikansk sone	Russisk (Sovjetisk) Sone	Østerrike	Totalt
Oslo	21,025	19,142	25,864	5,735	71,766
Stavanger	10,678	7,603	13,585	2,162	34,028
Bergen	9,321	4,608	9,884	1,563	25,376
Drontheim	-	-	-	-	-
Tromsø	30,927	29,796	41,864	21,684	124,271
Totalt	71,951	61,149	91,197	31,144	255,441

3 AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0001, Anlage zur vorläufigen Meldung 9. juli 1945.

Tabellen over viser krigsfangebefolkningen i Norge fordelt på deres tyske soneopphav. Tall for Drontheim er ikke gitt i dokumentet, og det er ikke nevnt noen grunn til dette. Det er rimelig å anta at fordelingen vil være relativt lik i denne sonen også. Den nevner heller ingen med tilknytning til den franske sonen. Det er uklart om dette er på grunn av at det ikke var noen med denne som destinasjon, eller om dette antallet bare var lavt. Det førstnevnte scenarioet virker noe urimelig siden det var tyskere fra så og si alle andre deler av Tyskland til stede i landet.

¹⁹⁴ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Tilbakeføring av tyske fanger fra Norge, til Utenriksdepartementet fra Forsvarets overkommando, 20. september 1945.

¹⁹⁵ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Den norske militærmisjons situasjonsrapport Oslo, 20. oktober 1945.

¹⁹⁶ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Hjemsendelse av tyske krigsfanger, signert Waage og Vetlesen, 5 august 1947.

De som ble holdt tilbake og de som aldri dro

De norske og allierte myndighetene hevdet ved flere anledninger at tyskere ikke skulle holdes tilbake fra repatriering for deres rolle i arbeid. I et brev til den norske overkommandoen den 26. september 1945 blir denne posisjonen videreført, der «den norske regjeringen har fremholdt at hjemsendelse av tyskere ikke skal avbrytes eller utsettes av hensyn til deres anvendelse som arbeidsmannskap.».¹⁹⁷ Dette er et standpunkt som dukker opp i flere av dokumentene relatert til repatrieringen av enkelte grupper, som blant annet offiserer, mineryddere, og annet ryddearbeid. Denne posisjonen til norske myndigheter faller raskt fra hverandre når det påpekes at i den planlagte oversikten over repatrieringen, blir det sagt at de gjenværende ~50 000 fangene som skulle til den sovjetiske okkupasjonssonen, var nok til å dekke alle arbeidskrav.¹⁹⁸ På én side betydde ikke dette nødvendigvis at problemene med transport var feil eller overdrevet. På den annen side viser dette at det var planlagt fra begynnelsen av å holde et visst antall fanger tilbake for å utføre forskjellige former for arbeid. Det er også viktig å påpeke at ved de instansene de sa at ingen skulle holdes tilbake, gjaldt dette grupper som ofte måtte forbli i Norge til arbeidet deres var gjennomført, noe som kunne vare i flere måneder. I begynnelsen av dette delkapitlet blir det direkte sagt at pioner-styrker som holdt på med minerydding ikke skulle være en del av gruppene som ble sendt i forveien. Den 9. november 1945 blir det produsert en oversikt over alt «frossent» tysk personell som ble anvendt av sjøforsvaret i Norge. I dokumentet viser de norske myndighetene til flere kategorier av tyskere som har blitt holdt tilbake. Dette gjaldt: 1: Tyskere som holdt på med minesveiping; 2: Personell som holdt på med dumping av ammunisjon; 3: Diverse former for eksperter, som blant annet mekanikere og andre operatører av tysk materiell; 4: Instruktører; og 5: Tyskere forbundet med administrasjonen av sjømilitære enheter.¹⁹⁹ Det er viktig å påpeke at dette utgjorde bare sjøforsvaret, der de andre grenene sikkert også hadde andre kategorier av tilbakeholdte styrker. Poenget er heller å vise frem at norske myndigheter på tross av deres stilling bare et par måneder i forveien, holdt tyskere tilbake fra repatriering for økonomiske hensyn og arbeidshensyn.

De fleste tyske fanger som ble holdt tilbake ble til slutt også sendt tilbake til Tyskland, men det var ikke alle som dro tilbake. Historien om tyskerne som forble i landet og utviklet seg til

---

¹⁹⁷ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Tysk arbeidskraft opprydningsarbeider i Finnmark, fra den norske Militærmisjon til Hærens og forsvarets overkommando, 26. september 1945.

¹⁹⁸ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Summary of German and Austrian nationals of wehrmacht left in Norway, juli 1945.

¹⁹⁹ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Sak nr. 101.4 – «frosset» tysk personell i Norge, 9. november 1945.

å bli norske borgere, er det lite om i både kildematerialet og litteraturen. I forbindelse med dette arbeidet har det bare blitt oppdaget ett dokument som muligens nevner en av disse individene. Dette var i forbindelse med en leiroversikt fra tidlig i konsentreringsprosessen, der det ble hevdet at en person hadde fått lov til å bli værende i Norge, og fått innvilget pass av det norske passkontoret.²⁰⁰ På tross av mangelen på kilder, kan jeg med sikkerhet hevde at det var tyskere som i fangenskap mottok invitasjon fra norske myndigheter om å bli værende i landet permanent. En av disse personene var min oldefar Hans Detlef Neve.

Hans Detlef Neve var født i Schleswig-Holstein i 1912. Han utdannet seg til å bli dieselmekaniker og mottok mesterbrev i faget fra handverkskammeret i Hamburg den 14. mai 1940. Ved krigens utbrudd hadde han allerede familie og to barn. Etter en rekke store tap på slagmarken i øst, ble han sendt til Lapplandsfronten som dieselmekaniker i nordlige Finland i 1943. Hans' tid i Finland er det lite dokumentasjon om, men han var en del av tilbaketrekningen gjennom Finnmark mot slutten av 1944, og befant seg i Sør-Norge ved Gol i Hallingdal da freden kom i 1945. Mekanikere og andre fagfolk ble sendt av deres arbeidsplasser, og som konsekvens var de fortsatt regnet som sivile og ikke som en del av Wehrmacht i det tyske militærsystemet. På grunn av dette ble han sendt til Nordseter sivilleir ved Lillehammer, og befant seg der resten av mai til midten av juni. I forbindelse med forsyningsmangler av batterier og tilgjengeligheten på muligheten til å reparere biler og batterier, ble det bestemt at det tidligere verkstedet til K-Werk Dohmeyer skulle gjenåpnes ved kompaniets holdsteder på Gol. Siden dette var hans tidligere arbeidsplass, ble Hans sendt til Gol sammen med sine kollegaer.²⁰¹ Dette ble dokumentert og utgjør det eneste beviset i de tyske arkivene på hans tilstedeværelse i Norge ved freden, og hans eksakte lokalisasjon i sommermånedene i 1945.²⁰² Høsten 1945 ble han overført til H.V.K.'s motorverksted i Drammen for å drive opplæring av nordmenn. Det var rundt dette tidspunktet han ble lovet av norske myndigheter at han skulle få bli, og få familien sendt opp fra Tyskland. Etter dette er det vanskelig å si nøyaktig hva Hans holdt på med i de neste årene. Vi kan anta at han var blant de ekspertene som ble holdt igjen av norske myndigheter, ettersom hans utdanningsnivå innen mekanikeryrket var sjeldent selv i Tyskland, ikke minst i Norge. Den neste sammenhengen der han dukker opp igjen, er i forbindelse med dokumentene rundt familiens innvilgelse av statsborgerskap på begynnelsen av 1950-tallet. På dette tidspunktet befant han seg i Drammen og arbeidet for Drammen motorverksted. I meldingene sendt inn i forbindelse

---

²⁰⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DJA/L0069/0001, Reservationgroup MID, under «Why not yet concentrated».

²⁰¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DF/L0053/0002, Kraftfahrzeuge-Batterie-Innstandsetzung, 13. juni 1945

med hans statsborgerskapssøknad, blir hans rolle som dieselspesialist satt på spissen. Han blir beskrevet som den «den dyktigste fagmannen på området», og at han var absolutt nødvendig for vedlikehold av dieselmotorer i distriktet. Liknende meninger blir delt av flere individer knyttet til de relevante etatene i statsborgerprosessen, og han gjennomgår flere intervjuer for å undersøke mulige nazistiske holdninger. Det vises til at veidirektøren i oktober 1947 tilrådte samferdselsdepartementet om å gi familien innreisetillatelse og oppholdstillatelse, for å sikre hans tilstedeværelse i landet. Potensialet for hans hjemreise blir beskrevet som et «nasjonalt tap». På bakgrunn av alt dette, og at han ikke hadde utført noen kriminelle handlinger, ble han og familien den 17. juli 1953 innvilget statsborgerbrev, og familien ble senere samme år hentet til Norge.²⁰³

Poenget med å presentere historien til Hans Detlef Neve, er å vise at ikke alle tyskere forbundet med den tidligere krigsmakten ble sendt hjem. Noen ble gitt statsborgerskap og levde ut livene sine som norske borgere. I likhet med historien om krigsfangene har også disse individene falt inn i historiens glemmebok. Siden det ikke eksisterer noen dokumentasjon om denne gruppen i arkivene til verken DOBN eller overkommandoen, i tillegg til at det ikke eksisterer litteratur som dekker fenomenet, blir det umulig å vurdere om Hans D Neve sin historie utgjør et unikt tilfelle, eller om dette var mer utbredt. Begge mulighetene åpner for interessante spørsmål. Ved å formidle min oldefars historie, på slutten av et kapittel som har dekket bevegelsen av krigsfangebefolkningen fra 1945 til 1947 (1948), ønsker jeg å åpne opp for at flere kommer frem med deres egne familiehistorier på feltet, dersom det er tilfelle at dette fant sted oftere en kildematerialet tilsier.

---

²⁰³ AV/RA-S-1051/M/Ma/L0251, Boksen inneholder dokumenter relatert til hele statsborgersøknaden til Hans Detlef Neve.

Kapittel 4: Tyskere i arbeid.

Norske trengsler, tyske hender

På slutten av forrige kapittel ble det presentert hvordan betydelige grupper av tyskere ble holdt tilbake fra å bli repatriert til Tyskland, spesielt de med tilhørighet til de sovjetisk-okkuperte områdene, i det som skulle bli Øst-Tyskland og det østlige Østerrike. Det ble vist til at hvor lenge fangene ble værende i Norge var sterkt påvirket av hvilke arbeidsoppgaver de utførte, sammen med hva slags utdanning og spesialisering de hadde. I perioden krigsfangene befant seg i landet, kan de på ingen måte beskrives som inaktive. De utførte et vidt spekter av arbeidsoppgaver, der arbeidets natur endret seg i takt med utviklingen, og der etterspørselen etter deres arbeidskraft og ekspertise korresponderte direkte med tempoet av repatrieringen. Dette gjaldt ikke bare arbeid utført på vegne av allierte, og senere norske myndigheter, men også i forbindelse med forsyning- og informasjonslinjer, for å opprettholde en viss grad av levestandard i de tyske leirene. Ut fra dette er det relevant å undersøke hva slags arbeid krigsfangene utførte mens de befant seg i landet. Hva kan kildematerialet fortelle oss om utviklingen innenfor arbeidet, og hvor mange tyskere ble mobilisert for å utføre disse?

Anvendelsen av tyskere for arbeid i etterkrigstidperioden, utgjør et av de relativt mer omtalte temaene i både den norske og internasjonale litteraturen på emnet. Spesielt mineryddingen har fått mye omtale i den norske litteraturen, mens tyskernes innsats i landbruket har vært av interesse internasjonalt. Ut ifra dette kan vi dele arbeidet som ble utført inn i hovedsakelig to kategorier, nemlig *farlig arbeid* og *sivilt arbeid*.

Farlig arbeid er som betegnelsen tilsier, former for arbeid som inneholder en betydelig høyere risiko for skade eller død. Disse oppgavene oppstod oftest i forbindelse med ryddearbeidet som fant sted i etterkrigsperioden. I Norge var dette blant annet minerydding, minesveiping, ammunisjonsdumping, og annet destruering av krigsmateriell. Denne distinksjonen er gjeldende ettersom Genèvekonvensjonene regulerte hvem som kunne settes til slike oppgaver, der krigsfangene ifølge traktatene var beskyttet mot å utføre arbeid som utgjorde en større risiko for fysiske skader. I dette kapittelet kommer ikke problematikken rundt legaliteten i å sette krigsfangene til denne typen arbeid stå i fokus, men heller utbredelsen av denne kategorien og utviklingen av arbeidsmetoder i feltet.

Sivilt arbeid beskriver alle andre former for arbeid som ikke inneholdt en betydelig risiko for liv og helse. Dette gjaldt både i arbeid for norske myndigheter, som blant annet skogsarbeid,

jordbruk, og opplæring av nordmenn; men også arbeidsoppgaver i leirene, som frisør, slakter, mekaniker osv. I dette kapittelet kommer hovedfokuset til å ligge på den første kategorien, da den oftere er omtalt i kildematerialet, men også fordi den var preget av flere kritikkverdige hendelser og kontroverser, som resulterte i noen av de få tilfellene der tyske myndigheter protesterte mot den allierte behandlingen av sine soldater.

Det skal gjøres rede for utviklingen av arbeidsmetoder og utbredelsen av farlige former for arbeid. Det skal presenteres og drøftes estimater av hvor mange som holdt på med dette, og eventuelt mengden arbeid som ble utført. Et eksempel på dette er blant annet hvor mange som holdt på med minerydding, og hvor mange miner ble ryddet opp. For de sivile formene for arbeid, har det blitt vurdert som unødvendig å gå i dybden på hvordan disse ble utført, eller hva arbeidet gikk ut på, ettersom dette er relativt selvinnsyende. Det som kommer til å stå i fokus er å presentere disse, og drøfte utbredelsen av dem. Det siste som kommer til å dukke opp i dette kapittelet, er gjenoppbyggingen av Finnmark. I kildematerialet er dette behandlet som et eget initiativ, som involverte både sivile og farlige former for arbeid. På grunn av at dette ble organisert som et «oppdrag» i et sovjetisk-okkupert område, og at det i stor grad blir beskrevet i konteksten av *gjenoppbyggingen av Finnmark*, kommer denne delen til å rette søkelyset mot organiseringen av arbeidet, hvor lenge det vedvarte, og hva slags arbeid som ble utført i fylket.

Farlig arbeid

En av de mest utbredte formene for arbeid tyskerne ble satt til, var ryddingen av de mange kystområdene for miner og annet krigsmateriale, der særlig mineryddingen utgjorde den viktigste og mest utbredte oppgaven. Minerydding beskriver arbeidet med å identifisere minefelt og miner for å grave dem opp, og gjøre området trygt for allmenn bruk.

Mineryddingen betegner veldig lite i seg selv. Metodene som ble anvendt for å rydde miner utviklet seg i de første månedene, og utstyret de kunne anvende i arbeidet, varierte basert på lokalisasjonen til minefeltet og tilgjengeligheten av andre mineryddings-verktøy. Nærmest alle kystnære områder i landet, og områder rundt tidligere militære installasjoner var minelagt. Alt fra bortgjemte strender og myrer langt inn i periferien, til områder rundt offentlige bygg som hadde blitt brukt av tyskerne under okkupasjonen. De fleste minefeltene var plassert i forbindelse med den større tyske *Atlantershavsvollen*.²⁰⁴ Som nevnt var det også

---

²⁰⁴ Atlantershavsvollen var et festningsverk som ble bygd langs atlantershavkysten av Tyskland fra sørlige Frankrike til Nord-Norge, for å beskytte mot mulige allierte forsøk på å ta seg inn i Europa.

minefelt i bebygde strøk, som for eksempel på eiendommen til gamlehjemmet på Ullern i Oslo. Beboerne ønsket disse raskt ryddet den 24. mai 1945, slik at bygget kunne returneres til vanlig drift.²⁰⁵ Arbeidet med å rydde landet for sprengstoff og miner var en prosess som vedvarte under hele perioden krigsfangene befant seg i landet. På tross av dette er det vanskelig å peke på en bestemt dato der mineryddingen begynte eller når dette arbeidet endelig var ferdig.

Minerydding

Den tyske militære makten var, som en del av kapitulasjonsbestemmelsene, pålagt å organisere og gjennomføre minerydding; Dette gjaldt også for de tyske styrkene underlagt 20. Gebirgsarmee i Norge.²⁰⁶ På grunn av dette begynte arbeidet med å samle pioner-styrker og informasjon i form av minekart allerede de første dagene etter freden. Den 10. mai 1945 kom den tidligste ordren om å samle minekart og danne oversikt over alle minefeltene i landet.²⁰⁷ Oppsamlingen av minekart fant sted sammen med utviklingen og ryddeprosessen, men det var ofte ikke slike kart tilgjengelige, noe som gjorde ryddeprosessen mer komplisert. Den 15. mai ble det sendt inn forespørsel etter minekart i Oslo.²⁰⁸ Den 17. mai ble det sendt ut en ordre til sone-kommandantene, der de ble gitt autorisasjon til å kalle inn pioner-styrker av alle slag som hadde erfaring med minerydding, med instruksjoner om å sette disse fangene til å ta del i ryddearbeidet.²⁰⁹ Ut ifra kildegrunnlaget er det vanskelig å sette en eksakt startdato på mineryddingen. Dette er fordi arbeidet hovedsakelig ble organisert på sonenivå, der dette ble planlagt mellom den tyske og allierte soneledelsen.²¹⁰ Det medførte at dokumenter med ordre om å iverksette minerydding, og planlegging av fremtidig ryddearbeid, kom sjeldent til hovedkvarteret til WBHN/DOBN. De få tegnene vi har som viser at mineryddingen kom raskt i gang, var i forbindelse med starten på ryddearbeidet i Drammensfjorden og Oslofjorden den 20. mai,²¹¹ sammen med en ulykke som fant sted i Stavanger-sonen den 19. mai. Selve hendelsen kommer til å utdypes i det neste delkapittelet, men rapporten om ulykken viser at arbeidet må ha startet *senest* den 19. mai, men mest sannsynlig i dagene før. Dette er noe snodig med tanke på at arbeidet startet før en helhetlig plan for mineryddingsarbeidet hadde

---

²⁰⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0001, Old Folks Home, til Bogstad fra O'Conor, 24. mai 1945.

²⁰⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0012/0001, Verleihung von E.K. für Aufnehmen von Minen ausserhalb der Kampfzone, signert Böhme, 24. mai 1945.

²⁰⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0001, Kurzfristige Meldungen, signert Hölter, 10. mai 1945.

²⁰⁸ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0001, DAF 4 ..., fra AMJC til Bogstad, 15. mai 1945.

²⁰⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0001, A.PI.Fü., signert Generalleutnant Hölter, 17. mai 1945.

²¹⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0004/0001, Informations concerning mine-lifting-operation, til Der Chef des Generalstabes Generalmajor Würst fra AMJC, 18. juni 1945.

²¹¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0016/0002, Mineräumung in Drammen- und Oslofjord, 20. mai 1945.

blitt utformet, noe som ikke ble beordret av de allierte før den 27., men også fordi dette kom før noen diskusjon hadde funnet sted med tanke på hvilke metoder ryddearbeidet skulle utføres med, eller hvilke retningslinjer allierte og tyske offiserer måtte følge i sikringen av et felt.²¹² Dette viser hvordan mineryddingen i begynnelsen var preget av individuelle initiativ fra lokale offiserer, noe som medførte skader og dødsfall blant de tyske fangene.

På liknende måte er det også vanskelig å identifisere det endelige slutt punktet til mineryddingen i Norge. Vi har noe innsikt i progresjonen til arbeidet, siden tidspunktene for når feltene ble ryddet ble inkludert i dagsrapportene til Bogstad. Den 23. juni, i en rapport til de allierte, blir det hevdet at nær halvparten av minene hadde blitt ryddet, men at den siste halvparten befant seg i vanskelig terreng.²¹³ Dagsmeldingene viser at arbeidet vedvarte ut 1945, men disse rapportene forsvant med overgangen fra de allierte til norske myndigheter og avviklingen av hovedkvarteret på Bogstad. Informasjon om mineryddingsprogresjonen kommer noe sporadisk etter at nordmennene tok over. De få tilfellene dette ble nevnt i overkommandoens arkiver, var i forbindelse med arbeidet i Finnmark og tilbakeholdelse av tyskere for mineryddingsoppgaver. Den 6. mai 1946 blir det nevnt i en rapport over tyskere som arbeidet i Finnmark at det befant seg to mineryddingskompanier i fylket, som til sammen utgjorde 300 mann.²¹⁴ Den neste instansen som nevner mineryddingen spesifikt var i forbindelse med å holde tilbake 800 mann for mineryddingsarbeid i Nordland og Troms den 7. august 1946.²¹⁵ Dette betyr at mineryddingsarbeidet fortsatt pågikk etter denne datoen, men om de var ferdig mot slutten av 1946, eller om det vedvarte inn til 1947, er det ikke grunnlag å trekke konklusjoner om.

Ut ifra dette er det klart at mineryddingsarbeidet gikk for seg raskere enn etter mange andre konflikter. På tross av utbredelsen og antall miner involvert, var hovedarbeidet allerede ferdig og landet ryddet for det store flertallet av miner på land allerede to år etter krigen. Grunnlaget til dette var ikke bare den store mobiliseringen av tyske fanger til å utføre mineryddingsoppgaver, men også at minerydding fikk prioritering til å anvende redskaper og transportmidler for arbeidet.²¹⁶ Det var heller ingen unntak for hvilke nasjonaliteter som

---

²¹² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0001, Clearance of Minefields, fra O'Conor til Bogstad, 27. mai 1945.

²¹³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0004/0001, Mine lifting, til AMJC fra Böhme, 23. juni 1945.

²¹⁴ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Tyskere til arbeidsinnsats i Finnmark, til Forsvarsdepartementet, 6. mai 1945

²¹⁵ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Tyske arbeidsmannskaper i Nord-Norge, til Forsvarsdepartementet fra Forsvarsstaben, 7. august 1945.

²¹⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Kahrtausweise und Fahrtgenehmigungen, til Bogstad fra Hooper, 29. mai 1945.

deltok i mineryddingen. Det var forventet at ikke-tyskere og østerrikere skulle delta i arbeidet, og at disse skulle behandles på lik linje med tyskere.²¹⁷ Det blir i flere dokumenter henvist til at arbeidet var preget av flere hendelser som gjorde det tregere. I et brev til den allierte ledelsen den 11. juli forklares det nedsatte tempoet i ryddearbeidet med at erfarne mineryddere hadde dødd, og et større antall ulykker som fant sted i Bergen- og Stavanger sonene.²¹⁸ På tross av at mineryddingen tok overraskende lite tid som helhet, viser dette at de allierte hadde planlagt at arbeidet skulle være ferdig enda tidligere.

Skulder til skulder

Den 18. mai 1945 blir det sendt ut en ordre til den tyske kommandanten i Oslo-sonen fra Lt-Colonel E. O'Connor. Etter at et minefelt hadde blitt ryddet, skulle en formasjon av tyskere gå over feltet i *tett formasjon* for å forsikre at området hadde blitt ryddet for miner. Det ble også formidlet at fra og med den 19. mai ville alle tyske mineryddingskompanier få en tilordnet britisk offiser. Tyskerne skulle informere offiseren når arbeidet var ferdig, slik at han kunne stå vitne til at marsjeringen fant sted og at feltet virkelig var ryddet.²¹⁹ På én side var det å vandre i tett formasjon over tidligere minefelt, eller utøve en eller annen aktivitet på feltet foran lokal befolkningen, tilsynelatende vanlig for å forsikre lokalbefolkningen at området var ryddet. På den annen side er det ingen dokumentasjon som formidler denne intensjonen til den tyske ledelsen. Tvert imot blir det flere ganger spesifikt nevnt hvem som skal være til stede, og sivilbefolkningen utgjorde aldri en del av publikum. Når vi også tar i betraktning at mineryddingen på dette tidspunkt hovedsakelig ble utført for hånd uten redskaper, kan vi lett spå hva effekten av denne ordren ville bli. Allerede samme dag som offiserene ankom for å vitne, medførte denne marsjeringen at en mine gikk av, og 12 fanger ble skadd, der 7 var hardt skadet og 5 var lettere skadet.²²⁰

Denne hendelsen førte til store protester fra General Böhme og resten av den tyske ledelsen. I et brev til den allierte ledelsen den 19. mai 1945, skriver han at ordren gitt av O'Connor brøt med folkeretten, og at ordren var av en natur han ikke kunne underkaste seg. Det ble formidlet at han hadde beordret alle tyske offiserer til å ikke følge ordre som plasserer tyske soldater i unødvendig fare.²²¹ Dette representerer det eneste kjente tilfellet der den tyske militærmakten

---

²¹⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Mineräumung durch Nicht-Deutsche und Österreicher, til Bogstad fra Hooper, 29. juni 1945.

²¹⁸ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0001, Permit and Passes, til AMJC fra Bogstad, 11. juli 1945.

²¹⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0001, Mines 18. mai 1945.

²²⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0001, Teleks 2277, til Bogstad fra Major Herrman, 20. mai 1945.

²²¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0004/0001, Signert Böhme, 19. mai 1945.

konsekvent nektet å følge en alliert ordre. Böhme fikk medhold i hans protest av Brigadier Hilton. Hilton trakk tilbake ordren gitt av O’Conor, og beskrev hendelsen som fant sted i Stavanger på grunn av denne metoden som beklagelig. Han understreket likevel at den allierte ekspedisjonsstyrken (Allied Joint Commanders) hadde et ansvar overfor norske myndigheter for å forsikre at mineryddingen ble gjennomført raskt og grundig. Han reiste ingen tvil om at den tyske ledelsen opptrådte i god tro med mineryddingen. I stedet for metoden som nå hadde blitt fjernet, ble det gitt en ordre til den tyske ledelsen om å legge frem alternativer som var like effektive til å forsikre at et område var ryddet.²²²

Metoden som ble lagt frem av den tyske ledelsen for å forsikre at et område var ordentlig ryddet, ble beskrevet som *prodding*. Denne metoden involverte at fangene ble utstyrt med metallprodder og plassert på linje med ca 90 cm mellom hver person, avhengig av type mine som var utplassert. Så skulle de gradvis bevege seg over feltet mens de stakk proddene ned i jorden/sanden for å føle etter miner. Det ble satt opp flere rader med tyskere i dybden for å unngå å måtte rydde skulder til skulder, for å unngå stort skadeomfang dersom en mine gikk av.²²³ Disse metallproddene ble produsert av metall stenger i de tyske leirene av tyskerne selv, og pionerer fikk beholde bajonetten mens de arbeidet.²²⁴

Dersom den vedlagte britiske pioneroffiseren bestemte at minefeltet måtte kontrolleres grundigere for miner, basert på områdets geografi, type jord, eller kvaliteten til mine-kartet, var det prodde-metoden som først og fremst skulle anvendes til dette formålet, men det var ikke den eneste metoden som ble tatt i bruk. Dersom prodding ikke var nok, kunne de ta i bruk mine-detektorer til å sjekke området. Pioner-styrkene hadde tilgang til tyske minedetektorer, men det var ikke i nærheten tilstrekkelig til å utruste alle ryddeavdelinger med utstyret. I en samling av teleks-meldinger fra midten av juli, blir det rapportert at landsdekkende var det 304 minedetektorer, der en betydelig andel av disse var ute av stand. I Stavanger-sonen var hele 30 % av minedektorene beskrevet som «ubrukelige». Det var også store forskjeller i hvor disse redskapene befant seg. Oslo-, Bergen-, og Stavanger-sonen hadde bare 65 detektorer. Resten befant seg i Drontheim- og Tromsø sonene. Det var også et antall øremerket for arbeidet i Finnmark.²²⁵ Dersom disse to metodene ikke var nok, skulle de rulle en trommel over feltet med bruk av mannekraft eller mekanisk kraft. Ingen dyr skulle

---

²²² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Mine Clearance, til Bogstad fra Hilton, 19. mai 1945.

²²³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0001, Avoiding accidents at mine-lifting, signert Hess, 6. juli 1945.

²²⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, DA 37, til Bogstad fra Lt.Col Hooper 27. mai 1945.

²²⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0014/0001 og 0003, Teleks nr. 1682, 1627, 1646, 1512, 1492, 1525, 12-14. Juli 1945.

anvendes som redskap til minerydding. Hvis en trommel ikke var tilgjengelig, var det tilstrekkelig å anvende en traktor eller en stridsvogn til å dytte et tilsvarende objekt. Det tydeliggjøres at *ingen andre metoder* var tillat uten eksplisitt tillatelse fra allierte myndigheter.²²⁶

På tross av disse klare instruksene er det klart at den allierte offiseren hadde mye autoritet ute i feltet. I en rapport fra 6. juli 1945, blir det igjen sagt at tyske fanger proddet miner *skulder til skulder*. Hele poenget med å rydde i dybden var å unngå klynger av soldater over mulige miner som ikke hadde blitt oppdaget. Dette gjaldt like mye med de alternative metodene. Hendelsen som beskrives i rapporten fra den 6. juli, hadde resultert i 4 døde og 7 skadde, der den tyske offiseren på stedet var inkludert.²²⁷ Hvor utbredt det var at allierte offiserer beordret metoder som satte tyske fanger i fare, er vanskelig å vurdere, ettersom det var bare de tilfellene der en mine gikk av som kom på bordet til ledelsen i Bogstad og de allierte. Dette viser i hvert fall at fangenes sikkerhet forble en lavere prioritet. Dette poenget kommer også frem i forbindelse med tillatelse til å anvende eksplosiver som en del av ryddingen. Eksplosiver skulle ikke tas i bruk dersom det plasserte norske liv og eiendom i fare.²²⁸ På én side er den førstnevnte kategorien forståelig, der hele poenget med ryddearbeidet var å sikre liv. På den andre siden gjør dokumentene lite for å klargjøre hva som menes med «eiendom». Er dette alle former for eiendom, eller bare bebygde strøk? Hvis det er den først-nevnte forståelsen som gjelder, utgjorde dette en streng begrensning på en metode som ga mest sikkerhet til de som utførte ryddearbeidet, og viser hvordan fangenes sikkerhet ble rangert under dyr og land. Det er også tilfeller der bruk av eksplosiver blir kritisert som «for tregt», og at det skulle anvendes andre metoder for å få arbeidet ferdig fortere.²²⁹

De første ordrene som gikk ut før arbeidet begynte i hvert ryddeområde, var anmodninger om tyske minekart over feltet. Et minekart ble som oftest produsert av makten som utplasserte miner, slik at de hadde en oversikt over hvilke områder de måtte unngå, og hvordan de måtte manøvrere i et felt uten å utløse en mine. Disse kartene var som regel meget detaljerte i plasseringen til hver individuell mine, og var et viktig redskap i ryddearbeidet for å sikre at alle hadde blitt ryddet opp. Dette var et redskap ryddearbeiderne som regel hadde til rådighet,

---

²²⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0001, Proving of Minefields after Clearance, til Bogstad fra Hooper, 28. Mai 1945.

²²⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0001, Avoiding accidents at mine-lifting, til sonekommandantene fra Hess, 6. juli 1945.

²²⁸ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Minenräumung, til Bogstad fra Hooper, 4. juli 1945.

²²⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0001, Minelifting, til den tyske kommandanten for oslosonen fra den allierte sonekommandanten, 27. mai 1945.

men det var tilfeller der kart enten ikke hadde blitt produsert eller hadde gått tapt. I to av arkivboksene som tar for seg medaljer utgitt for blant annet minerydding, dukker det relativt ofte opp historier om ryddearbeid utført under krevende forhold, der mangel på disse minekartene var en spesifikk faktor. Det var også tilfeller der kartene ikke samsvarte med de faktiske minefeltene, noe som resulterte i flere ulykker. Dette beskrives i dokumentet fra den 12. juli. Det utgjorde en sentral grunn til at det var viktig med grundige metoder for å sikre at et felt faktisk var ryddet.²³⁰

Det siste som skal nevnes i forbindelse med omstendighetene rundt mineryddingen, er selve kvalifikasjonene og opplæringen til fangene som utførte arbeidet. På én side blir det nevnt i de tidligere ordrene at alle med kvalifikasjoner som pioner, og tidligere erfaring med minerydding, ble kalt opp til arbeidet. På en annen side blir det ved flere anledninger nevnt at felt ble ryddet av utrente mannskap.²³¹ I begynnelsen av juni blir det rapportert til den allierte ledelsen at soldater fikk opplæring til å utføre minerydding i Finnmark. Det står ikke hvor lenge denne opplæringsperioden var, men ordren indikerer at de skulle være i arbeid i løpet av få dager. Den tyske kommandanten fikk ordre om å ta i bruk disse i Tromsø-sonen i stedet.²³² Disse rapportene viser at mannskapene som utførte arbeidet, ikke alltid var kvalifisert, og det er ikke vanskelig å forstå hvilke følger dette hadde under farlige arbeidsforhold.

Statistikk – Antall mineryddere, miner, skadde og døde.

Den 18. august 1945 blir det sendt en rapport over progresjonen i mineryddingen landsdekkende til alle de tyske sone-kommandantene fra den tyske øverste ledelsen på Bogstad. Rapporten inneholder en fullstendig oversikt over hvor mange som holdt på med minerydding, hvor mange miner hadde blitt ryddet opp, og menneskelige tap opp til dette punktet.

Zone	Dato	Menn i aksjon	Ryddede miner	Døde	Skadde	Antall miner per mann
Tromsö	31.7.1945	2 500	367 503	64	82	2 520
Drontheim	13.8.1945	1 600	238 385	25	40	3 830
Oslo	2.8.1945	260	146 072	7	23	4 870
Bergen	27.7.1945	770	143 715	30	35	2 200

²³⁰ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0001, Mine clearance, til sonekommandantene fra Bogstad, 12. juli 1945.

²³¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0001, Minelifting, til den tyske kommandanten for oslosonen fra den allierte sonekommandanten, 27. mai 1945.

²³² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Mine Clearance in Finnmark, signert Thorne, 14. juni 1945.

Stavanger	10.8.1945	1 800	493 787	62	93	3 180
Totalt		6 930	1 389 462	188	273	-

4AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0008/0001, *Endergebnis des Minenräumens in allen Zonen (Außer Finnmark)* 18. august 1945.

Oversikten er den mest omfattende som ble utarbeidet i forbindelse med mineryddingsarbeidet. Til og med den 13. august 1945 hadde det blitt registrert 188 døde og 273 skadde i forbindelse med mineryddingen. I en tidligere rapport til den allierte ledelsen den 24. juli, vises det til 172 døde og 274 skadde.²³³ At antall døde hadde økt med 16 i perioden, mens antall skadde var likt, kan skyldes flere ting. Blant annet kan at antall skadde ha vært bare de som var skadet på det tidspunktet rapporten ble laget, en av rapportene kan være feil, eller tallene kan inneholde forskjellig kategorier av skadde (hardt skadet/lettere skadet). Det er ikke nevnt noe i dokumentene som gir grunnlag for noen konklusjoner, ettersom ingen oversikter har blitt oppdaget etter august 1945. Representerer 188 døde det minste antallet døde i tilknytning til mineryddingen, der det ikke har oppdaget rapporter over mineryddingsarbeidet etter dette punktet, og det er ingen grunnlag til å anta at det ikke skjedde ulykker etter denne rapporten. Det er rimelig å anta at det endelige antallet døde er høyere enn dette. Hvor mye høyere er umulig å spekulere over. Jo mer erfarne minerydderne ble, sammen med opprettelsen av tryggere arbeidsmetoder, dess lavere dødelighet var sannsynlig. I et brev fra den allierte ledelsen til den tyske ledelsen den 26. juni 1945, blir det direkte beordret at alle hendelser tilknyttet minerydding skulle rapporteres og dokumenteres.²³⁴ Dette indikerer at det skal eksistere en mappe eller boks med dokumenter angående hvert tilfelle, i det minste ut 1945 før nordmennene tok over ansvaret. Det er også rimelig å hevde at norske myndigheter også dokumenterte ulykkene som fant sted under deres oversyn. Det er en mulighet for at disse dokumentene har gått tapt med tiden eller ikke ble samlet inn som et arkiv, men det er klart at mer forskning trengs på feltet.

Det totale antallet krigsfanger som holdt på med minerydding landsdekkende den 18. august, var 6 930 individer. Det var Tromsø-sonen som hadde flest arbeidere med 2 500 individer. Antall ryddete miner i sonen lå på 367 503. Stavanger sonen hadde flest antall ryddede miner, 493 787, der ryddingen ble utført av 1 800 personer. Drontheim-sonen hadde 1 600 individer og det var ryddet 238 385 miner i området. Bergen sonen hadde 770 individer som hadde ryddet 143 715 miner. Oslo sonen hadde færrest mineryddingsarbeidere med 260 individer og 146 072 miner ryddet, men antall miner per arbeider var høyest i sonen med 4 870 per

²³³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0002, Mine lifting, til AMJC fra Hess, 24. juli 1945.

²³⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Minenräumung, til Bogstad fra AMJC, 26. juni 1945.

arbeider.²³⁵ I en Storting preposisjon fra den 3. mai 1946, blir det nevnt at ca. 11 300 mann holdt på med ryddearbeid landsdekkende, men det er ikke klargjort hvor mange av disse holdt på med bare minerydding.²³⁶ Det er viktig å påpeke at disse tallene ikke inkluderer mineryddingen i Finnmark, der ingen tilsvarende oversikt har blitt oppdaget i DOBNs arkiver.

Minesveiping

Minesveiping er en betegnelse på arbeidet med å identifisere og rydde sjøminer i havet og langs kysten. I motsetning til mineryddingen, eksisterer det lite dokumentasjon av denne prosessen ved arkivene til den tyske ledelsen på Bogstad, eller til den norske overkommandoen. Dette var på grunn av at denne aksjonen hovedsakelig ble ledet av et nydannet tysk organ under den allierte ledelsen, der de store minefeltene ofte gikk på tvers av nasjonale farvann. Det lille som eksisterer av arkivmateriale fra Bogstad, er et fåtall oppdateringer angående ryddede områder i Dagsmeldingene, som i dagsmeldingen for den 8. september, der det ble informert om at en del av Altafjorden hadde blitt ryddet for sjøminer.²³⁷ Det finnes heller ingen bokser fra ledelsen til marinen i DOBN-arkivet siden dette ikke var plassert i Norge. Det eksisterer derimot bokser til flere forskjellige avdelinger som lå på sone-nivået, men det er utenfor kildegrunnlaget for dette arbeidet. Dermed er det vanskelig å si noe om metoder eller utviklingen av dette arbeidet, og derfor kommer denne delen til å rette søkelys på når arbeidet startet og hvor mange som muligens arbeidet med minesveiping i Norge. Videre utforskning av sone-avdelingenes bokser i DOBN arkivet, og arkivmaterialet til de andre organisasjonene *German Mine Sweeping Administration* og den britiske *Royal Navy*, er nødvendig for å lage et helhetlig bilde av minesveiping.

Den tidligste instansen der minesveiping ble nevnt direkte, var i forbindelse med en oppdatering sendt til den allierte ledelsen angående evakueringen til reservatene i Trondheim sonen. En flotilje med minesveipere hadde blitt unntatt konsentreringen til leirene på grunn av at de fortsatt holdt på med ryddearbeidet etter alliert ordre.²³⁸ Dette viser at minesveiping begynte omtrent i tråd med det andre ryddearbeidet, og var godt i gang allerede i løpet av midten av mai 1945. I perioden etter dette finner vi sporadiske oppdateringer til den tyske ledelsen i form av dagsmeldinger, som ofte kom i form av eksemplet gitt i det forrige

---

²³⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0008/0001, Endergebnis des Minenräumens in allen Zonen (Außer Finnmark), 18. august 1945.

²³⁶ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, St. prp. Nr. 55 (1945 – 46) Om å sette ca. 7000 tyske krigsfanger i arbeid i skogen, 3. mai 1946.

²³⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0005/0002, Tagesmeldung, 8. september 1945.

²³⁸ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0004/0001, Fernschreiben Nr. 847, signert Übelhack, 26. mai 1945.

avsnittet. Det tidligste dokumentet fra den norske overkommandoens arkiv, er et dokument angående forberedelser til vinteren. Det blir nevnt at flere minesveipings-avdelinger hadde blitt repatriert eller var planlagt repatriert til Tyskland før vinteren ankom, og at det gjenværende minesveipingspersonellet ved bare Briesen leir i Stavern utgjorde 344 menn.²³⁹

Etter dette er det lite dokumentasjon angående minesveipingen i kildematerialet. Det var ikke før sent i 1946 at et nytt dokument som tar for seg dette arbeidet dukker opp. Dette var i forbindelse med domstolen i Nürnberg og muligheten for at Dönitz og Raeder kunne bli dømt for krigsforbrytelser. Disse var de tidligere lederne for Kriegsmarine under krigsårene. I et dokument sendt til alle ledelsene for de allierte marinene, var det store bekymringer for hvordan de tyske sjømannskapene ville reagere på eventuelle dommer mot deres tidligere ledere. Det ble spesielt nevnt at den tyske marinen hadde stor beundring for dem. Det var frykt for mulige opptøyer, sabotasje eller arbeidsstopp av tyskerne dersom de ble dømt, og det ble bedt om forslag til hvordan dette skulle håndteres.²⁴⁰ Det er ikke noe videre dokument som sier noe om hvilke beslutninger som ble tatt, eller om det var noe betydelig reaksjon fra tyske mannskap.

Det å forsøke å kartlegge hvor mange som holdt på med dette arbeidet i Norge, er noe vanskelig av de samme grunnene gitt over. Briesen leir var på ingen måte den eneste leiren for tidligere Kriegsmarine personell, og i lister over leirene er det ikke godt å si hvem som arbeidet med hva, hvilken funksjon visse leire hadde, eller hvilken tidligere Wehrmacht-gren leiren tilhørte. Det er bare ett dokument som oppgir et konkret tall over minesveipingspersonell i Norge. I en teleks sendt til den tyske ledelsen den 29. juni 1945, som et svar til en tidligere anmodning om marinepersonell for minerydding på land, ble det hevdet at de i marinen som hadde erfaring med minerydding, allerede arbeidet med det, men også at de ikke kunne gi ytterligere hjelp med det arbeidet, ettersom rundt 10 000 mann holdt på med minesveipingsoppgaver langs kysten.²⁴¹ Det er ingen måte å verifisere om dette tallet er nøyaktig eller ikke, siden det forblir det eneste estimat gitt på feltet.

Ammunisjonsdumping

---

²³⁹ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Report on the transfer of the entire navla base Stavern, 29. november 1945.

²⁴⁰ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Possibility of trouble amongst the ex-kriegsmarine personell particularly those in G.M/S.A, in the event of an adverse verdict being given against admirals Raeder and Doenitz by the international military tribunal, nuremberg., 17. september 1945.

²⁴¹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0005/0001, Teleks 853, 28. juni 1945.

Ammunisjonsdumping eller ammunisjonssenking beskriver arbeid der ammunisjon eller annet sprengstoff ble dumpet i havet av tyske fanger på ordre av allierte og norske myndigheter. I likhet med minesveiping er det begrenset med dokumenter i arkivet til Bogstad som tar for seg utbredelsen av dette arbeidet. Det var ikke på grunn av at de ikke falt under deres jurisdiksjon, men heller at dette var sett på som rutiner under ansvaret til sonekommandanten. På grunn av dette er det vanskelig å si noe om hvor mange som ble anvendt til dette arbeidet, siden i likhet med i avvæpningen og transporten av våpen til og fra jernbanene, ble det ikke laget noen nøyaktig oversikt over personell satt til arbeidet. Dette kan ha vært på grunn av at det ikke var krav til spesiell erfaring til å utføre arbeidet, eller at dette skjedde i samsvar med ryddearbeidet. De eneste rapportene angående ammunisjonsdumping som nådde ledelsen på Bogstad, var spesielle omstendigheter og rapporter angående ulykker og tap. Det nærmeste vi kommer til direkte tall rundt hvor mange som holdt på med ammunisjonsdumping, er i stortingsproposisjonen fra den 3. mai 1946, der det blir nevnt at 11 300 mann jobbet med ryddearbeid.²⁴² Problemet forblir det samme som med i mineryddingen, der det ikke er klargjort hvem som holdt på med hva.

Ammunisjonsdumping blir nevnt av Trond Risto Nilssen i *Falstad* (2021). Han beskriver den tidligste perioden som krevende og at tyskerne hadde ansvar for flere ødeleggelser i perioden. Han pekte til et par rapporter som hevdet «... at tyskerne ødela sitt eget utstyr og dumpet våpen og effekter i sjøen.» sammen med at «... det også ble dumpet bomber som kunnes ses fra kaia», og til slutt «at tyskerne sprengte sine egne landminer».²⁴³ På en side er det viktig å påpeke at Nilssen siterer HS (Hjemmestyrkene) arkivet i Trondheim. Det er uklart hvor mye norske myndigheter hadde kjennskap til hvilke ordrer som ble gitt mellom de allierte og tyske myndighetene, og det er en mulighet at disse hendelsene kom med samtykke fra de allierte. Hvis vi også tar i betraktning at tyskerne var forpliktet til å utføre ryddearbeid som en del av kapitulasjonsbestemmelsene fra dag 1, og at de hadde tillatelse til å sprengte miner dersom det ikke var en risiko for norsk eller alliert eiendom, må vi være forsiktige med å beskrive perioden eller tyskernes oppførsel basert på informasjonen gitt av HS uten større kontekst. På den andre siden viser dette at arbeidet med ammunisjonsdumping begynte med eller uten alliert samtykke allerede de første dagene etter kapitulasjonen. De siste dokumentene som nevner at ammunisjonsdumping fant sted, var i forbindelse med et brev til Utenriksdepartementet angående retningslinjene for lønn i 1947. Det blir nevnt at i

---

²⁴² AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, St. prp. Nr. 55 (1945 – 46) Om å sette ca. 7000 tyske krigsfanger i arbeid i skogen, 3. mai 1946.

²⁴³ Nilssen og Reitan, *Falstad* (Oslo: Scandinavian academic press, 2021), 168 – 169.

forbindelse med tilbakeholdelser av mineryddingspersonell i Nord-Norge sommeren 1946, utgjorde ammunisjonssenking en av arbeidsoppgavene de ble satt til, men det står ikke nevnt når de var ferdig med arbeidet eller når de ble repatriert til Tyskland.²⁴⁴ Dette underbygger at ammunisjonsdumping fant sted i tråd med ryddearbeidet, og at dette ble utført så lenge de utførte ryddearbeid i Norge.

Blant dokumentene som handlet om forhold tilknyttet ammunisjonsdumpingen i Norge, er mange av disse i tilknytning til en ulykke som fant sted ved havnen i Oslo den 19. august 1945. Grunnen for ulykken forblir noe uklart. En rapport til den tyske kommandanten for Oslo-sonen den 19. august, nevner at en mulig grunn var at arbeiderne hadde blitt distraheret og kastet eller ved et uhell mistet en mine eller ammunisjon på kaia, som spredde seg til mer sprengstoff og resulterte i ulykken.²⁴⁵ Denne historien bestrides av en annen rapport sendt til Bogstad den 25. august, der forfatteren sier at anklagen fra den 19. august om at arbeiderne hadde vist uaktsomhet ikke var riktig og ikke basert i fakta.²⁴⁶ Forfatteren gir ingen alternativ forklaring på hva som fant sted, og det har ikke blitt funnet noen endelig rapport om hendelsen. De skadde ble sendt til nærliggende norske og britiske sykehus. I en oversikt over tap fra den 22. august, var det samlet sett 126 ofre etter hendelsen. Blant disse var 97 skadde ved sykehusene, 10 døde ved sykehusene, 9 der tilstanden forble ukjent, og 8 uidentifiserte lik under kranen på kaien.²⁴⁷ Denne ulykken viser risikoen krigsfangene ble utsatt for i arbeidet med å destruere kampstoff.

Sivilt arbeid

Det var ikke bare for farlig arbeid de allierte myndighetene og senere norske myndighetene tok i bruk tysk arbeidskraft. Det var mange blant tyskerne som hadde lang utdanning innenfor fagfelt som var sjeldne å finne i Norge, sammen med arbeidserfaring fra krigsårene, som kom norske myndigheter til gode i etterkrigsperioden. Fangene måtte opprettholde flere tjenester innenfor egne leire, og det ble gjort mye for å sørge for at potensialet for tysk arbeidskraft ble tatt i bruk mens de befant seg i landet. I forbindelse med denne oppgaven har det blitt valgt å plassere disse formene for arbeid under begrepet *sivilt arbeid*. *Sivilt arbeid* i denne konteksten betyr arbeid som ikke kommer med en betydelig risiko for liv og helse, og er arbeid som

---

²⁴⁴ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Tyske krigsfanger tilgodehavender i Norge, 20. september 1945.

²⁴⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0003, Explosionsunglück am 17.8.1945 im Hafen Oslo, 19. August 1945.

²⁴⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0003, Explosionsunglück am 17.8.1945, Hans Hartmann, 25. august 1945.

²⁴⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0003/0003, Letzte Meldung des All.Zonenbefh. Oslo über deutsche Verluste beim Explosionsunglück im Osloer Hafen, 22. august 1945.

sivile borgere også var i stand til å utføre. På grunn av at dette arbeidets natur, var de fleste tilfellene av sivilt arbeid ikke like oppfulgt som de farlige formene for arbeid; Sivilt arbeid ble utført i stor grad lokalt på leir-nivået mellom lokale myndigheter og individer. Det er bare et par tilfeller der sivilt arbeid ble planlagt fra overkommandoen, stortinget og den tyske ledelsen. På grunn av dette eksisterer det lite statistikk eller rapporter angående utbredelsen av tyskernes rolle i det sivile arbeidsmarkedet, med få unntak. Fokuset kommer heller til å ligge på å undersøke *hvordan* tyske fanger deltok i det norske arbeidsmarkedet og den mulige utbredelsen av dem i de forskjellige sektorene. Dette delkapittelet er delt opp mellom sivile arbeidsformer gjort under de allierte, og de som ble gjennomført på vegne av norske myndigheter. Dette er fordi bruken av tyskerne til annet rydderelatert arbeid under norsk oversyn, er preget av tidligere planer om utbredelsen og antallet satt til det arbeidet.

Jordbruket

I de nasjonale historiografiene rundt de tyske krigsfangene i Vest-Europa, har tyskernes rolle i jordbruket vært et av de sentrale emnene. Spesielt Frankrike, Storbritannia og USA hadde stor etterspørsel for arbeidskraft, og millioner av tyskere i perioden etter krigen befant seg på åkrene mens de var i fangenskap. På liknende måte nevner også Nilssen at det var stor etterspørsel etter arbeidskraft i det norske jordbruket og at tyskere var tilgjengelige til å utføre dette arbeidet dersom de allierte innvilget det.²⁴⁸ Hovedproblemet som reflekteres både i den norske litteraturen, sammen med DOBNs- og den norske overkommandoens arkiver, er at det ikke har blitt oppdaget noen helhetlig oversikt over hvor mange tyskere deltok i jordbruket, eller statistikk relatert til innvirkningen av tysk arbeidskraft. I motsetning til for eksempel Frankrike, der bønder ble anmodet om å be om å bli tilsendt krigsfanger fra statlige myndigheter, var det ikke noe organisert system for dette i Norge. Dette var blant annet fordi det var betydelige forskjeller mellom krigsfangene i Norge, i motsetning resten av Europa.

Det faktum at de tyske krigsfangene var organisert under en egen militærorganisasjon ledet av tyskere, medførte at både allierte og senere norske myndigheter ikke hadde like lett for å sette opp liknende apparat som i Frankrike. En annen mulig faktor var også selve befolkningen og konsentreringen av de tyske soldatene i Norge. Leirene var spredt jevnt utover hele Norge og det var ikke langt en bonde måtte reise for å komme i kontakt med en, sammen med det var aldri sendt ytterlige fanger fra Europa til Norge. Dette var i motsetning til Frankrike og Storbritannia, der det ble overført fanger til disse landene flere ganger etter freden nettopp for

---

²⁴⁸ Nilssen og Reitan, *Falstad* (Oslo: Scandinavian academic press, 2021), 168.

å ta dem i bruk som arbeidskraft. Dette medførte at de nasjonale myndighetene i stor grad kontrollerte bevegelsen av fangene fra Tyskland, og de som allerede befant seg i Frankrike var allerede organisert sentralt i POW-leire under franske myndigheter.

Det har bare blitt oppdaget ett dokument i DOBNs arkiver som nevner omstendigheter rundt tyskernes involvering i Jordbruket. I en ordre gitt til kommandanten av Wehrmacht i Norge av Lt. Colonel Hooper den 22. mai 1945, blir det sagt at bønder i nærliggende områder til de tyske leirene hadde tillatelse til å oppsøke dem direkte for å spørre om assistanse med traktorer og hester av de tyske styrkene under høst- og vårmånedene, sammen med nødvendig mannskap til å ta i bruk utstyret. Det ble videre krevd at de tyske kommandantene skulle gi assistanse i hvert tilfelle, dersom dette ikke gikk utover andre ordre gitt av de allierte.²⁴⁹ Det sentrale denne ordren viser oss, er at tyskerne var så å si fritt tilgjengelig for bønder over hele landet allerede fra midten av mai, men også at det er sannsynlig at tilbudet tatt hyppig i bruk. Ordren underbygger også at det kanskje er umulig å virkelig kartlegge utbredelsen av tyskernes rolle i det norske landbruket, siden prosessen beskrives som relativt uhøytidelig og det ikke er kjent om det ble dokumentert hver gang tyskerne bevilget hjelp til norske bønder. Ingen slik dokumentasjon har blitt funnet i verken overkommandoens arkiver eller i boksene relatert til driften av Bogstad leir.

Leirarbeid- og annet arbeid under alliert oversyn

Ikke alt av arbeid fangene utførte var på bestilling eller ordre av norske eller allierte myndigheter. Innenfor hver leir var det nødvendig med fasiliteter for driften av leiren, og for å forsyne fangene med diverse tilbud for å opprettholde standard og moral. Dette kunne være blant annet kokker, skomakere, mekanikere, og sanitetspersonell. Det har ikke blitt funnet noen oversikt over hvor mange tyskere som holdt på med arbeid innenfor leirgrensene under alliert oversyn, eller hvilke fasiliteter som eksisterte ved hver leir. I forbindelse med overføringen av arbeidspersonell til arbeid i skogen, blir det hevdet i en proposisjon til stortinget at 10 300 mann holdt på med leir-relaterte oppgaver, av en total mengde på 33 200.²⁵⁰

Det var ingen standardisering i hvordan leirene var utstyrt. Noen var designerte med lasarett, mens andre var ikke store nok til å ha mer enn de grunnleggende tjenestene. Disse

---

²⁴⁹ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Agricultural Aid, til Bogstad fra Hooper, 22. mai 1945.

²⁵⁰ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, St. prp. Nr. 55 (1945 – 46) Om å sette ca. 7000 tyske krigsfanger i arbeid i skogen, 3. mai 1946.

forskjellene blir poengtert i forbindelse med overføringen av krigsfangene til Justisdepartementet. I et dokument fra den 3. mai 1947, ble det argumentert for at de gjenværende fangene, vitnene og krigsforbrytere skulle konsentreres i leir Schwarzenborn, på grunn av at den var i ypperlig stand og var utstyrt med sykehusutstyr.²⁵¹ Det forblir vanskelig å gi noen estimat på hvor mange fanger som holdt på med oppgaver relatert til vedlikehold av leirene og andre administrative funksjoner totalt under hele perioden.

I perioden den britisk-allierte ekspedisjonsstyrken hadde ansvar for krigsfangene, ble de anvendt for flere oppgaver som bare blir nevnt i kildematerialet. Dette er arbeidsformer som ikke ble kartlagt av noen av myndighetene, og tilsynelatende ble oppfattet som rutinemessige arbeidsoppgaver som ikke krevde detaljert rapportering til ledelsen. Dette var blant annet som arbeidskraft i det logistiske nettverket til både de allierte og norske myndighetene. Et eksempel på dette var det som ble presentert i kapittel 3 i forbindelse med avvæpningen, der fangene hadde som oppgave å transportere våpnene vekk fra leirene, i tillegg til å laste av og på togene og lastebilene. På liknende måte blir det presentert i et dokument relatert til transport av strå den 12. juli 1945 at de skulle utføre de samme oppgavene.²⁵² I et dokument angående frakten av tyske pasienter med tog til Sverige, skulle tyske myndigheter ordne 2 kokker, 5 sanitetspersonell, 1 sanitets offiser, og 2 til fysisk arbeid. Etter at toget hadde lastet av pasientene i Sverige, skulle det tyske personalet bli med toget tilbake til Norge.²⁵³ Hva disse eksemplene viser er at tyske fanger spilte en sentral rolle i forsyningsnettverket i Norge i perioden etter freden, men at dette er vanskelig å kartlegge siden utbredelsen av dette ikke var rapportert inn til ledelsen på Bogstad. Dette gjaldt også etter at nordmennene tok over, siden det også blir nevnt i Stortingsproposisjonen fra den 3. mai 1946 at en betydelig andel tyskere holdt på med veiarbeid.²⁵⁴

Overgangen til et norsk oversyn: Skogbruk

Etter at ansvaret for den tyske krigsfangeorganisasjonen ble overført til norske myndigheter, ble bruken av tyske krigsfanger i arbeid langt mer preget av konkrete planer. Dette kom av at forslag måtte gjennom Stortinget, eller i det minste de respektive departementene, på grunn av spørsmål og utforming av lønn for arbeidet, og de mulige følgene av å holde tilbake fanger

---

²⁵¹ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Overføring av tyske krigsfanger, krigsforbrytere, vidner m.v. til Justisdepartementet, fra Forsvarsdepartementet til Justisdepartementet, 3. mai 1947.

²⁵² AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0002, Versand von Futtermitteln, til Bogstad fra Hooper, 12. juli 1945

²⁵³ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0001, Evakuering deutscher Patienten nach Schweden, til Bogstad fra Hooper, 7. september 1945.

²⁵⁴ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, St. prp. Nr. 55 (1945 – 46) Om å sette ca. 7000 tyske krigsfanger i arbeid i skogen 3. mai 1946.

lenge for å utføre disse oppgavene. En av de i prosent største arbeidsinnsatsene som ble gjennomført i perioden krigsfangene befant seg i Norge, var når den norske overkommandoen og staten vedtok å sende tyskerne til skogen for å hogge tømmer. Tømmerhogging og annet skogsarbeid var ikke på noen måte nytt. I forbindelse med en liste over ordre fra en av de allierte sone-kommandantene den 31. august og 1. september, finner vi blant annet at det ble gitt tillatelse til leir-kommandantene å samle tømmer fra nærliggende områder til brennstoff.²⁵⁵ Det som var annerledes med innsatsen i 1946, er at arbeidet ble startet for å plassere tyskerne i arbeid, og på grunn av forsyningsmangler eller forpliktelser knyttet til kapitulasjonen.

Den 20. mars 1946 kommer det et skriv til Forsvarets Overkommando at den norske regjering hadde besluttet at tyske krigsfanger skulle settes til arbeid i skogen og på anlegg. Dette kom etter et forslag gitt av et utvalgt oppnevnt av Forsvarsdepartementet.²⁵⁶ Fangene skulle få arbeide under friere vilkår, samtidig som det ble ønskelig å minimere utgifter i tilknytning til krigsfangene. Det ble hevdet at det var stor mangel på arbeidskraft i skogsbruket, og at fangene kunne bli brukt som produktiv arbeidskraft i denne sektoren. Dette skulle ikke gå på bekostning av norske arbeidere og næringer. Samtidig skulle krigsfanger som i nær fremtid var satt opp for repatriering, ikke plasseres i arbeid i skogen, der dette ble sett på som uproduktivt og bortkastet tid.

I den originale planen fra den 5. mars, var det satt av ca. 6 570 menn til dette arbeidet, av den totale fangebefolkningen på 35 312.²⁵⁷ Dette endret seg til 7000 når det ble lagt frem til Stortinget.²⁵⁸ Plasseringen og bruken av tyskere til arbeid i skogen representerer en endring fra tidligere praksis. Tidligere hadde krigsfangene hovedsakelig blitt tatt i bruk i sektorer relatert til forsyningen av de forskjellige militære organisasjonene, eller som en del av ryddearbeidet. Dette er første gang tyskerne ble satt i arbeid der den sentrale motivasjonen som ble gitt var at det var økonomisk å anvende krigsfangene til dette arbeidet mens de befant seg i landet. Deres rolle i jordbruket kan fremstilles på en liknende måte, men selv her var det deres *redskaper og kjøretøy* som stod sentralt, ikke direkte deres arbeidskraft.

---

²⁵⁵ AV/RA-RAFA2197/D/DA/L0009/0001, Arbeitskommandos 28/ZB/151, del av et større dokument med flere ordrer, 1. september 1945.

²⁵⁶ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Overføring av tyske krigsfanger til skogs- og anleggsarbeid, Forsvarets overkommando, 20. mars 1946.

²⁵⁷ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Bruk av tyske og Østerrikske fanger og displaced persons til arbeid i Norge, til Forsvarsdepartementet signert Tobiesen og Eriksen, 5. mars 1946.

²⁵⁸ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, St. prp. Nr. 55 (1945 – 46) Om å sette ca. 7000 tyske krigsfanger i arbeid i skogen, 3. mai 1946.

Spesialister/Eksperter og opplæring av nordmenn

Etter mange år i krig omfattet den tyske krigsmakten mange individer som hadde brede fagkunnskaper og ekspertise som kunne komme det norske samfunnet til nytte. Norske myndigheter var raskt ute med å identifisere disse, og strakk seg langt for å sørge for at disse skulle få bli i landet lenge nok til at de kunne lære opp nordmenn i deres fagfelt. I et dokument sendt til forsvarsstaben av Sjøforsvaret blir eksperter og instruktører listet opp som to egne kategorier av frosset personell.²⁵⁹

Mot slutten av kapittel 3 ble historien rundt Hans Detlef Neve presentert. Han var blant disse ekspertene som fikk oppdrag i å lære opp nordmenn i et fagfelt, i dette tilfellet i å bli dieselspesialister. Liknende historier har overlevd i den norske overkommandoens arkiver, og de illustrerer godt at dette inkluderte alle fagfelt som kunne relatere seg til krigføring, men som også kunne ha en sivil applikasjon. I et brev sendt til Forsvarets Overkommando den 16. april 1946, ble det anmodet om å holde tilbake en tysk radarspesialist med navnet Rudi Birkner. Det var ønskelig å holde ham i Norge en stund lenger, men han var satt opp for hjemsendelse allerede mai, og det ble spurt om han kunne holdes tilbake minst til han hadde blitt eksaminert av en norsk major.²⁶⁰ Liknende er også historien rundt en Major Eberhardt (fornavn ikke nevnt). Han var den tidligere taktiske lederen for tyskernes utdannelsesleir på Jørstadmoen, og hadde spesielle erfaringer innen geriljatakikk, kamp i skog, og i mørke. Han hadde også skrevet flere bøker om emnet. I et brev sendt til forsvarsstaben den 10. juni 1947 ble det foreslått av Generalinspektøren at Eberhardt skulle bli i Norge til han hadde skrevet ned sine erfaringer, som kunne være til nytte for det norske militæret. Det ble hevdet at Eberhardt selv ikke hadde noen motsetninger mot å bli i Norge for å utføre arbeidet.²⁶¹

Hvor mange som ble holdt tilbake eller ble hyret inn for deres ekspertise og for å lære opp nordmenn, er det vanskelig å gi noen konkrete tall på. I et dokument sendt til Forsvarets Overkommando den 28. november 1945 blir det skrevet at 100 ammunisjonsspesialister fikk forlenget sitt opphold til ryddearbeidet var ferdig.²⁶² Hvis vi bare retter søkelyset mot bruken av eksperter ikke assosiert med ryddearbeidet, er det vanskelig å komme med noen konkrete

---

²⁵⁹ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Sak nr. 101.4 – «Frosset» tysk personell i Norge, 9. november 1945.

²⁶⁰ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Tysk radarspesialist, ob.gefr. Rudi Birkner, signert I. Engelsen, 16. april 1946.

²⁶¹ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Utnyttelse av tyske erfaringer med hensyn til geriljatakikk, kamp i skog og kamp i mørke, signert K. Steinum, 10. juni 1947.

²⁶² AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Ödeleggelse av farlig tysk ammunisjon i Norge, signert Jens Chr. Hauge, 28. november 1945.

tall. Ut ifra alle de individuelle tilfellene sammenlagt og inntrykket fra arkivboksene relatert til temaet, snakker vi om i underkant et par hundre individer etter 1945.

Ryddingen og gjenoppbyggingen av Finnmark

De tyske krigsfangenes rolle i ryddingen og gjenoppbyggingen av Finnmark var preget av to sentrale arbeidsinnsatser som fant sted utover hele 1945, og dette arbeidet varte minst til mai 1946. I et dokument sendt til Forsvarets Overkommando den 18. august 1945, blir mye av prosessen med å planlegge dette arbeidet belyst. Ikke lenge etter kapitulasjonen av den tyske makten var et faktum, hadde Distriktskommando Finnmark (DKF) umiddelbart lagt frem et krav på 10 000 tyske krigsfanger for å gjennomføre oppryddingsarbeid og minerydding i Finnmark. Mineryddingen ble satt i gang i fylket den 26. juni, der denne første innsatsen involverte 500 fanger og angikk minelagte områder i Vest-Finnmark med fokus rundt bebygde strøk.²⁶³ Mineryddingen ble utvidet østover den 22. juli 1945, men dette måtte skje i samband med den lokale russiske okkupasjonsmakten.²⁶⁴

I en teleks sendt av den tyske sone-kommandanten i Tromsø til hovedkvarteret på Bogstad den 3. august 1945, blir planene rundt den største arbeidsinnsatsen i Finnmark lagt frem. 7000 tyske krigsfanger hadde blitt allokert til å bli sendt inn til fylket for ryddearbeid, minerydding og gjenoppbygning av veinettet. Disse krigsfangene skulle falle under DKF sin myndighet. De var de eneste med myndighet over krigsfangene mens de befant seg i fylket, men de kunne spørre om rådgivere og assistanse fra Tromsø-sonen. Britiske offiserer hadde ikke lov til å gå lengre øst enn Banak.²⁶⁵ I en annen teleks fra den 3. blir det formidlet at fangene skulle bestå av to grupper, de med tilhørighet til den sovjetiske okkupasjonssonen i Tyskland og frivillige.²⁶⁶ Ikke-tyskere kunne ikke si seg frivillig til arbeid i Finnmark.²⁶⁷ Den endelige fristen for når arbeidet var planlagt ferdig ifølge planen fra den 3. august, var den 15. oktober 1945.

Det har ikke blitt funnet noe dokument som gir oversikt over perioden tyskerne befant seg i fylket, eller dokumenter som inneholder tall over mineryddingsarbeidet, inkludert skader og dødsfall tilknyttet til dette. I boken «*Minerydding i Finnmark*» forteller Osmund Dorenfeldt

---

²⁶³ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Vedr anvendelse av tyske krigsfanger til minerydding og oppryddingsarbeider i Finnmark, til Forsvarets overkommando, 18. august 1945.

²⁶⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0006/0002, Mine clearing in Finnmark, til AMJC fra Hess, 22. juli 1945.

²⁶⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0001, Teleks 2618, til Bogstad fra den tyske sonekommandanten i Tromsøsonen, 3. august 1945.

²⁶⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0001, Teleks 2593, til Bogstad, 3. august 1945.

²⁶⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0001/0001, Teleks 2210, signert Speisebecher, 25. juli 1945.

Jensen om sine erfaringer som kontrollør for minerydding i Hammerfestområdet. I boken forteller Jensen at 12 000 miner hadde blitt gravd opp bare i Hammerfestområdet, der 2000 befant seg på en liten øy utenfor Hammerfest.²⁶⁸ Dette var bare under sommermånedene i 1945 mens Jensen var til stede. Ut ifra hans erfaringer med Finnmarks lange kyst og frontlinjen med Russland, snakker vi om et fylke der det var mulig for størst utplassering av miner sammenliknet med de andre landsdelene. Dette arbeidet har ikke kommet med i noen oversikt verken fra tyskernes hovedkvarter på DOBN eller hos den norske overkommandoen.

I likhet med de andre områdene er det uklart hvor lenge mineryddingen holdt på i Finnmark. I et dokument sendt til Forsvarsdepartementet den 6. mai 1946, ble det anmodet om å sende en gruppe tyskere for å gjennomføre minerydding og ammunisjonsdumping i Finnmark, og det nevnes at det allerede forsynes tyskere i fylket.²⁶⁹ Ut ifra dette kan vi si med noe trygghet at mineryddingen holdt på minst ut sommeren 1946 i fylket. Lenger enn dette forblir spekulasjon. Det er også uklart om tyskernes rolle i gjenoppbygningen av fylket var ferdig den 15. oktober etter den originale planen. Uansett om de ble ferdig med arbeidet ble det bestemt at 5000 av de som arbeidet i Finnmark skulle repatrieres fra Tromsø for å ikke forstyrre disponeringen av skip i nordlige Norge, spesielt før vinteren.²⁷⁰

Hvor mange tyskere som døde eller ble skadd i forbindelse med arbeidet i Finnmark, forblir som nevnt vanskelig å si noe om, da denne statistikken ikke har kommet med i oversiktene gitt av DOBN. De oversiktene som ble presentert i underkapittelet angående minerydding refererer til dødsfall og skader i de tyske sonene, men om Finnmark ble inkludert i disse oversiktene er ukjent, da fylket ikke falt under noen av de tyske sonene. Jenssen forteller om to hendelser der han var vitne til tyske dødsfall under mineryddingen. Et tilfelle som involverte en underoffiser som hadde fått «blåst av halve hodet» ved et korrodert minefelt, og et annet tilfellet der en gummibåt med to tyskere og en norsk vakt hadde fraktet sprengstoff på en usikker måte som resulterte i at båten eksploderte.²⁷¹ Dette viser at i Hammerfestområde der Jenssen var stasjonert, var han vitne til 3 dødsfall bare i sommermånedene i 1945. Hvor mange det gjelder for hele fylket under hele perioden er det ikke grunnlag for å spekulere om.

---

²⁶⁸ Jenssen, *Minerydding i Finnmark* (Melhus: Snøfugl), 69.

²⁶⁹ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Tyskere til arbeidsinnsats i Finnmark, til Forsvarsdepartementet, 6. mai 1946.

²⁷⁰ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, Tysk arbeidskraft. Opprydding i Finnmark, 2. oktober 1945.

²⁷¹ Jenssen, *Minerydding i Finnmark* (Melhus: Snøfugl), 73 – 75.

Konklusjon

De tyske krigsfangene ble anvendt til et vidt spekter av arbeidsoppgaver på grunnlag av mange forskjellige behov og motivasjoner av den allierte ekspedisjonsstyrken i Norge og norske myndigheter. Fra ryddearbeidet i form av minerydding, ammunisjonsdumping, og minesveiping utover hele 1945, til produktivt arbeid og utdanning av personell for den norske staten utover 1946 og 1947. Det er vanskelig å si noe om det totale antallet av tyskere som arbeidet mens de befant seg i Norge, da mange fanger ble repatriert etter at deres oppgaver var fullførte, og det forventes at individer ble satt til flere oppgaver jo lenger de befant seg i landet. Hvis vi forholder oss strengt til sommeren 1945, snakker vi om rundt 30-40 000 individer som holdt på med arbeid innenfor minerydding, minesveiping, ammunisjonsdumping og i Finnmark. Siden dette er den eneste perioden der slike oversikter har blitt produsert, og konkrete ordre gitt angående antall allokerte til det arbeidet, er det umulig å beregne allokeringen av arbeidskraft nøyaktig på alle sektorene tyskerne befant seg. Det antydes at en betydelig andel holdt på med vedlikehold og forsyning av de mange tyske leirene i landet. I tillegg forble mye arbeid udokumentert, som blant annet tyskernes involvering i det norske jordbruket. Hvor mange krigsfanger som døde i forbindelse med arbeidet som ble utført, har vært noe vanskelig å beregne konkret. Hvis vi tar i betraktning tallene gitt i forbindelse med arbeidsformene som har stått i fokus i dette kapitlet, var det sammenlagt 209 dødsfall. 18 i forbindelse med eksplosjonen på Oslo havn, 3 basert på Jenssen erfaringer i Finnmark, og 188 i forbindelse med mineryddingen i sonene. Det er viktig å fremheve at dette representerer det mest konservative estimatet, da disse oversiktene og hendelsene fant sted sommeren 1945.

Kapittel 5: Legitimeringer og begrunnelser

Allierte legitimeringer for dannelsen av DOBN/WBHN og bruken av tyskere i farlig arbeid.

Når den allierte ledelsen gikk inn for å danne den tyske krigsfangeorganisasjonen i kjølvannet av kapitulasjonen til de tyske styrkene i mai 1945, ble dette begrunnet med hovedsakelig to argumenter. Disse ble presentert i kapittel 1 sammen med den juridiske diskusjonen for krigsfange-begrepet. Den første begrunnelsen var de alliertes mulighet til å forsyne mat til den tyske fangepopulasjonen tilsvarende det som var krevd etter Genèvekonvensjonene og Haag-traktaten. Den andre begrunnelsen var utfordringer med å mobilisere ytterligere allierte styrker til å administrere og forsyne de mange tyske forlegningene. Ut ifra dette er det to spørsmål som må drøftes og vurderes. Det første spørsmålet er hvordan matsituasjonen var for de tyske styrkene og hvordan dette ble organisert av de ulike involverte myndighetene. Det andre spørsmålet handler om det faktisk var umulig å samle en større styrke til å administrere fangene på liknende måte som fant sted i de andre allierte landene, som blant annet administrasjonen av tyskere tatt før V-E Day i Europa. Ut ifra dette skal det vurderes om begrunnelsene de allierte nevnte i forbindelse med opprettelsen av denne organisasjonen i Norge, forblir legitime basert på hvordan forholdene faktisk var og utviklet seg.

På liknende måte er det også nødvendig å undersøke begrunnelsene gitt av både allierte og senere norske myndigheter, for anvendelsen av tyske internerte og senere krigsfanger til farlig arbeid, der spesielt minerydding, minesveiping, og ammunisjonsdumping er arbeidsformer som ble utført av tyskere under deres tilstedeværelse i Norge. I kapittel fire ble tyskernes rolle i den norske arbeidssfæren presentert. Bruken av krigsfanger til det som kan klassifiseres som farlig arbeid er dekket av både Haag-traktaten og senere Genèvekonvensjonene, der det ikke var lovlig å anvende fanger til arbeid som falt under kategorien *farlig arbeid*. Ut ifra dette er det noen viktige spørsmål som bør stilles. Hva sier krigskonvensjonene nøyaktig angående bruken av krigsfanger til farlig arbeid, og hvordan faller arbeidet som ble utført i Norge under dette? Hvordan forholdt den allierte og senere norske ledelsen seg til disse konvensjonene? Et annet interessant fenomen som kommer til og undersøkes i forbindelse med tyskernes arbeidsinnsats, er om de mottok lønn eller kompensasjon for utført arbeid, og hvis så, hva slags kompensasjon og eventuelt hvor høy lønn.

I dette kapittelet skal det presenteres og drøftes hvordan den tyske krigsmakten forsynte krigsfangene, samt hvordan det norsk-allierte styrkeforholdet var de første månedene etter freden. Deretter skal det undersøkes om det fant sted noen dialog angående begrunnelser for å

ta i bruk tyskerne til farlig arbeid, og eventuelt om fangene ble kompensert for arbeidet de ble satt til. Hovedformålet blir da å vurdere om begrunnelsene gitt av de allierte for deres veivalg i perioden etter krigen kommer frem som legitime og forsvarlige i samtiden og ettertiden.

Var WBHN/DOBN nødvendig i etterkrigstiden? Rasjonering og styrkeforhold.

I notatet produsert av Major-General Graham den 6. desember 1945, i forbindelse med den norske overtakelsen av de tyske styrkene, presenterte Graham hvorfor de allierte hadde bestemt seg for å ta i bruk det alternative krigsfange-begrepet i behandlingen av krigsfangene i Norge. Dette la grunnlaget for at 20. Gebirgsarmee skulle fortsette som den administrative organisasjonen for de tidligere tyske styrkene.

*.... Under the Geneva convention, Prisoners of War have certain rights, and the Holding power has certain responsibilities which we have not intended to grant and had not the forces to carry out. Briefly the effect, had they been Prisoners of War, would have been that Allied Camp Commandants and Administrative staffs would have had to be appointed to command each camp occupied by Germans and also no alternation could have been made to the scale of rations allowed. Under the circumstances, therefore it was necessary and more economical that the Germans should continue under their own discipline and administration, supervised by allied HQs.*²⁷²

Sitatet i seg selv indikerer at dette var en beslutning de allierte allerede hadde gjort før de var kjente med de lokale forholdene for de tyske styrkene i Norge, noe som blir underbygget av at beslutningen om å anvende en alternativ definisjon ble gjort før selve kapitulasjonen av de tyske styrkene i Europa. Graham forsøker å begrunne definisjonsendringen basert på matforsyningen, muligheten til å endre rasjoneringen, og personellmangler i sammenheng med administrasjonen av de tyske fangene. Dette kommer frem som lite troverdig, blant annet på grunn av at dette var en beslutning gjort helt uavhengig av situasjonen i Norge, men heller basert på krigføringen som fant sted i Tyskland før kapitulasjonen. De allierte hadde heller ikke noe grunnlag for å spekulere om hvor mye mat de tyske styrkene hadde til rådighet i Norge før kapitulasjonen, heller ikke hvor mange forlegninger tyskerne befant seg i, eller hvor mange tyske soldater og sivile det faktisk var i landet ved freden. Basert på dette kunne de heller ikke ha noe kjennskap til hvor mange allierte tropper som muligens måtte mobiliseres

---

²⁷² AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Retningslinjer for behandling av Tyskere i Norge, vedlagt skriv av General Graham til sjefen for HOK om ovennevnte sak, 5. desember 1945.

for å administrere tyskerne som befant seg i Norge ved freden. Det er også et spørsmål om denne omgåelsen av de internasjonale traktatene som Graham innrømmer, var av en reell logistisk nødvendighet, ettersom ordene som anvendes for å legitimere denne endringen var at det var *nødvendig og mer økonomisk*.²⁷³ Om det var nødvendig i seg selv skal drøftes nedenfor, men det er vanskelig å akseptere et økonomisk argument for fjerningen av traktatfestet beskyttelse av sårbare individer, der hele poenget er at disse hadde visse grunnleggende rettigheter som ikke skulle tilsidesettes av vertsnasjonen.

Forsyningen av WBHN/DOBN

Forsyningen av mat til krigsfangene var i mai og begynnelsen av juni organisert etter en fast rate per hode. Hver tysker fikk hver uke 1728 gram med brød, 32 gram med smør og fett daglig, 500 gram med kjøtt i uken, 5,2 kg med poteter i uken, 9 gram kaffe daglig, 400 gram med syltetøy i måneden, 100/120 gram grønnsaker på boks 20 ganger i måneden, og 13 gram salt daglig. Dette var en reduisering av rasjoneringsraten, som kom etter at den allierte ledelsen den 14. juni 1945 klaget på at de tyske kommandantene i leirene brukte opp sine matlagre raskere enn hva som hadde blitt planlagt ved kapitulasjonen. Det var i de alliertes mening at forekomstene av mat som var i besittelse av Wehrmacht ved freden skulle være tilstrekkelige til å forsyne fangene så lenge de befant seg i Norge, og at denne rasjoneringsplanen var *praktisk* (ikke urimelig). Det ble advart at dersom den tyske makten gikk tom for mat, kunne de ikke regne med forsyninger av de allierte, og det ble hevdet at det ikke var kapasitet i den internasjonale skipsfarten til å frakte matforsyninger til Norge.²⁷⁴

Denne nye rasjneringen falt under det som ble kalt «G-skalaen», og utgjorde en nedgang på en tredjedel av tidligere kaloriinntak. I et dokument fra den 17. juni angående den nye rasjneringen, poengterte tyske myndigheter at det var store regionale forskjeller i lagerbeholdningen av matvarer, der det blant annet ikke var tilstrekkelig med poteter i de nordlige områdene for å etterkomme den nye rasjneringsplanen. Den nedsatte rasjneringen kom også med en risiko for underernæring siden mange fanger befant seg i telt og holdt på med fysiske aktiviteter og arbeid. For å unngå komplikasjoner ble det anmodet om å gi mer mat og forsyninger til fanger som falt under disse to kategoriene.²⁷⁵

---

²⁷³ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Retningslinjer for behandling av Tyskere i Norge, vedlagt skriv av General Graham til sjefen for HOK om ovennevnte sak, 5. desember 1945.

²⁷⁴ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0002, Scales of German Rations, til Bogstad fra AMJC, 14. juni 1945.

²⁷⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0004/0001, Ration Scale for the German Wehrmacht, til AMJC fra Hess, 17. juni 1945.

Det var ikke før den 1. oktober 1945 at krigsfanger som holdt på med tyngre arbeid formelt fikk egne rasjoneringsseter. Rasjoneringen ble delt inn i 3 kategorier. Dette var skala A, B, og C. Skala A gjaldt tyskere som befant seg i reservatene som utførte ikke-krevende arbeid. Skala B gjaldt de som utførte hardere arbeid, men som befant seg i nærheten av reservatene. Skala C gjaldt de fangene som holdt på med tungt og farlig arbeid i krevende områder (ofte utenfor reservatene). Forskjellen mellom kategoriene var hovedsakelig i form av kjøtt, fett, karbohydrater (brød, ris etc.), fisk, og tobakks-produkter. Mengdeforskjellen i disse varene varierte i skalaene mellom 15-100% basert på varen, for eksempel var forskjellen mellom fisk fra 40g (A) til 80g (C), og brød var fra 400 g (A) til 500 g (C). Skala A var alltid minst, og skala C var alltid størst, mens B befant seg et sted imellom.²⁷⁶

På én side kommer det frem som forståelig at de allierte reduserte rasjoneringen dersom det faktisk ikke var mulig å frakte tilstrekkelig forsyninger til landet, og hvis det var slik at det faktisk var nok mat i leirene til å forsyne tyskerne så lenge de var i landet, uten å måtte utføre storskala omorganisering av matforsyningen eller mobilisere skip som allerede var bundet opp til å forsyne andre deler av kontinentet. På den andre siden faller denne forklaringen fra hverandre i det øyeblikket de allierte beordret tyskerne til å forsyne andre grupper enn sin egen. Den 30. mai 1945 fikk alle de tyske sonekommandantene ordre av Lt-Col Hooper om å forsyne 30 dager med mat til alle leire som inneholdt sovjetiske borgere og tidligere allierte POWs.²⁷⁷ Dette er på tross av at Hooper selv bare 14 dager senere hevdet at de tyske matlagene var beregnet til å være tilstrekkelig til å forsyne de tyske styrkene så lenge de befant seg i Norge dersom de fulgte streng rasjoneringsregulering. Dette viser at tyskerne selv med sine begrensede matlagre, ble nedprioritert og fikk som oppgave å forsyne andre grupperinger i landet, selv om disse ikke lenger var under den tyske militære myndigheten. Den allierte påstanden angående skipsfarten, og tilgjengeligheten av den for forsyning av Norge burde også bli ytterligere utforsket. Repatrieringen av de tyske fangene begynte allerede i juli og dette tok i bruk mange skip, og disse må ha hatt kapasitet til å frakte varer til Norge som en del av returen fra de tyske havnene. Basert på alt dette blir påstanden om at det var en nødvendighet å sette ned rasjoneringsreguleringen noe mer tvilsom. Dette i seg selv kan utgjøre grunnlaget for et helt eget forskningsarbeid.

---

²⁷⁶ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0002, Ration Scales, til Bogstad fra AMJC, 1. oktober 1945.

²⁷⁷ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0002/0002, Supplies for Allied ex-Prisoners of War, til Bogstad fra Hooper, 30. mai 1945.

Tilgjengeligheten av mannskap for å administrere krigsfangene

Hvor mange allierte styrker som befant seg i Norge etter kapitulasjonen i mai 1945, har ikke blitt funnet i litteraturen eller i arkivmaterialet. I den inneledende delen av boken *fredsgeneralen* som handler om generalen for de allierte styrkene i Norges rapporter tilbake til SHAEF, blir det presentert en oversikt over de allierte styrkene i Norge av General Andrew Thorne. I Oslosonen var det amerikanske 474- inf.regiment plassert i Oslo og britiske 1. luftb.brigade plassert i Lillehammer. I Stavangersonen britiske art.brigade, 1. luftb.divisjon. I Bergen sonen britisk 303. inf.brigade, og i Trondheim var britiske 303. inf.brigade utplassert. Det nevnes ingenting om Tromsø sonen. I reserve hadde de britiske 1. og 2. SAS – Regiment.²⁷⁸ Thorne presenterte ingen konkrete tall i forbindelse med disse enhetene, men basert på formasjonsstørrelsen i perioden, utgjør dette et omfang på i underkant av ~20 000 mann landsdekkende i forbindelse med den allierte-ekspedisjonsstyrkens administrasjon av krigsfangene.

Hvor mange soldater som er nødvendig for å administrere en krigsfangestyrke på minst 351 000 mann, er vanskelig å kalkulere, siden situasjonen i Norge er lite sammenliknbart med de andre allierte landene. Dette er på grunn av både geografien til Norge og styrkeforholdene mellom partene. Det er forståelig at de allierte alene ikke realistisk kunne opprettholde vakthold ved over 800 tyske forlegninger, vegstrekninger mellom leire, og opprettholde administrasjonen med bare ~20 000 mann. De norske styrkene i perioden er også noe vanskelig å kalkulere. Det blir nevnt i Thornes rapporter at norske styrker hadde blitt sendt fra Storbritannia, men det var også en betydelig hjemmefrontstyrke som ble mobilisert i forbindelse med kapitulasjonen. I «Falstad» skriver Nilssen at 40 000 mann ble mobilisert.²⁷⁹ Sammenlagt hadde de allierte landene på papiret rundt 60 000 mann til rådighet i Norge. Problemet var at de norske styrkene ikke skulle spille noen sentral rolle i verken avvæpningen eller administreringen av de tyske fangene i 1945.

Grunnlaget for dette blir presentert både i litteraturen og hintet til i arkivmaterialet, til å handle om at det var et ønske om å ikke «provosere» eller «ydmyke» tyskerne ved å få dem til å overgi seg til Hjemmestyrkene. Nilssen selv skriver at tyskerne «*hadde overgitt seg til europeiske overkommandoen, ikke hjemmestyrkene*».²⁸⁰ Denne forklaringen fra litteraturen for hvorfor nordmenn ikke kunne være involvert fra dag en, blir fort lite overbevisende, og

---

²⁷⁸ Riste, Thorne og Nøkleby, *Fredsgeneralen* (Oslo: Aschehoug, 1995), 45.

²⁷⁹ Nilssen og Reitan, *Falstad* (Oslo: Scandinavian academic press, 2021), 163.

²⁸⁰ Ibid

kommer heller frem som en unnskyldning for hvorfor den tyske administrasjonen skulle forbli i ettertid, enn en reell begrunnelse for hvorfor den eksisterte til å begynne med. I flere andre allierte land måtte de tyske krigsfangene finne seg i å bli administrert av land de tidligere hadde bekjempet, som blant annet i Frankrike. Selv i Norge måtte tyske soldater og offiserer etterkomme norske krav og ordre ved flere anledninger, spesielt i Finnmark der både den tyske og allierte ledelsen mistet all myndighet over fangene. Krigsfangene gjorde heller ingen protester mot å bli administrert av norske myndigheter da den britisk-allierte ekspedisjonstyrken forlot landet i desember 1945. Med unntak av noen enkelthendelser der norske soldater ikke ble respektert av tyskere, er det ingen tegn til at tyskerne ville gjort noe opprør eller motstand dersom nordmennene var involvert i administrasjonen fra dag en. Det kan argumenteres for at dannelsen av WBHN legitimerte tyskernes følelser mot nordmennene, og kan ha medført til en økning av manglende respekt mellom gruppene.

Det som forblir vanskelig å besvare, er spørsmålet om en samlet alliert gruppe på 60 000 ville ha vært tilstrekkelig til å administrere den betydelige større krigsfangebefolkningen de første månedene etter freden, noe som gjør det vanskelig å bestride Grahams argument for hvorfor tyskerne måtte administrere seg selv. Det er også ukjent om det hadde vært mulig for de allierte å sende forsterkninger dersom de måtte gjennomføre disse oppgavene selv, men om dette i det hele tatt var mulig under omstendighetene i mai, eller om det allierte forsyningsnettverket kunne håndtert det, forblir spørsmål som krever videre forskning.

Anvendelse av krigsfanger for farlig arbeid.

I Genèvekonvensjonen fra 1929 er det artikkel 32 som handler om farlig arbeid. I den står det: *«It is forbidden to employ prisoners of war on unhealthy or dangerous work. Conditions of work shall not be rendered more arduous by disciplinary measures»*.²⁸¹ Artikkelen gjør ingen forsøk på å definere hva som utgjør farlig eller usunt arbeid, noe som blir anerkjent i forbindelse med endringene som ble gjennomført i 1949. I Genèvekonvensjonene fra 1949, er det artikkel 52 som tar for seg samme problemstilling. Selve artikkelen er ordlagt på liknende måte, men det blir tydeliggjort at minerydding var ansett som farlig arbeid, i tillegg til minesveiping, arbeid med eksplosivt materiale, og annet arbeid av den natur. Krigsfanger kunne stille seg frivillige til å utføre dette arbeidet.²⁸² Grunnen for disse endringene blir

---

²⁸¹ International humanitarian law databases, «Convention relative to the Treatment of Prisoners of WAR. Geneva, 27 juli 1929. Article 32.».

²⁸² International humanitarian law databases, «Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of WAR. Geneva, 12 august 1949. Article 52.».

beskrevet i en kommentar fra Røde Kors å være at landene hadde sine egne definisjoner for hva som utgjorde farlig arbeid, sammen med tyskernes rolle som mineryddere i Nord-Afrika og i Europa etter freden.²⁸³ Det er viktig å påpeke at det var konvensjonen fra 1929 som var bindende, men endringene og det som ble tydeliggjort i den fra 1949, er nyttig for å forstå definisjonene involvert.

Det første som må nevnes i forbindelse med Genèvekonvensjonene i forbindelse med de tyske krigsfangene etter V-E dagen i Europa, er at hele poenget med den alternative krigsfangedefinisjonen var at de allierte ikke skulle være bundet til krigslovene. Hvis vi anser omdefineringen som fant sted som ikke gyldig, noe som ble tydeliggjort i endringene som kom i 1949 og som forblir et debattert tema den dag i dag, er det ingen tvil at den allierte anvendelsen av de tyske krigsfangene for oppryddingsarbeid etter krigen var et seriøst brudd på Genèvekonvensjonens artikkel 32. I et dokument fra den 26. juni 1945 er det også en hendelse som kan beskrives som mistenkelig. Kommandanten for den allierte ledelsen hadde endret en fanges dødsstraff til ett års fengsel. En betingelse for denne endringen var at han skulle melde seg *frivillig* til minerydding.²⁸⁴ Dette representerer også brudd på artikkel 32 fra 1929, der fanger ikke skulle anvendes til farlig arbeid som en del av disiplinering.

Alt dette er basert på hvordan vi skal anse lovligheten av omdefineringen, men hva med når norske myndigheter gikk tilbake til Genèvekonvensjonene juli 1946? I praksis medførte dette ingen endringer innenfor bruken av tyskere til oppryddingsarbeid. I et dokument til Forsvarsdepartementet den 7. august 1946, blir det klargjort at 2 mineryddingskompanier skulle holde på i Finnmark til arbeidet var ferdig, og 800 tyskere ble holdt tilbake i Nordland og Troms.²⁸⁵ Dette kan enten bety at Norge mente at dette ikke utgjorde farlig arbeid, at de ikke hadde kjennskap til at dette var i brudd med Genèvekonvensjonene, eller at de ikke brydde seg om at de var i brudd med den. Norske og allierte myndigheter må ha hatt den meningen at dette arbeidet var av en farlig natur, ellers hadde det vært uproblematisk å ta i bruk nordmenn til den rollen, men dette var ikke ønskelig *på grunn av* risikoen involvert.

Det siste som må tas i opp i forbindelse med legitimeringen av tyskere til ryddearbeid etter krigen, er et sentralt argument som ofte kommer opp i forbindelse med dette temaet. At det «er naturlig at tyskerne måtte rydde opp etter seg!». Dette er en holdning som dukker opp

---

²⁸³ International humanitarian law databases, «Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of WAR. Geneva, 12 august 1949. Article 52 Commentary of 1960».

²⁸⁴ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, Tyske arbeidsmannskaper i Nord-Norge, til Forsvarsdepartementet fra Forsvarsstaben, 7. august 1945.

²⁸⁵ AV/RA-RAFA-2197/D/DA/L0004/0001, Obergefreiter Franz Buchacher, 26. juni 1945.

flere ganger i litteraturen rundt emnet, i arkivmaterialet ved flere anledninger, og flere ganger anekdotisk har dette kommet opp i spørsmål i forbindelse med dette arbeidet. Selv i kommentaren fra Røde Kors blir dette nevnt. Den offentlige meningen i Frankrike var at de «som har lagt dem burde rydde dem». På én side virker dette som et overbevisende argument, som tydeligvis har vært nok for mange til å legitimere det som fant sted. På den andre siden er dette en standard som aldri ble opprettholdt. Hvis det er virkelig slik at de som plasserte materiale *alltid* burde være de som rydder det opp, hvorfor ble krigsfangene tatt i bruk til å rydde britiske sjøminer langs norgeskysten? Det har ikke blitt funnet noen instanser der et slikt krav ble stilt til britene av norske myndigheter. Ut ifra dette er argumentet over ikke særlig overbevisende. Kildegrunnlaget antyder at Tyskerne fikk denne rollen på grunn av deres tilgjengelighet, deres rolle som tapende part, og manglende sympati fra den norske offentligheten.

Lønn og kompensasjon

En god måte å se på holdningen til de tyske internerte av de norske og allierte myndighetene, er å undersøke om tyskerne mottok kompensasjon eller lønn for deres arbeidskraft. Det har allerede blitt presentert at tyskere som holdt på med tyngre arbeid fikk flere rasjoner. Spesielt Sæveraas poengterer at minerydterne fikk 5 flere sigaretter og 30 gram med drops om dagen for utført arbeid,²⁸⁶ men mottok de lønn i form av valuta eller kreditt?

Dette emnet ble først tatt opp mot slutten av juli av den allierte ledelsen i en anbefaling sendt til den norske militærmisjonen den 31. juli 1945. I dokumentet ble det lagt frem foreslåtte retningslinjer for lønn til tyskere for både sivilt og farlig arbeid: 1: Tyskere som holdt på med arbeid tilknyttet opprydding av krigsmateriale, gjenoppbyggingsarbeid, og roller innenfor evakueringen og repatrieringen, hadde ikke krav på noen form for lønn eller kompensasjon for det arbeidet. 2: I de tilfellene der tysk militært personell holdt på med prosjekter som ikke falt under karakteren til det som nevnes over, skulle det kompenseres i form av kreditt etter en fast rate satt av Forsvarsdepartementet, der hensikten var at den norske stat skulle lønne tyske arbeidere. 3: Under ingen omstendigheter skulle tysk personell motta kontantbetalinger.²⁸⁷

---

²⁸⁶ Sæveraas, *Wehrmacht I Norge* (Oslo: Pax Forlag AS, 2021), 418.

²⁸⁷ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, «Payment for Employment of Germans», til den norske Militærmisjonen fra Beichmann, 20. august 1945.

Disse forslagene ble tatt opp til diskusjon i en konferanse mellom Forsvarsdepartementet og de allierte myndighetene, der spesielt artikkel to skulle bli bestridt. I et dokument også sendt til militærmisjonen fra den 20. august 1945, blir det formidlet at partene hadde blitt enige om en endring, og forslaget i artikkel 2 hadde blitt fjernet. «*noen lønn til krigsfangene utbetales ikke av norske myndigheter. Det står de tyske enheter fritt for selv å lønne krigsfangene i tyske mark, hvis slike penger disponeres. Tyskerne har intet krav på refusjon fra allierte eller norske myndigheter.*».²⁸⁸ Spørsmålet om lønn dukker ikke opp før 1946, og ved de omstendigheter lønn ble diskutert i 1945, må vi forstå det som at tyske myndigheter måtte ta regningen for oppdrag beordret av de allierte og norske myndigheter. Den første instansen der lønn for tyske arbeidere blir diskutert, var i forbindelse med stortingsbestemmelsen angående å ta i bruk tysk arbeidskraft i skogbruket. For dette var de sikret akkordlønn etter tariffmessige satser, men på grunn av manglende øvelse og erfaring i skogsbruket, kunne de forvente rundt halvparten av timelønnen til en tilsvarende norsk arbeider. Denne lønnen skulle betales av den norske arbeidsgiveren. Staten skulle ikke bære utgiftene, bortsatt fra omkostninger rundt administrasjonen og for å få prosjektet i gang. De ble trukket 25 % i likhet med det norske arbeidere betalte i skatt, men dette skulle gå til utgifter tilknyttet fangeoppholdet.²⁸⁹ Dette er et av de få instansene der lønnet arbeid var en del av planleggingen, men det er ingen informasjon om dette strakk seg til andre arbeidssektorer i 1946.

Nødvendig med mer forskning

Når vi ser på begrunnelsene og forklaringene som ble gitt av de allierte, særlig i form av dokumentet produsert av Graham, kan vi fort med utgangspunkt i kildemateriale sette store spørsmålstejn ved logikken som blir presentert. Dette er både angående matforsyningen av tyskerne, og muligheten for at de allierte kunne administrere tyskerne etter Genèvekonvensjonenes prinsipper. Det er viktig å undersøke dette, ettersom etableringen av den tyske krigsfangeorganisasjonen på mange måter var den minst ideelle situasjonen for krigsfangene. Ut ifra dette er det viktig å undersøke om det var nødvendig for denne til å eksistere til å begynne med. Ikke bare mistet krigsfangene deres rettigheter under Genèvekonvensjonene, men de forble under deres tidligere lederskaps militære disiplin, noe som medførte at de risikerte disiplinering og mulig fengselsstraff dersom de motsatte seg ordre som kunne plassere dem i fare. Det er derimot vanskelig å komme med noen klare

---

²⁸⁸ AV/RA-RAFA-1920/DA/L0223/0002, «Payment for Employment of Germans», 31. juli 1945.

²⁸⁹ AV/RA-RAFA-2007/D/DI/L0098/0003, St. prp. Nr. 55 (1945 – 46) Om å sette ca. 7000 tyske krigsfanger i arbeid i skogen, 3. mai 1946.

konklusjoner. I dette kapitlet ble disse begrunnelsene drøftet basert på ordre og handlinger de allierte utførte som kan forstås som å gå imot begrunnelsene de selv gir, men dette representerer intet bevis på at de allierte løy eller overdrev kapasitetsproblemene de hadde i perioden. Det eneste som er tydelig, er at dette er flere temaer som krever ytterligere forskning for å produsere tilfredsstillende svar. På liknende måte er det også vanskelig å være tilfredsstilt med begrunnelsene og legitimeringene gitt for å anvende tyske krigsfanger til arbeid. Dette fremstilles av myndighetene og forfatterne i litteraturen til å være en rettfærdig bruk av de som lagde rotet til å rydde opp, men når vi analyserer argumentene som blir gitt, kommer det heller fram som en hevngjerrig utnyttelse av en slått fiende.

Avslutning: Norge i en internasjonal kontekst.

Krigsfangebefolkningen i Norge sammenliknet med andre allierte land

I denne oppgaven har flere aspekter av de tyske krigsfangenes tilværelse blitt presentert og drøftet. Dette inkluderer overgangen fra Wehrmacht til WBHN/DOBN og organiseringen av denne, overgangen til freden og bevegelsen av tyske soldater i Norge mellom mai 1945 til slutten av 1947, krigsfangenes involvering i den norske arbeidssektoren, og de juridiske begrunnelsene som ble gitt for veivalgene som fant sted underveis. Når vi nærmer oss slutten, er det nyttig å rette søkelyset utover i Europa, og undersøke utviklingen i Norge sammenliknet med de andre allierte landene, med søkelys på de andre demokratiske landene i Vest-Europa, som var også signatører av både Haag-traktaten og Genèvekonvensjonene. Var utviklingen som fant sted i Norge angående krigsfangene og bevegelsen av dem betydelig annerledes fra de andre allierte maktene i deres egne land, og hvis dette var tilfellet, hva var denne forskjellen og hvor betydelig var den? I denne avslutningen skal jeg drøfte befolkningen og bevegelsen av krigsfangene i Norge, med fokus på å sammenlikne med utviklingen i resten av Europa. Hovedformålet med dette er å plassere Norge inn i konteksten fra samtiden, for å bedre forstå om situasjonen i Norge på noen måte var unik fra omstendighetene i andre land. Temaene er satt opp i liknende rekkefølge som oppgavens innhold.

Norge og omverdenen

Blant punktene som ble lagt frem av James Bacque og som ble presentert i kapittel 1, er spesielt punkt B essensielt for å forstå en av de sentrale forskjellene i organiseringen av krigsfangene i Europa. «... B) *Germans are responsible for feeding and maintaining disarmed German troops*»²⁹⁰. Dette viser hvordan den originale allierte hensikten var at den tyske makten, selv i Tyskland og andre tidligere krigsteatre, skulle fortsette å eksistere som organisasjon og fortsette å ha ansvar for *avvæpnede fiendtlige styrker*, men dette skulle ikke bli utviklingen etter freden. I Tyskland ble alle tidligere administrative enheter knyttet til det nazistiske regimet avvirket de første månedene etter freden, og personalet knyttet til disse ble internert, for å undersøkes for mulig kriminelle forhold. Dette inkluderte også de tidligere militære grenene under Wehrmacht, som i stor grad bestod av skjelettformasjoner og enheter som i praksis allerede hadde blitt destruert i møte med de allierte eller den røde arme, ble også avvirket de første månedene etter freden. Dermed var det rett og slett ingen gjenværende tysk

---

²⁹⁰ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) Ltd, 1989), 27.

administrasjon i Tyskland som kunne ta på seg ansvaret for de tyske soldatene, og på grunn av dette ble punkt B vraket og de allierte forble ansvarlige for disse soldatene.

Dette er i motsetning til i Norge, der 20. Gebirgsarmee ble organisert inn til krigsfangeorganisasjonen Wehrmachtbefehlshaber Norwegen (WBHN), som senere ble omdøpt til Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen (DOBN). Den sentrale grunnen til denne forskjellen virker hovedsakelig å være styrkeforholdene, men også fordi Wehrmacht-enhetene i Norge i stor grad stod urørte med freden, med intakte informasjonslinjer og kommandostrukturer. Når freden kom, var det lett for de allierte å anvende de eksisterende strukturene for å administrere krigsfangene. Dette varte helt til nordmennene tok over ansvaret for tyskerne mot slutten av 1945, og avviklet den tyske ledelsen ved Bogstad. Ut ifra dette er det klart at krigsfangene i Norge var de eneste som ble organisert etter de allierte planene før freden, som presentert av Bacque. En interessant observasjon er at basert på hvordan man vurderer situasjonen, kan de tyske reservatene i Norge fremstilles som de siste tysk-okkuperte områdene, der det var store begrensinger på bevegelsen av allierte og norske soldater innenfor reservatgrensene, men den helhetlige organisasjonen forble under alliert og senere norsk ansvar.

Antall krigsfanger

Sammenlagt befant 11 094 000 tyskere seg i alliert fangenskap etter krigen. Dette gjelder både tall fra Sovjetunionen og de vestlige allierte landene. Dette er både tyskere under den tradisjonelle POW-betegnelsen, og de alternative DEF/SEP definisjonene. Blant disse befant 3 060 000 seg i sovjetisk fangenskap. Amerikanske myndigheter var ansvarlige for 3 097 000 fanger. Storbritannia hadde ansvar for 3 635 000, og franske myndigheter 937 000 individer. I tillegg var det også fordelt et mindre antall fanger på de mindre allierte maktene, der Jugoslavia hadde 194 000, Tsjekkoslovakia 25 000, Polen 70 000, og Benelux et samlet antall på 76 000 (NL: 7000, BL: 64 000, LUX: 5000).²⁹¹ Ut ifra dette er det klart at Norges krigsfangebefolkning på mellom 365 000 – 378 000 (basert på juni rapportene), plasserer Norge som den mindre makten med høyest antall krigsfanger etter stormaktene. I absolutte tall er ikke Norges antall noe spesielt, men dette er uten å ta høyde for hvor mange fanger som faktisk befant seg i de forskjellige vertsnasjonene.

---

²⁹¹ Overmans, *Soldaten hinter Stacheldraht* (Berlin: Propyläen, 2000), 274-275. Norge og Danmark er ikke representert i statistikken til Overmans.

Selv om Storbritannia står listet opp med 3 635 000 fanger, utgjorde det store flertallet av disse fanger som ble tatt i selve Tyskland ved freden og aldri ble videresendt eller tatt i bruk til arbeid. I selve Storbritannia befant det seg totalt sett 870 000 fanger. 470 000 av disse var tyskere, og de fleste av disse ankom utover 1945 og 1946.²⁹² På liknende måte utgjorde også en stor andel av krigsfangebefolkningen i amerikansk besittelse styrker som ble tatt til fange med freden, og befant seg i Tyskland. Dette gjelder også Frankrike, der det befant deg seg *bare* 360 000 tyskere i fransk-krigsfangenskap før mai 1945.²⁹³ Basert på dette, når vi justerer antallet krigsfanger etter hvor mange som var plassert i de forskjellige allierte landene, er det ingen andre land som kommer i nærheten av antallet krigsfanger som befant seg i selve vertsnaasjonen, som Norge ved freden. Dette er både i form av absolutte tall, men spesielt også når vi tar høyde for at den norske befolkningen lå på omtrent 3,1 millioner i 1945.²⁹⁴ På tross av at krigsfangene utgjorde en så stor del av den norske politiske hverdagen etter mai 1945, forblir temaet lite utforsket i den norske historiografien. Til og med i den internasjonale historiografien kommer ikke Norge og Danmark med i statistikken.

De forskjellige bevegelsesmønstre

Det er ikke bare størrelsen på krigsfangebefolkningen som gjør situasjonen i Norge unik. Også hvor lenge de befant seg i landet, samt bruken av krigsfangene til arbeid, var betydelig annerledes enn i de andre landene i Vest-Europa. De aller fleste krigsfangene hadde blitt sendt fra Norge til Tyskland allerede i løpet av 1945, og når Stortinget satte tyskere til arbeid i skogen i mai 1946, befant det seg *bare* 33 200 tyskere i landet. På ett år hadde norske og allierte myndigheter fått repatriert over 90% av den originale fangebefolkningen. Dette var et bevegelsesmønster som stod i kraftig motsetning til spesielt Frankrike og Storbritannia. Etter freden ble store grupperinger av tyskere sendt til disse nasjonene. I Frankrike ble det overført 740 000 tyske fanger etter freden helt til mai 1946,²⁹⁵ og i Storbritannia var sommeren 1946 høydepunktet for tyskernes involvering i det britiske arbeidsmarkedet, der det var 377 000 fanger i august 1946.²⁹⁶ Den store økningen av antall krigsfanger var hovedsakelig på grunn av stor etterspørsel etter arbeid i landenes jordbruksnæringer. Dette var som sagt i kontrast med utviklingen i Norge, der indikasjonen i kildematerialet har vært at det ikke var noen stor

---

²⁹² Custodis, «Employing the enemy», 244.

²⁹³ Bischof og Ambrose, *Eisenhower and the German POWs* (Baton Rouge: Louisiana state university press, 1992), 150.

²⁹⁴ Statistisk sentralbyrå, «Befolkningen – hvor mange bor det i Norge?».

²⁹⁵ Bischof og Ambrose, *Eisenhower and the German POWs* (Baton Rouge: Louisiana state university press, 1992), 150.

²⁹⁶ Custodis, «Employing the enemy», 245.

etterspørsel etter krigsfangenes arbeidskraft, og norske myndigheter ved flere anledninger presiserte ønsket om å få sendt tyskerne raskt ut. Det kan spekuleres med noe sikkerhet om hva grunnlaget for de forskjellige holdningene var, der Norge led betydelig mindre militære tap og landet i stor grad stod uberørt ved freden. Det store unntaket her er Finnmark, men her gjorde norske myndigheter det samme som de allierte, og brukte tysk arbeidskraft for gjenoppbygning av fylket. Ut ifra dette var det ikke stort behov for ekstra arbeidskraft for gjenoppbygging av landet eller i de forskjellige næringene.

På én side er det viktig å påpeke at den endelige skjebnen til de tyske krigsfangene som ble sendt til Tyskland fra Norge forblir noe uklar, siden dette ikke er nevnt i arkivmaterialet til verken den norske eller tyske militærmakten i Norge. Grunnen til dette er at fangene ikke lenger var deres ansvar i det øyeblikket de steg om bord på skipene til Tyskland. På den andre siden er det antydning i den internasjonale litteraturen, at dette ikke betydde frihet og en slutt på krigen for de tyske krigsfangene. I «Other losses» forteller Bacque at en gruppe fanger ankom fra Norge. De trodde at de var på vei hjem, men i stedet var de fraktet på tvers av Tyskland og ankom Frankrike i 1946. Det nevnes at de britiske offiserene så den andre veien om noen av dem forsøkte å ta seg vekk.²⁹⁷ Det er også nevnt, i statistikken over krigsfangebefolkningen i Frankrike presentert av Bischof og Ambrose, at to grupper bestående av 50 000 fanger hver ble sendt til Frankrike fra Norge.²⁹⁸ Dette utgjorde da rundt 20-25 % av den samlede tyske krigsfangebefolkningen i Norge i mai 1945.

Nødvendig med mer forskning

I begynnelsen av dette arbeidet ble det presisert at de tyske krigsfangenes historie var et lite utforsket tema, spesielt i den norske historiografien. Hensikten med denne oppgaven har vært å gå gjennom flere forskjellige aspekter, felt og hendelser knyttet til temaet, for å lage grunnlag for videre forskning innenfor alle temaene. Det har blitt nevnt flere ganger at det er en klar nødvendighet med mer forskning for å besvare ytterligere spørsmål som har blitt reist. Bare en liten del av DOBNs arkiv har utgjort kildegrunnlaget for denne oppgaven. Det eksisterer også en liknende mengde arkivbokser for hver av de individuelle sonene i landet, som muligens kan inneholde informasjon som kan si noe mer spesielt om arbeidssituasjonen i landet etter freden.

---

²⁹⁷ Bacque, *Other Losses* (London: McDonald & Co (publishers) Ltd, 1989), 120.

²⁹⁸ Bischof og Ambrose, *Eisenhower and the German POWs* (Baton Rouge: Louisiana state university press, 1992), 150.

Det kan også bemerkes at denne oppgaven har plassert søkelyset nærmest eksklusivt på den norske og den vest-allierte situasjonen etter krigen. Dette ble begrunnet i innledningen. Det forblir viktig å påpeke at en betydelig del av krigsfangebefolkningen i Norge hadde den sovjetiske okkupasjonssonen i Tyskland som destinasjon. Hva som skjedde med disse fangene forblir uavklart, og kildene i denne oppgaven har ikke produsert noe detaljert om skjebnen til disse fangene. Om de ble videresendt til Sovjetunionen for tvangsarbeid, stilt til rettsak, eller fikk dra hjem, forblir ukjent og krever et eget forskningsinitiativ.

Hvis vi ser bort ifra den historiske egenverdien for videre forskning omkring de tyske krigsfangenes situasjon både under og etter krigen, har vi også et ansvar som forskningsmiljø og beboere av vesten, å belyse den allierte behandlingen av krigsfangene etter krigen, og de mulige bruddene på folkeretten som oppstod. Dette er gjort enda viktigere av rollen de allierte pådro seg under og etter krigsårene, og hvordan andre verdenskrig har oppstått som kampen mellom det gode og onde i folkeminnet. Disse bruddene er ikke på noen måte sammenliknbare med hva som ble utøvd av Tyskland før og under krigsårene, men den manglende forskningen på emnet har gitt initiativet til ideologiske og andre ufaglige aktører til å styre den historiske debatten innenfor feltet. Hva jeg håper at dette arbeidet har klart å gjøre, er å belyse denne historiske hendelsen og perioden etter krigen, og spesielt hvordan krigsfanger som min oldefar ble behandlet og brukt i en årrekke etter krigen.

Litteraturliste

Bacque, James. *Other losses: An investigation into the mass deaths of German prisoners at the hands of the French and Americans after World War 2*. London: McDonald & Co (publishers) Ltd, 1989.

Riste, Olav, Berit Nøkleby og Andrew Thorne. *Fredsgeneralen: General Sir Andrew Thornes rapporter fra frigjøringen av Norge 1945*. Oslo: Aschehoug, 1995.

Bischof, Günter og Stephen Edward Ambrose. *Eisenhower and the German POWs: Facts against Falsehood*. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1992.

Custodis, Johann. «Employing the Enemy: the contribution of German and Italian Prisoners of War to British agriculture during and after the Second World War» *The Agricultural History Review* 60, No 2 (2012): 243-265.
<https://www.jstor.org/stable/43697865>

Diamond, Hanna. «'Prisoners of the Peace': German Prisoners-of-War in Rural France 1944-48» *European History Quarterly* 43, no. 3 (2013): 442-462. DOI: 10.1177/0265691413490885

Jenssen, Osmund Dorenfeldt. *Minerydding i Finnmark*. Melhus: Snøfugl Forlag, 2005.

Korsnes, Kjetil og Olve Dybvig. «Wehrmacht i Norge» *Septentrio Reports*, no. 4 (2018). DOI: 10.7557/7.4575

Nilssen, Trond Risto og Jon Reitan. *Falstad: Fangeleirer i diktatur og demokrati 1941-1949*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2021.

Overmans, Rüdiger. *Soldaten hinter Stacheldraht: Deutsche Kriegsgefangene des Zweiten Weltkriegs*. Berlin: Propyläen, 2000.

Sæveraas, Torgeir E. *Wehrmacht i Norge: På vakt i krigens skjebnesone*. Oslo: Pax Forlag, 2021.

Nettreferanser

International Humanitarian Law Databases. «Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of WAR. Geneva, 12. august 1949.» 12.08.1949. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949?activeTab=undefined> [Oppsøkt 10.04.2024]

International Humanitarian Law Databases. «Convention relative to the Treatment of Prisoners of WAR. Geneva, 27 juli 1929.» 27.07.1929. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gc-pow-1929> [Oppsøkt 10.04.2024]

Statistisk sentralbyrå, «Fakta om: Befolkningen – hvor mange bor det i Norge?». 21.02.2024. <https://www.ssb.no/befolkning/faktaside/befolkningen> [Oppsøkt 20.04.2024]

Kildeliste

Riksarkivet i Oslo, RA-RAFA-2197 – Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen (DOBN), Serie Da – Ia. Fra L0001 – AOK 20/DOBN, Ia, til L0017 – AOK 20/WBN-DOBN, 1c. Asta-sti: AV/RA-RAFA-2197/D/DA.

Riksarkivet i Oslo, RA-RAFA-2197 – Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen (DOBN), Serie Db – IIa. Fra L00018 – AOK 20/WBN-DOBN, IIa, til L0033 – AOK 20/WBN – DOBN, IIa. Asta-sti: AV/RA-RAFA-2197/D/DB.

Riksarkivet i Oslo, RA-RAFA-2197 – Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen (DOBN), Serie Dc – IIa Utmerkelse, ordener, medaljer. L0034 – AOK 20/WBN-DOBN, IIa – Utmerkelse, ordener, medaljer; Og L0035 – AOK 20/WBN-DOBN, IIa – Utmerkelse, ordener, medaljer. Asta-sti: AV/RA-RAFA-2197/D/DC.

Riksarkivet i Oslo, RA-RAFA-2197 – Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen (DOBN), Serie Dd – IIa Off. Beurt. (Personellmapper). Fra L0036 – AOK 20/WBN-DOBN IIa – Off. Beurt. (Personellmapper). Til L0047 – AOK 20/WBN-DOBN IIa – Off. Beurt. (Personellmapper). Asta-sti: AV/RA-RAFA-2197/D/Dd.

Riksarkivet i Oslo, RA-RAFA-2197 – Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen (DOBN), Serie De – III Gericht. Fra L0048 – AOK 20/WBN-DOBN III – Gericht. Til L0051 – AOK 20/WBN-DOBN III – Gericht. Asta-sti: AV/RA-RAFA-2197/D/De

Riksarkivet i Oslo, RA-RAFA-2197 – Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen (DOBN), Serie Df – Iva AO Kraft etc. L0052 – AOK 20/WBN-DOBN IV O.Qu/Qu AOKraft HMot. IVa; Og L0053 – AOK 20/WBN-DOBN IV O.Qu/Qu AOKraft HMot. IVa. Asta-sti: AV/RA-RAFA-2197/D/Df.

Riksarkivet i Oslo, RA-RAFA-2197 – Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen (DOBN), Serie Dg – IVb-d Gruppe Stehling. Fra L0052 – AOK 20/WBN-DOBN, Gruppe

Stehling. Til L0058 – AOK 20/WBN-DOBN, Gruppe Stehling. Asta-sti: AV/RA-RAFA-2197/D/Dg.

Riksarkivet i Oslo, RA-RAFA-2197 – Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen (DOBN), Serie Dh – IVb-d Gruppe Stehling/Korff. Fra L0059 – AOK 20/WBN-DOBN, Gruppe Stehling/Korff. Til L0061 – AOK 20/WBN-DOBN, Gruppe Stehling/Korff. Asta-sti: AV/RA-RAFA-2197/D/Dh.

Riksarkivet i Oslo, RA-RAFA-2197 – Deutscher Oberbefehlshaber Norwegen (DOBN), Serie Di – Luftwaffe (Luftgau Norwegen). Fra L0062 – AOK 20/WBN-DOBN Luftwaffe/Komm G. d.Dt.Lw. in Norwegen. Til L0067 - AOK 20/WBN-DOBN Luftwaffe/Komm G. d.Dt.Lw. in Norwegen. Asta-Sti: AV/RA-RAFA-2197/D/Di.

Riksarkivet i Oslo, RA-RAFA-1920 – Forsvaret, Forsvarets overkommando, Serie Da – Sakarkiv. Fra L0222 – Krigsfanger. Til L0224 – Krigsfanger. Asta-sti: AV/RA-RAFA-1920/Da.

Riksarkivet i Oslo, RA-RAFA-2007 – Forsvaret, Forsvarets overkommando/Forsvarsstaben. Serie Di – LX Operasjoner. L0098 – Operasjoner. Asta-sti: AV/RA-RAFA-2007/D/Di.